

**BMT-nin “Əlillərin hüquqları haqqında”
Konvensiyasının icrasına dair
Azərbaycan Respublikasının ilk hesabatı
Yanvar, 2011-ci il**

Mündəricat

Maddə 1-4. Məqsəd, təriflər, ümumi öhdəliklər.....	1
Maddə 5. Bərabərlik və ayrı-seçkiliyə yol verilməməsi.....	3
Maddə 6. Əlil qadınlar.....	4
Maddə 7. Əlil uşaqlar.....	6
Maddə 8. Maarifləndirici-tərbiyəvi iş.....	8
Maddə 9. İstifadə imkanları.....	9
Maddə 10. Yaşamaq hüququ.....	13
Maddə 11. Risk vəziyyətləri və fəvqəladə humanitar vəziyyətlər.....	14
Maddə 12. Qanun qarşısında bərabərlik.....	15
Maddə 13. Ədalət məhkəməsinin təmin olunması.....	17
Maddə 14. Azadlıq və şəxsi toxunulmazlıq.....	19
Maddə 15. İşkəncələrdən və qəddar, qeyri-insani və ya insan ləyaqətini alçaldan rəftar və cəza növlərindən azad olma.....	21
Maddə 16. İstismardan, təcavüzdən və təhqirdən azad olma.....	23
Maddə 17. Şəxsi bütövlüyün qorunması.....	24
Maddə 18. Yerdəyişmə azadlığı və vətəndaşlıq.....	25
Maddə 19. Müstəqil həyat tərzini və yerli icmaya cəlb olunma.....	27
Maddə 20. Fərdi hərəkət etmək imkanı.....	28
Maddə 21. Fikir və etiqadların sərbəst ifadə olunması və informasiyadan istifadə imkanları.....	29
Maddə 22. Şəxsi həyatın toxunulmazlığı.....	30
Maddə 23. Evə və ailəyə hörmət.....	31
Maddə 24. Təhsil.....	34
Maddə 25. Sağlamlıq.....	38
Maddə 26. Abilitasiya və reabilitasiya.....	42
Maddə 27. Əmək və məşğulluq.....	45
Maddə 28. Kafi həyat səviyyəsi və sosial müdafiə.....	49
Maddə 29. Siyasi və ictimai həyatda iştirak.....	52
Maddə 30. Mədəni həyatda iştirak, asudə vaxtın və istirahətin təşkili və idmanla məşğul olma.....	54
Maddə 31. Statistika və məlumatların toplanılması.....	56
Maddə 32. Beynəlxalq əməkdaşlıq.....	57
Maddə 33. Milli səviyyədə həyata keçirilmə və monitorinq.....	59

Maddə 1-4. Məqsəd, təriflər, ümumi öhdəliklər

Üzv ölkələr aşağıdakı məsələlər üzrə məlumatlar təqdim etməlidirlər:

- Təhlil edilən sənədlərin toplanması zamanı istifadə edilən əlillik anlayışının müəyyən edilməsi, buraya aid edilən qüsurlar və “uzunmüddətli” termini
- Konvensiyanın 1 və 2-ci maddələrində göstərilən konsepsiyaların yerli qanunvericilik tərəfindən necə müəyyən edilməsi və başa düşülməsi və xüsusilə də, əlillik əsasında diskriminasiya hallarını nəzərdə tutan hüquqi-normativ sənədlər, sosial vərdislər və ya əməllər
- Üzv ölkənin “müvafiq şərait” anlayışını necə müəyyən etməsi və başa düşməsi və “qeyri-mütənasib və yersiz yük” tələbləri (müvafiq nümunələr göstərməklə)
- Konvensiyanın 3 və 4-cü maddəsi ilə müəyyən edilən ümumi prinsiplərin və öhdəliklərin necə həyata keçirilməsi və onların səmərəli şəkildə icrasının necə təmin edilməsi, xüsusilə də, 4-cü maddədə göstərilən diskriminasiya hallarına məruz qalmadan konvensiyanın bütün hüquqlarının tam şəkildə həyata keçirilməsinin təşviqi prinsipi (müvafiq nümunələr göstərilməklə)
- Diskriminasiya hallarına qarşı yönələn xüsusi tədbirlərə dair növlərə bölünmüş və müqayisəli statistik məlumatlar cins və yaş amilləri nəzərə alınmaqla əlilliyi olan şəxslərin konvensiyanın hər bir hüququndan bərabər şəkildə faydalanması
- Üzv ölkənin tədricən və dərhal həyata keçirmək niyyətində olduğu konvensiya hüquqları (sonuncu tədbirin təsirinin təsvir edilməsi xahiş olunur)
- Konvensiyanın tətbiq edilməsi üçün qanunvericilik bazasının və siyasətlərin hazırlanması, icrası və qiymətləndirilməsi prosesinə əlilliyi olan şəxslərin, o cümlədən, əlil qadınların, oğlanların və qızların nə dərəcədə cəlb olunması. Sözügedən proseslərə cəlb olunan əlilliyi olan şəxslərin müxtəlifliyi də qeyd olunmalıdır (cins və yaş üzrə).
- Əlilliyi olan şəxslər ilə bağlı Konvensiyanın 4-cü maddəsinin 4-cü bəndinə uyğun olaraq daxil edilən hüquqlardan savayı digər hüquqların yüksək səviyyədə təmin olunması istiqamətində üzv ölkə tərəfindən həyata keçirilən tədbirlər
- Federal və ya əks-mərkəzləşdirilmiş idarə formasına malik ölkələrdə konvensiyanın müddələrinin məhdudiyyətlər və istisna halları olmadan ölkənin bütün ərazisində tətbiq edilməsinin təmin olunması.

“Əlilliyin və uşaqların sağlamlıq imkanları məhdudluğunun qarşısının alınması, əlillərin və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların reabilitasiyası və sosial müdafiəsi haqqında“ Azərbaycan Respublikası Qanununun 2-ci maddəsinə əsasən əlilliyi olan şəxslər kateqoriyası qanunvericilikdə anadangəlmə, xəstəlikdən və ya xəsarətdən doğan əqli və ya fiziki qüsurlar nəticəsində həyat fəaliyyəti məhdudlaşan, sosial yardıma və müdafiəyə ehtiyacı olan şəxslər kimi nəzərdə tutulur. Qanuna müvafiq olaraq uşaqlara münasibətdə əlil ifadəsi sağlamlıq imkanları məhdud ifadəsi ilə əvəz edilmişdir. Sağlamlıq imkanları məhdud 18 yaşınadək uşaq – orqanizmin ümumi inkişafının pozulmasına səbəb olan müxtəlif əqli, ruhi, fiziki qüsurlar və xəstəliklər nəticəsində həyat fəaliyyəti məhdudlaşan, sosial yardıma və müdafiəyə ehtiyacı olan uşaqdır. Şəxsin həyat fəaliyyətinin məhdudlaşması əlilin və sağlamlıq imkanları məhdud uşağın özünəxidmət, hərəkət, səmtlənmək, ünsiyyət, öz davranışına nəzarət, habelə təhsil almaq, əmək fəaliyyəti ilə məşğul olmaq qabiliyyətini və ya imkanlarını tamamilə, yaxud qismən itirilməsində təzahür edir.

Qanunvericilikdə əlil olan şəxslərin fəaliyyətinin məhdudlaşdırılması əlilin özünəxidmət, hərəkət, səmtləmək, ünsiyyət, öz davranışına nəzarət, habelə əmək fəaliyyəti ilə məşğul olmaq qabiliyyətini və ya imkanlarını tamamilə, yaxud qismən itirilməsində əks etdirir. Həmçinin qanunvericilikdə əlillərin həyat fəaliyyətinin məhdudlaşdırılmasının aradan qaldırılmasını, cəmiyyətin həyatında onlara digər vətəndaşlarla bərabər imkanlar yaradılmasını nəzərdə tutan iqtisadi, sosial və hüquqi dövlət təminatları nəzərdə tutulmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına əsasən hamı qanun və məhkəmə qarşısında bərabərdir. Dövlət hər kəsin hüquq və azadlıqlarının bərabərliyinə təminat verir.

“Əlilliyin və uşaqların sağlamlıq imkanları məhdudluğunun qarşısının alınması, əlillərin və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların reabilitasiyası və sosial müdafiəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununa uyğun olaraq, Azərbaycan Respublikasında əlillər və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlar BMT Baş Məclisinin qəbul etdiyi əlillərin hüquq bəyannaməsində, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında, bu Qanunda və başqa qanunvericilik aktlarında təsbit olunmuş bütün sosial-iqtisadi, siyasi, şəxsi hüquq və azadlıqlara malikdirlər. Onlar barəsində ayrı-seçkilik qadağandır və qanunla təqib edilir. Əlillərin və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların hüquq, azadlıq və qanuni mənafələrinin qorunması məhkəmə qaydasında və ya qanunda müəyyən edilmiş başqa qaydada dövlət tərəfindən təmin olunur. Onların hüquqlarının pozulmasında təqsiri olan vəzifəli şəxslər və başqa vətəndaşlar qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada və hədlərdə maddi, intizam, inzibati və cinayət məsuliyyəti daşıyırlar.

“Əlillərin hüquqları haqqında” Konvensiyaya qoşulmaq barəsində” 02 oktyabr 2008-ci il tarixli 686-IIIQ nömrəli Azərbaycan Respublikası Qanunu və “Əlillərin hüquqları haqqında” Konvensiyanın Fakültativ Protokoluna qoşulmaq barəsində 02 oktyabr 2008-ci il tarixli 687-IIIQ nömrəli Azərbaycan Respublikası Qanunu əlillərin hüquqlarının qorunması, onlara qarşı hər hansı ayrı- seçkiliyə yol verilməməsi, qanun qarşısında bərabərliyin təmin olunması, onların reabilitasiyası, potensialının artırılması, sosial müdafiəsi və cəmiyyətə inteqrasiyasının artırılması istiqamətində vəzifələr müəyyən edir.

Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin məlumatına əsasən respublika üzrə 01 oktyabr 2010-cu il tarixə 400587 nəfər əlil vardır. Bunlardan 186444 nəfəri qadındır. Sağlamlıq imkanları məhdud 18 yaşınadək uşaqların sayı 57999-dur.

Konvensiyanın müddələrinin həyata keçirilməsinin əlaqələndirilməsi məqsədi ilə Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin nəzdində aidiyyəti dövlət qurumları və əlilliyi olan şəxslərin qeyri-hökumət təşkilatlarının nümayəndələrindən ibarət İşçi Qrup yaradılmışdır. İşçi Qrupun əsas vəzifəsi Konvensiyadan irəli gələn vəzifələrin icrasını təmin etmək məqsədi ilə Qrupun üzvlərinin təmsil etdikləri qurumların fəaliyyət planları və inkişaf strategiyalarında əlillərin hüquqlarının müdafiəsi üzrə müddələrin müvafiq şəkildə əks etdirilməsini və həyata keçirilməsini təmin etməkdən ibarətdir.

Azərbaycan Respublikası Hökuməti Konvensiyanın tətbiq edilməsi istiqamətində qanunvericilik bazasının və proqramların hazırlanmasında əlilliyi olan şəxslərin təşkilatlarının rəy və təkliflərini nəzərə alır. Bununla yanaşı, müvafiq dövlət qurumları Konvensiyanın icrası istiqamətində əlilliyi olan şəxslərin müxtəlif profilli təşkilatları ilə əməkdaşlıq şəraitində birgə layihələr həyata keçirir.

Azərbaycan Respublikası bəyan edir ki, o, Ermənistan Respublikası tərəfindən işğal olunmuş ərazilərdə Konvensiyanın müddələrinin yerinə yetirilməsinə işğal olunmuş ərazilər azad olunana qədər təminat vermək iqtidarında deyildir.

Maddə 5. Bərabərlik və ayrı-seçkiliyə yol verilməməsi

Bu maddə bütün şəxslərin qanun qarşısında bərabər olduğunu və diskriminasiya hallarına məruz qalmadan bərabər əsasda bərabər müdafiə və faydalanma hüququna malik olduğunu təsbit edir.

Üzv ölkələr aşağıdakı məsələlər üzrə məlumatlar təqdim etməlidirlər:

- Əlilliyi olan şəxslərin digər şəxslər ilə bərabər səviyyədə öz maraqlarının müdafiəsi və təmin edilməsi üçün qanundan istifadə imkanına malik olub-olmaması
- Əlilliyi olan şəxslərin bütün formada olan diskriminasiya hallarına qarşı bərabər və səmərəli hüquqi müdafiəsinin təmin edilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər, o cümlədən uyğunlaşdırılmış yerlərin təmin olunması
- Əlilliyi olan şəxslərin müxtəlifliyi nəzərə alınmaqla bu şəxslərin de-fakto bərabərliyinin təmin edilməsi üçün həyata keçirilən siyasətlər və proqramlar, o cümlədən, təxirəsalınmaz tədbirlər.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına əsasən hamı qanun və məhkəmə qarşısında bərabərdir. Dövlət hər kəsin hüquq və azadlıqlarının bərabərliyinə təminat verir. “Əlilliyin və uşaqların sağlamlıq imkanları məhdudluğunun qarşısının alınması, əlillərin və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların reabilitasiyası və sosial müdafiəsi haqqında” Qanuna uyğun olaraq Azərbaycan Respublikasında əlillər və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlar BMT Baş Məclisinin qəbul etdiyi əlillərin hüquq bəyannaməsində, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında, bu Qanunda və başqa qanunvericilik aktlarında təsbit olunmuş bütün sosial-iqtisadi, siyasi, şəxsi hüquq və azadlıqlara malikdirlər. Onlar barəsində ayrı-seçkilik qadağandır və qanunla təqib edilir. Əlillərin və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların hüquq, azadlıq və qanuni mənafelərinin qorunması məhkəmə qaydasında və ya qanunda müəyyənləşdirilmiş başqa qaydada dövlət tərəfindən təmin olunur. Onların hüquqlarının pozulmasında təqsiri olan vəzifəli şəxslər və başqa vətəndaşlar qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada və hədlərdə maddi, intizam, inzibati və cinayət məsuliyyəti daşıyırlar.

Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsinin 16-cı maddəsinə əsasən əlillərə, yaşı 18-dən az olan və sosial müdafiəyə ehtiyacı olan digər şəxslərə əmək münasibətlərində güzəştlərin, imtiyazların və əlavə təminatların müəyyən edilməsi ayrı-seçkilik hesab edilmir.

Maddə 6. Əlil qadınlar

Mümkün olduğu təqdirdə gender amilləri maddələrin hər birində ön plana çəkilməli olsa da, hazırkı xüsusi maddəyə əsasən hesabat konvensiyanın hüquqlarından və fundamental azadlıqlardan faydalanmaq və istifadə etmək və diskriminasiyanın bütün formalarını aradan qaldırmaq məqsədilə qadınların tam şəkildə inkişaf etməsinin, təkmilləşməsinin və səlahiyyətlənməsinin təmin edilməsi istiqamətində üzv ölkə tərəfindən həyata keçirilən tədbirlərə dair məlumatları əhatə etməlidir.

Üzv ölkələr aşağıdakı məsələlər üzrə məlumatlar təqdim etməlidirlər:

- Əlilliyi olan qadın və qızların gender bərabərsizliyinin qanunvericilik və siyasət səviyyəsində, eləcə də, proqramların hazırlanması çərçivəsində qəbul edilib-edilmədiyi
- Əlilliyi olan qızların və qadınların əlilliyi olan oğlan və kişilər ilə eyni səviyyədə bütün insan hüquqlarından və fundamental azadlıqlarından istifadə edib-etmədiyi
- Əlilliyi olan qızların və qadınların əlilliyi olmayan digər qız və qadınlar ilə eyni səviyyədə bütün insan hüquqlarından və fundamental azadlıqlarından istifadə edib-etmədiyi

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına əsasən kişi ilə qadının eyni hüquqları və azadlıqları vardır. Dövlət cinsindən asılı olmayaraq hər kəsin hüquq və azadlıqlarının bərabərliyinə təminat verir, insan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqlarını cinsi mənsubiyyətə görə məhdudlaşdırmaq qadağandır.

Qeyd olunmalıdır ki, Konstitusiyaya əlavə və dəyişikliklərin edilməsi ilə bağlı 2009-cu il martın 18-də keçirilmiş referendum nəticəsində bərabərlik hüququnu təsbit edən konstitusion normalar daha da təkmilləşdirilmişdir. Belə ki, əsas qanunun 25-ci maddəsinə (Bərabərlik hüququ) edilmiş əlavələrə əsasən heç kəsə cinsindən və digər əsaslara görə güzəştlər və ya imtiyazlar verilməz, yaxud onların verilməsindən imtina oluna bilməz. Hüquq və vəzifələrlə bağlı qərarlar qəbul edən dövlət orqanları və dövlət hakimiyyəti səlahiyyətlərinin daşıyıcıları ilə münasibətlərdə hər kəsin bərabər hüquqları təmin edilir.

Qadın hüquqlarının qorunması istiqamətində həyata keçirilən tədbirlərdən ən əsası bu sahədə fundamental sənədlərdən olan 10 oktyabr 2006-cı il tarixdə “Gender (kişi və qadın) bərabərliyinin təminatları haqqında” Qanunun qəbul edilməsi olmuşdur. Qanunun məqsədi cinsi mənsubiyyətə görə ayrı-seçkiliyin bütün formalarını aradan qaldırmaqla kişi və qadınlara ictimai həyatın siyasi, iqtisadi, sosial, mədəni və digər sahələrində bərabər imkanlar yaratmaqla gender bərabərliyinin təmin edilməsidir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 6 fevral 2006-cı il tarixli Fərmanı ilə Qadın Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin bazasında Azərbaycan Respublikasının Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi yaradılmışdır. Komitə ailə, qadın və uşaq problemləri ilə iş sahəsində dövlət siyasətini və tənzimlənməsini həyata keçirən mərkəzi icra hakimiyyəti orqanıdır.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2006-cı il 28 dekabr tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında insan hüquqlarının müdafiəsi üzrə Milli Fəaliyyət Planı”nda (MFP) digər hüquqlarla yanaşı, qadın hüquqlarının da müdafiəsi tədbirləri öz əksini tapmışdır. MFP-da zorakılıqla mübarizənin gücləndirilməsi, zorakılıq qurbanları üçün hüquqi müdafiə vasitələrinin, zəruri kompensasiyanın, reabilitasiyanın, tibbi və psixoloji yardımın təmin olunması, bu sahədə geniş maarifləndirmə işinin təşkili nəzərdə tutulmuşdur.

Azərbaycan Respublikasında gündəlik zorakılıqla mübarizəni beynəlxalq prinsiplər və milli qanunvericilik əsasında sistemli şəkildə təşkil etmək məqsədilə Nazirlər Kabinetinin 25 yanvar 2007-ci il tarixli Qərarı ilə “Demokratik cəmiyyətdə gündəlik zorakılıqla mübarizə üzrə Respublika Kompleks Proqramı” təsdiq edilmişdir.

Bu sahədə görülən işlərin davamı olaraq, Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən 22 iyun 2010-cu il tarixdə “Məişət zorakılığının qarşısının alınması haqqında” Qanun

qəbul olunmuşdur. Həmin Qanun yaxın qohumluq münasibətlərindən, birgə və ya əvvəllər birgə yaşayışdan sui-istifadə etməklə törədilən zorakılığın, onun doğurduğu mənfi hüquqi, tibbi və sosial nəticələrin qarşısının alınması, belə zorakılıqdan zərər çəkmiş şəxslərin sosial müdafiəsi, hüquqi yardımla təmin edilməsi, habelə ona səbəb olan halların aradan qaldırılması istiqamətində həyata keçirilən tədbirləri müəyyən edir və tənzimləyir.

Maddə 7. Əlil uşaqlar

Hesabat, mümkün olduğu təqdirdə, əlilliyi olan uşaqların konvensiyanın bütün hüquqlarından tam şəkildə faydalana bilməsi, xüsusilə də, əlilliyi olan uşaqlar ilə bağlı görülən bütün tədbirlərin onların maraqlarına uyğun gəlməsinin təmin edilməsi istiqamətində üzv ölkə tərəfindən həyata keçirilən tədbirlərə dair əlavə məlumatları əhatə etməlidir

Üzv ölkələr aşağıdakı məsələlər üzrə məlumatlar təqdim etməlidirlər:

- Əlilliyi olan oğlan və qızlar ilə bağlı qərar qəbulu prosesini müəyyən edən prinsiplər
- Əlilliyi olan oğlan və qızların onların həyatlarına təsir edən məsələlərə dair öz fikirlərini azad şəkildə bildirib-bildirməməsi və bu hüquqların həyata keçirilməsi üçün əlillik növünə və yaşına uyğun olaraq yardım ala bilib-bilməməsi
- Əlilliyi olan oğlan və qızların vəziyyətləri arasında müvafiq fərqlər
- Əlilliyi olan uşaqlara digər uşaqlar ilə eyni səviyyədə hüquq daşıyıcıları kimi baxılıb–baxılmadığı

Sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlar qanunvericiliklə müəyyən edilmiş bütün sosial-iqtisadi, siyasi, şəxsi hüquq və azadlıqlara malikdirlər. Onlar bərabərlik qadağandır və qanunla təqib edilir.

19 may 1998-ci il tarixdə qəbul olunmuş “Uşaq hüquqları haqqında” Qanuna əsasən dövlət orqanları, bütün fiziki və hüquqi şəxslər öz fəaliyyətində uşaqların mənafelərini üstün tutmalı, onların hüquqlarının təmin olunmasına şərait yaratmalıdırlar. Azərbaycan Respublikasının normativ hüquqi aktları və müvafiq orqanların qərarları uşaq mənafelərinə zidd olmamalı və onların icrası uşaqların həyatına, inkişafına və tərbiyəsinə zərər gətirməməlidir. Uşağın hüquq və mənafelərini məhdudlaşdıran hər hansı əqd etibarsızdır. Bütün uşaqlar bərabər hüquqlara malikdirlər. Sağlamlıq imkanları məhdud oğlan və qızların vəziyyəti, eləcə də onların hüquqlarının qorunması, təhsili, reabilitasiyası, sosial müdafiəsi və digər sahələrdə onlara münasibətdə hər hansı fərq yoxdur.

Həmin Qanunun 35-ci maddəsinə uyğun olaraq sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların növbədənkənar, Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti tərəfindən müəyyən olunmuş qaydada tibbi, defektoloji və psixoloji yardım almaq hüququ vardır. Dövlət bu uşaqların sosial və psixoloji reabilitasiyasına, imkanlarına uyğun təhsil almalarına, peşə seçmələrinə, əməyə cəlb olunmalarına köməklik göstərir, uşaqların sağlamlıq imkanları məhdudluğunun qarşısını almaq üçün müvafiq tədbirlər görür.

Sağlamlıq imkanları məhdud 18 yaşınadək uşağa qulluq dövrü pensiya hüququ verən iş stajına daxil edilir və uşağa qulluq edən şəxsə yaşa görə əmək pensiyasının baza hissəsinin 10 faizi məbləğində əlavə ödənilir.

Yetkinlik yaşına çatmayan şəxs postvaksinal fəsadla əlaqədar xəstəliyə tutulduqda ona qanunvericilikdə müəyyən edilən qaydada sağlamlıq imkanlarının məhdudluğu müəyyən ediləndək onun valideynlərindən biri və ya qanuni nümayəndəsi fasiləsiz iş stajından asılı olmayaraq, orta əmək haqqının 100 faizi miqdarında əmək qabiliyyətinin itirilməsinə görə müavinət almaq hüququna malikdir.

Qeyd olunmalıdır ki, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 22 dekabr 2008-ci il tarixli Sərəncamı ilə 2009-cu il Azərbaycan Respublikasında “Uşaq ili” elan edilmiş və bununla əlaqədar Tədbirlər Planı təsdiq olunmuşdur.

2009-cu il martın 18-də keçirilmiş referendum nəticəsində Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına edilmiş əlavələr və dəyişikliklər, həmçinin uşaq hüquqlarının təşviqi və dövlətimizin beynəlxalq öhdəliklərinin yerinə yetirilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, Konstitusiyanın 17-ci maddəsində valideynləri və qəyyumları olmayan, valideyn

qayğısından məhrum olan uşaqların dövlətin himayəsində olduğu, uşaqların onların həyatı, sağlamlığı və ya mənəviyyatı üçün təhlükə törədən fəaliyyətə cəlb edilməsinin, habelə 15 yaşına çatmamış uşaqların işə götürülməsinin qadağan olunduğu, uşaq hüquqlarına dövlət nəzarətinin həyata keçirildiyi müəyyən edilmişdir.

Maddə 8. Maarifləndirici-tərbiyəvi iş

Bu maddə əlilliyi olan şəxslərin müsbət imicinin formalaşdırılması üçün üzv ölkə tərəfindən səmərəli məlumatlandırma tədbirlərinin həyata keçirilməsi öhdəliyini müəyyən edir. Hesabat əlilliyi olan şəxslərin məlumatlandırılması, onların şərəf və hüquqlarına, bacarıqlarına və verə biləcəyi töhfələrə hörmət hissənin gücləndirilməsi və onlara qarşı yaranan mövhumatlara qarşı mübarizə istiqamətində həyata keçirilən tədbirlərə dair məlumatları əhatə etməlidir.

Üzv ölkələr aşağıdakı məsələlər üzrə məlumatlar təqdim etməlidirlər:

- Təhsil sistemi çərçivəsində ümumi cəmiyyətə istiqamətlənən ictimai məlumatlandırma tədbirləri və kütləvi informasiya vasitələri ilə həyata keçirilən tədbirlər
- Əlilliyi olan şəxslərin və cəmiyyətin digər üzvlərinin konvensiya və burada əks olunan hüquqlara dair məlumatlandırılması istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər

“Azərbaycan Respublikasında insan hüquqlarının müdafiəsi üzrə Milli Fəaliyyət Planı”nda YUNESKO-nun “Təhsil hamı üçün” prinsipinin təbliği, hüquqi maarifləndirmə işinin genişləndirilməsi və insan hüquq və azadlıqlarının daha səmərəli müdafiəsi məqsədilə insan hüquqlarının müxtəlif kateqoriyaları üzrə (mülki, siyasi, iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar) əhalinin müxtəlif qrupları, o cümlədən, əlillər üçün hüquqi maarifləndirmə sahəsində müəllimlərin, məruzəçilərin, təlimatçıların hazırlanması məsələsi öz əksini tapmışdır.

BMT-nin “Əlillərin hüquqları haqqında” Konvensiya Ədliyyə Nazirliyinin internet sahifəsində yerləşdirilmiş və mətbu nəşrlərində bu mövzu üzrə materiallar dərc olunmuşdur.

“Televiziya və radio yayımı haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 1.0.12-ci və 13.5-ci maddəsində karlar və ya eşitmə qabiliyyəti zəif olan insanlar üçün təhsil, tədris və informasiya xarakterli verilişlər və ya proqramların yayımının nəzərdə tutulmasına dair müddəalar mövcuddur. BMT-nin “Əlillərin hüquqları haqqında” Konvensiyasına uyğun olaraq, Milli Televiziya və Radio Şurası tərəfindən əlilliyi olan şəxslərin digər şəxslər ilə bərabər səviyyədə mədəni həyatda iştirak etməsi, yaradıcı, bədii və intellektual potensialının inkişaf etdirilməsi və ondan istifadə etməsi, eləcə də, istirahət, əyləncə və idman tədbirlərində iştirak etməsi hüququnun təmini ilə bağlı teleradio yayımlarına dair tövsiyələr verilir.

Maddə 9. İstifadə imkanları

Bu maddə əlilliyi olan şəxslərin mümkün qədər müstəqil yaşaması və həyatın bütün sahələrində fəal iştirak etməsi üçün üzv ölkələr tərəfindən müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsini müəyyən edir.

Üzv ölkələr aşağıdakı məsələlər üzrə məlumatlar təqdim etməlidirlər:

- Konvensiyanın 9-cu maddəsinin 2 bölməsinin b-h bəndlərinə uyğun olaraq əlilliyi olan şəxslərin digər insanlar ilə bərabər səviyyədə fiziki infrastruktur (o cümlədən, siqnal göstəricilərindən və yol işarələrindən istifadə edilməsi), nəqliyyat, informasiya, kommunikasiya (informasiya və kommunikasiya texnologiyaları və sistemləri daxil olmaqla), eləcə də, şəhər və kənd yerlərində özəl şirkətlərin də təqdim etdiyi ictimai xidmətlərə çıxış imkanını təmin edən hüquqi və digər tədbirlər
- Çıxış imkanı ilə bağlı texniki standartlar və təlimatlar, eləcə də, onların icrasının auditi və icra olunmadığı təqdirdə sanksiyalar, pul cərimələri vasitəsilə əldə olunan vəsaitlərin çıxış imkanının genişləndirilməsi tədbirlərinə sərf edilib-edilmədiyi
- İctimai satınalmalar və məcburi çıxış imkanı tələbləri yaradan digər tədbirlər
- Dövlət və özəl sektorlarında çıxış imkanı istiqamətində mövcud olan maneələrin müəyyən edilməsi və aradan qaldırılması, eləcə də, aydın hədəflərə və icra müddətlərinə malik milli çıxış imkanı planları

“Əlilliyin və uşaqların sağlamlıq imkanları məhdudluğunun qarşısının alınması, əlillərin və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların reabilitasiyası və sosial müdafiəsi haqqında” Qanuna əsasən Azərbaycan Respublikasının icra hakimiyyəti orqanları, müəssisələri (birlikləri), idarələri və təşkilatları (mülkiyyət və təsərrüfatçılıq formalarından asılı olmayaraq) sosial infrastruktur obyektlərinin, mənzillərin, ictimai, istehsal binalarının və qurğularının əlillərə və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlara maneəsiz müyəssər olması, ictimai nəqliyyatdan və nəqliyyat kommunikasiyalarından, rabitə və informasiya vasitələrindən, istirahət və asudə vaxt yerlərindən onların sərbəst istifadə etməsi üçün lazımi şəraiti təmin edirlər.

İdarələr və təşkilatlar sosial obyektlərin əlillərə və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlara müyəssərliyini təmin etmədikdə Azərbaycan Respublikasının Dövlət Sosial Müdafiə Fondunun hesabına obyektin əlillərə və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlara uyğunlaşdırılmasına tələb edilən məbləğin 20 faizi məbləğində cərimə köçürürlər.

Cəriməni ödəmiş müəssisələr və təşkilatlar sosial infrastruktur obyektlərinin əlillərə və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlara uyğunlaşdırılması vəzifəsindən azad edilmirlər.

Şəhərsalma, tikinti və layihələndirmə sahəsində fiziki imkanları məhdud insanların ehtiyaclarının nəzərə alınması məqsədilə müəyyən tədbirlər görülmüşdür. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 14.05.1999-cu il tarixli 155 nömrəli Sərəncamı ilə “Əlilliyin qarşısının alınması və əlillərin reabilitasiyası üzrə 1999-2002-ci illər üzrə Dövlət Proqramı”nın müddəaları əsas götürülərək “Şəhərsalmanın əsasları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda “Şəhərsalma sahəsində dövlətin, ictimaiyyətin və fərdin maraqları” adlı ayrıca maddə (maddə 4) nəzərdə tutulmuşdur ki, orada şəhər və digər yaşayış məskənlərində yaşayan əhalinin əlverişli həyat şəraitilə təmin olunması qanuniləşdirilmiş və bu maraqlara zidd olan şəhərsalma fəaliyyətinin dayandırılması barədə qadağanedicilə bənd təsbit olunmuşdur. Bu maddədə dövlətin, ictimaiyyətin və fərdin maraqlarının uzlaşdırılmasının müvafiq icra hakimiyyəti və yerli özünüidarəetmə orqanları tərəfindən təmin olunması nəzərdə tutulmuşdur.

Yuxarıda qeyd edilən Dövlət Proqramının müəyyən etdiyi konkret vəzifələrin icra olunması məqsədilə keçmiş Dövlət Tikinti və Arxitektura Komitəsi tərəfindən normativ sənədlər təsdiq edilib qüvvəyə minmişdir. Bu normativ sənədlərin tətbiqi nəticəsində ölkəmizdə ictimai və normativ-texniki fikir müstəvisində əlillər üçün münasib şəraitin yaradılması yönümlü, xeyli nəzəri və praktiki zənginləşmə baş vermiş, müvafiq icra məsuliyyəti formalaşmışdır.

Aidiyyəti subyektlərin, ictimaiyyətin, xüsusən də əlillərin özlərinin məlumatlandırılması və maarifləndirilməsi üçün Dövlət Şəhərsalma və Arxitektura Komitəsi müvafiq tədbirlər görür.

Dövlət Şəhərsalma və Arxitektura Komitəsinin məsləhətçiliyi ilə Azərbaycan Respublikasının “Əlil Təşkilatları İttifaqı” tərəfindən “Əlilliyi olan insanlar üçün bərabər imkanların yaradılması üzrə” 100 səhifəlik məlumat kitabı hazırlanmışdır.

Əlilliyi olan şəxslərin fərdi hərəkət imkanlarını nəzərə alaraq, onların hərəkətlərini yüngülləşdirmək məqsədilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq qərarlarına əsasən Bakı şəhərinin küçə və prospektlərində 75 ədəd piyada keçidlərinin inşa olunması nəzərdə tutulmuş və hal-hazırda inşa olunaraq istismara verilən piyada keçidləri fiziki imkanları məhdud olan insanların fərdi hərəkət imkanlarını yüngülləşdirən qurğularla təchiz edilmişdir.

Eyni zamanda, fiziki imkanları məhdud insanların sərbəst hərəkət etmələrini və rahatlığını təmin etmək məqsədilə yerüstü nəqliyyatda bir sıra əhəmiyyətli işlər görülmüş və bu tədbirlərin görülməsi davam etdirilir. Məsələn, sənişinlərin, xüsusən də əlillərin rahatlığı üçün son dövrlərdə sənişin axınları yüksək olduğu sahələrdə yerləşən sənişin dəmiryol stansiyalarındakı platformaların səthləri bərabər səviyyəyə gətirilmişdir. Şəhər nəqliyyatında istifadə edilən iri və orta tutumlu avtobuslarda əlil şəxslər üçün xüsusi yerlər nəzərdə tutulmuş, avtobuslara sərbəst daxil olmanı və enməni təmin etmək üçün isə bəzilərində avtobusun banının yer səthinə qədər endirilməsinə xidmət edən pnevmatik texniki vasitələr quraşdırılmışdır.

Son illər ölkənin avtomobil yollarının müasir tələblərə uyğun yenidən qurulması ilə əlaqədar olaraq tikilən avtomobil yollarının kənarlarında əlillərin hərəkət imkanlarının asanlaşdırılması məqsədilə ayrıca xüsusi zolaqların inşa edilməsi də nəzərdə tutulur.

Eyni zamanda, Bakı şəhərində taksi xidmətinin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması məqsədi ilə paytaxta Avropa standartlarına cavab verən müasir avtomobillər gətirilməkdədir. Bu avtomobillərdən bir qismi tanınmış “London Taksi” şirkəti tərəfindən istehsal edilmişdir. Qeyd edirik ki, həmin şirkətin istehsal etdiyi TX 4 modeli yalnız taksi məqsədləri üçün nəzərdə tutulan və əlil şəxslərin də istifadə etməsi üçün qabaqcıl mühəndis-texniki vasitələrlə, o cümlədən, əlil və uşaq arabalarının salona daxil olması üçün xüsusi pandusla təchiz edilən avtomobildir.

Bununla yanaşı, Bakı şəhərində, habelə regionlarda müasir standartlara uyğun tikilib istifadəyə verilən və ya yenidən qurulan avtovağzalarda və “Azərbaycan Dəmir Yolları” Qapalı Səhmdar Cəmiyyətinin sənişin dəmiryol stansiyalarında fiziki imkanları məhdud şəxslərin sərbəst hərəkət etməsi üçün zəruri şərait yaradılmışdır. Qeyd edilən istiqamətdə lazımi tədbirlər hal-hazırda əsaslı təmir və yenidənqurma işləri aparılan digər bu tipli nəqliyyat infrastrukturuna obyektlərində də görülür.

Məhdud fiziki imkanlı insanların informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından (İKT) istifadə imkanlarının artırılması məqsədi ilə Rabitə və İnformasiya Texnologiyaları Nazirliyi (RİTN), Heydər Əliyev Fondu və BMT-nin İnkişaf Proqramı tərəfindən birgə həyata keçirilən layihə çərçivəsində Azərbaycanın 3 bölgəsində informasiya mərkəzləri yaradılmışdır. Onlardan biri Bakı şəhərində, digərləri isə regional olmaqla Gəncə və Naxçıvanda yaradılmışdır.

Gəncə şəhərindəki Regional İnformasiya Mərkəzinin xidmətindən ətraf rayonlarında yaşayan və fiziki qüsuru olan 60 mindən çox insanın yararlanması mümkündür. Naxçıvanda yaradılmış Mərkəzdən isə Muxtar Respublikada yaşayan görmə qabiliyyəti zəif olan şəxslər istifadə edə bilərlər.

Müasir texnologiyalarla təchiz olunmuş bu mərkəzlərdə oxu zalları, təlim-tədris mərkəzləri, audiokitabxanalar, kitabxana fondunun audioformata çevrilməsi üçün səsyazma studiyaları, sürətli internetə çıxışla və xüsusi olaraq kor və görmə qabiliyyəti zəif uşaqlar üçün nəzərdə tutulmuş son model kompüterlərlə təmir olunmuş kompüter mərkəzləri qurulmuş və kinozal fəaliyyət göstərir.

Bu mərkəzlərdə 1000-ə yaxın Brayl əlifbası ilə nəşr olunmuş kitablar, kinozallarda lal və karlar üçün subtitrlı filmlərin nümayişi, əqli cəhətdən zəif insanlar üçün zehni inkişaf etdirən kompüter oyunları otağı istifadəyə verilmişdir. Buraya əlil arabası ilə gələnlər maneəsiz hərəkət edə biləcəklər.

RİTN gözdən əlil insanların telekommunikasiya sistemlərindən və informasiya texnologiyalarından yararlanmaları və onların məşğulluq problemlərinin həll olunması üzrə Azərbaycan Gözdən Əlillər Cəmiyyəti İctimai Birliyi ilə sıx əməkdaşlıq edir. Belə ki, 2009-cu ildə Cəmiyyət tərəfindən "Oxfam" Beynəlxalq Humanitar təşkilatın maliyyə dəstəyi ilə həyata keçirilən "Gözdən əlillərin iqtisadi hüquqlarının təmin olunması" layihəsi çərçivəsində Rabitə Peşə Reabilitasiyası Məktəbi təşkil olunmuşdur.

Məktəbdə təhsil almış tələbələr RİTN-in "Aztelekom" və "Bakı Telefon Rabitəsi" istehsalat birliklərində rabitə qovşaqları və kommunikasiya sistemləri, çoxkanallı telekommunikasiya sistemləri və rabitə sistemlərinin idarə olunmasında informasiya hesablama vasitələri ixtisasları üzrə istehsalat təcrübəsi keçmişlər.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 11 avqust 2010-cu il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasında rabitə və informasiya texnologiyalarının inkişafı üzrə 2010-2012-ci illər üçün Dövlət Proqramı"nın (Elektron Azərbaycan) "4.3.İnformasiya cəmiyyətinə keçid üçün şəraitin yaradılması" bəndində əhalinin bütün kateqoriyaları, eləcə də məhdud imkanlı qruplar (əlillər və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlar) üçün İKT-dən, o cümlədən internetdən istifadənin genişləndirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Məhdud imkanlı insanların cəmiyyətdə rolunun artırılması məqsədi ilə Dövlət Proqramının həyata keçirilməsi üzrə Tədbirlər Planında "7.3.5. Məhdud imkanlı qrupların İKT-dən istifadə imkanlarının artırılması üçün tədbirlərin görülməsi" bəndi öz əksini tapmışdır.

Bununla əlaqədar "Dilmanc" layihəsi çərçivəsində mətnlərin səsəndirilməsi və kompüterin səsə idarə edilməsi sistemlərinin yaradılması üzrə işlər aparılır. Bu sistemlər məhdud fiziki imkanlı insanlara klaviaturadan istifadə etmədən internetdən istifadə etmək, elektron poçtla işləmək, mətnlər hazırlamaq və göndərmək imkanını yaradacaqdır.

Veb-saytların "W3C" təşkilatının "Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2.0" tövsiyələrinə (böyüdülmüş şrift, Brayl şrifti, səsəndirmə, simvollar və sadələşdirilmiş dil və s.) uyğunlaşdırılması sahəsində işlərin genişləndirilməsi həyata keçirilir.

RİTN fərdi qaydada müraciət edən məhdud fiziki imkanlı insanların pulsuz internetlə təmin olunması üçün köməklik göstərir.

Əlilliyi olan şəxslərin digər şəxslər ilə bərabər səviyyədə mədəni həyatda iştirak etməsi, yaradıcı, bədii və intellektual potensialının inkişaf etdirilməsi və ondan istifadə etməsi, eləcə də istirahət və əyləncə tədbirlərində iştirak etmək hüququnun təmin edilməsi məqsədilə Heydər Əliyev Sarayı, Azərbaycan Dövlət Akademik Milli Dram Teatrı, Azərbaycan Dövlət Kukla Teatrı, Azərbaycan Dövlət Rus Dram Teatrı və Azərbaycan Dövlət Gənc Tamaşaçıları Teatrının binasında əlil arabaları üçün yollar yaradılmış və qaldırıcı liftlər quraşdırılmışdır. M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası, R.Mustafayev adına Azərbaycan Dövlət İncəsənət Muzeyi və "Nizami" kinoteatrının binalarında əlil arabaları üçün yollar və qaldırıcı liftlərin quraşdırılması nəzərdə tutulur.

Akademik Opera və Balet Teatrı binasının yenidən qurulması və əsaslı təmiri zamanı, hazırda layihələndirilməkdə olan Azərbaycan Musiqi Mədəniyyəti Dövlət Muzeyinin binası, “Şahdağ” Qış-Yay Turizm Kompleksində, eləcə də gələcəkdə layihələndiriləcək digər mədəniyyət və turizm obyektlərində yuxarıda göstərilən analogi tədbirlərin görülməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Maddə 10. Yaşamaq hüququ

Bu maddə əlilliyi olan şəxslərin digər insanlar ilə bərabər səviyyədə yaşamaq hüququnu təsbit edir.

Üzv ölkələr aşağıdakı məsələlər üzrə məlumatlar təqdim etməlidirlər:

- Qanunvericilik bazasının əlilliyi olan şəxslərin digər insanlar ilə bərabər səviyyədə yaşamaq hüququnu qəbul və müdafiə edib–etmədiyi
- Əlilliyi olan şəxslərin yaşamaqdan məhrum edilmə hallarına məruz qalıb–qalmadığı

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 27-ci maddəsinə əsasən hər kəsin yaşamaq hüququ vardır. Dövlətə silahlı basqın zamanı düşmən əsgərlərinin öldürülməsi, məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş hökmünə əsasən ölüm cəzasının tətbiqi və qanunla nəzərdə tutulmuş digər hallar istisna olmaqla hər bir şəxsin yaşamaq hüququ toxunulmazdır.

Azərbaycanda insan hüquqlarına və demokratik prinsiplərə əhəmiyyət verilərək 1993–cü ildən etibarən Azərbaycan Respublikasında ölüm cəzasının icrasına veto qoyulmuş, 1998–ci ildə isə Şərqdə ilk dəfə olaraq Azərbaycanda ölüm cəzası ləğv edilmişdir.

Əlilliyi olan insanların əsassız olaraq həyatlarından məhrum edilməsi qanunla qadağan edilir. Lakin qanunvericilikdə yaşamaq hüququnun toxunulmazlığı ilə bağlı istisnalar var. Bura dövlətə silahlı basqın zamanı düşmən əsgərinin öldürülməsi, zəruri müdafiə, son zərurət, cinayətkarın yaxalanması və tutulması, həbsdə olanın həbs yerindən qaçmasının qarşısının alınması, dövlətə qarşı qiyamın yatırılması və ya dövlət çevrilişinin qarşısının alınması, ölkəyə silahlı basqın edilməsi halları istisna olmaqla insana qarşı silah işlədilməsinə yol verilmir.

Maddə 11. Risk vəziyyətləri və fəvqəladə humanitar vəziyyətlər

Bu maddə üzv ölkələrdən silahlı toqquşmalar, humanitar və ya təbii fəlakətlər kimi riskli vəziyyətlərdə əlilliyi olan şəxslərin təhlükəsizliyinin qorunmasını tələb edir.

Üzv ölkələr bu cür şəxslərin müdafiəsi və təhlükəsizliyinin təmin edilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər, o cümlədən əlilliyi olan şəxslərin milli fəvqəladə hallar protokollarına daxil edilməsi istiqamətində görülən işlərə dair məlumat təqdim etməlidir.

Üzv ölkələr humanitar fəlakətlər ilə üzləşən əlilliyi olan şəxslərin humanitar yardımdan istifadə etməsinin və xüsusilə də, əlilliyi olan şəxslərin müvəqqəti sığınacaqlarda və qaçqın düşərgələrində mövcud olan gigiyena və sanitariya obyektlərinə çıxış imkanının təmin edilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlərə dair məlumat təqdim etməlidir.

Azərbaycan Respublikası Fəvqəladə Hallar Nazirliyinin Əsasnaməsinə müvafiq olaraq, nazirlik əhalinin təbii və texnogen xarakterli fəvqəladə hallardan qorunması, fəvqəladə halların qarşısının alınması və nəticələrinin aradan qaldırılması işlərini həyata keçirir. Fəvqəladə hallar baş vermiş rayonlardan əhalinin təxliyə olunması, onlara təcili tibbi xidmətin və humanitar yardımların göstərilməsi prioritet təşkil edir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 01 iyul 2004-cü il tarixli 298 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Qaçqınların və Məcburi Köçkünlərin yaşayış şəraitinin yaxşılaşdırılması və məşğulluğunun artırılması üzrə” Dövlət Proqramı və 31 oktyabr 2007-ci il tarixli 2475 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş Dövlət Proqramına “Əlavələr”in icrası nəticəsində qaçqın və məcburi köçkünün yaşayış şəraiti yaxşılaşdırılmışdır. 2001-2010-cu illər ərzində 67 qəsəbə və fərdi evlər istifadəyə verilmiş, həmin evlərdə müasir standartlarda məişət şəraiti, o cümlədən əlilliyi olan şəxslər üçün gigiyena və sanitariya obyektlərinə çıxış imkanı təmin edilmişdir.

Maddə 12. Qanun qarşısında bərabərlik

Bu maddə əlilliyi olan şəxslərin qanun qarşısında hüquqlara malik şəxslər olduğunu təsbit edir.

Üzv ölkələr aşağıdakılara dair məlumatlar təqdim etməlidirlər:

- Əlilliyi olan şəxslərin digər insanlar ilə bərabər səviyyədə həyatın bütün sahələrində hüququ statusa malik olmalarının təmin edilməsi, xüsusilə də, əlilliyi olan şəxslərin vətəndaş kimi fiziki və əqli tamlığının, cəmiyyətdə iştirakının, mülkiyyətə malik olması və miras almasının, özünün maliyyə işlərinə nəzarət etməsinin, bank kreditlərinə, ipoteka kreditlərinə və digər maliyyə mənbələrinə çıxış imkanına malik olmasının və mülkiyyətdən məhrum edilməmək hüququnun təmin edilməsi istiqamətində üzv ölkə tərəfindən həyata keçirilən tədbirlər
- Əlilliyə görə tam hüquqi potensialı məhdudlaşdıran qanunvericilik aktının mövcud olub-olmadığı, eləcə də, konvensiyanın 12-ci maddəsi ilə uyğunluğun təmin edilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər
- Hüquqi potensialından istifadə etməsi və maliyyə işlərinə nəzarət etməsi istiqamətində əlilliyi olan şəxslərə göstərilən yardım
- Dəstəklənən qərar-qəbulu modellərindən sui-istifadə hallarının qarşısının alınması
- Əlilliyi olan bütün şəxslərin qanun qarşısında bərabər səviyyədə qəbul edilməsi istiqamətində məlumatlandırma və maarifləndirmə tədbirləri

Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları qanun və məhkəmə qarşısında bərabərdir. Dövlət hər kəsin hüquq və azadlıqlarının bərabərliyinə təminat verir. Azərbaycan Respublikasında əlillərin və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların hüquq, azadlıq və qanuni mənafeələrinin qorunması məhkəmə qaydasında və ya qanunda müəyyənləşdirilmiş başqa qaydada dövlət tərəfindən təmin olunur.

Ölkə Konstitusiyasının 61-ci maddəsinə əsasən hər kəsin yüksək keyfiyyətli hüquqi yardım almaq hüququ vardır. Qanunla nəzərdə tutulmuş hallarda hüquqi yardım ödənişsiz, dövlət hesabına göstərilir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 15 sentyabr 2008-ci il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf Dövlət Proqramı” çərçivəsində əhaliyə, xüsusilə onun aztəminatlı təbəqəsinə pulsuz hüquqi yardımın göstərilməsi və onların maarifləndirilməsi məqsədilə Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən bölgələrdə 16 regional hüquqi məsləhət xidmətləri mərkəzlərinin yaradılması təmin edilmişdir. Mərkəzlərin zəruri biliyə malik hüquqşünas kadrlarla komplektləşdirilməsi, həmçinin, lazımı avadanlıq və qanunvericilik aktları ilə təchiz olunması istiqamətində tədbirlər həyata keçirilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 25-ci maddəsinə əsasən fiziki şəxsin mülki hüquq qabiliyyəti insanın mülki hüquqlara malik olmaq və mülki hüquq vəzifələri daşımaq qabiliyyətidir. Bütün fiziki şəxslərin mülki hüquq qabiliyyəti eyni dərəcədə tanınır. Fiziki şəxsin hüquq qabiliyyəti onun doğulduğu an əmələ gəlir və ölümü ilə xətm edilir, o, hüquq qabiliyyətindən məhrum edilə bilməz.

Fiziki şəxsin mülki hüquq fəaliyyət qabiliyyəti şəxsin öz hərəkətləri ilə mülki hüquqlar əldə etmək və həyata keçirmək, özü üçün mülki vəzifələr yaratmaq və icra etmək qabiliyyətidir. Fiziki

şəxsin mülki hüquq fəaliyyət qabiliyyəti, o, yetkinlik yaşına, yəni on səkkiz yaşına çatdıqda tam həcmdə əmələ gəlir. Ağıl zəifliyi və ya ruhi xəstəlik nəticəsində öz hərəkətlərinin mənasını başa düşməyən və ya öz hərəkətlərinə rəhbərlik edə bilməyən şəxslər məhkəmə tərəfindən fəaliyyət qabiliyyəti olmayan sayıla bilər. Onlar üzərində qəyyumluq müəyyənləşdirilir. Bu şəxsin sağaldığı və ya sağlamlıq vəziyyətinin xeyli yaxşılaşdığı halda məhkəmə onu fəaliyyət qabiliyyətli sayır, üzərilərində müəyyənləşdirilmiş qəyyumluq isə məhkəmə qərarına əsasən ləğv edilir.

Fiziki şəxs heç bir halda hüquq qabiliyyətindən məhrum edilə bilməz, hüquq qabiliyyəti və fəaliyyət qabiliyyəti yalnız qanunla müəyyənləşdirilmiş hallarda və qaydada məhdudlaşdırıla bilər.

Sağlamlıq vəziyyətinə görə müstəqil surətdə öz hüquqlarını həyata keçirməyə və müdafiə etməyə, öz vəzifələrini icra etməyə qadir olmayan yetkinlik yaşına çatmış fəaliyyət qabiliyyətli fiziki şəxsin xahişi ilə onun üzərində patronaj təyin edilə bilər, bu hal onun hüquqlarının məhdudlaşdırılmasına səbəb olmur.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 29-cu maddəsinə uyğun olaraq hər kəsin mülkiyyət hüququ vardır. Mülkiyyət hüququ, o cümlədən, xüsusi mülkiyyət hüququ qanunla qorunur. Hər kəsin mülkiyyətində daşınar və daşınmaz əmlak ola bilər. Mülkiyyət hüququ mülkiyyətçinin təkbaşına və ya başqaları ilə birlikdə əmlaka sahib olmaq, əmlakdan istifadə etmək və onun barəsində sərəncam vermək hüquqlarından ibarətdir. Heç kəs məhkəmənin qərarı olmadan mülkiyyətindən məhrum edilə bilməz. Əmlakın tam müsadirəsinə yol verilmir. Dövlət ehtiyacları üçün mülkiyyətin özgəninkiləşdirilməsinə yalnız qabaqcadan onun dəyərini ədalətli ödəmək şərti ilə yol verilə bilər. Dövlət vərəsəlik hüququna təminat verir.

“Əlilliyin və uşaqların sağlamlıq imkanları məhdudluğunun qarşısının alınması, əlillərin və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların reabilitasiyası və sosial müdafiəsi haqqında” Qanunun 54-cü maddəsinə əsasən əlillərin və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların ictimai təşkilatlarının öz vəsaiti hesabına, o cümlədən, payçılıq yolu ilə tikdirdiyi yaşayış sahələri onların daimi mülkiyyəti olaraq geri alınə bilməz və Azərbaycan Respublikasının mənzil qanunvericiliyinə uyğun olaraq bu təşkilatların təkliflərinə əsasən bölüşdürülür.

Maddə 13. Ədalət məhkəməsinin təmin olunması

Bu maddə əlilliyi olan şəxslərin məhkəmə işlərindən təcrid edilmədən digər şəxslər ilə bərabər səviyyədə məhkəmə sisteminə çıxış imkanını təsbit edir.

Üzv ölkələr aşağıdakı məsələlər üzrə məlumatlar təqdim etməlidir:

- Əlilliyi olan bütün şəxslərin hüquqi proseslərin bütün səviyyələrində, o cümlədən, istintaq və digər ilkin mərhələlərdə məhkəməyə çıxış imkanının təmin edilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər
- Ədliyyə və penitensiar sistemdə çalışan əməkdaşların əlilliyi olan şəxslərin hüquqları ilə bağlı səmərəli şəkildə təlim keçməsinin təmin edilməsi
- Hansı rolda olmalarından asılı olmayaraq (zərərçəkmiş, qanun pozucusu, şahid və ya hakim) bütün növ əlilliyi olan şəxslərin məhkəmə sistemində səmərəli şəkildə iştirakını təmin edən müvafiq bazanın, o cümlədən qanunverici çərçivənin mövcud olması
- Əlilliyi olan uşaqların və gənclərin səmərəli iştirakını təmin etmək üçün yaşla bağlı çərçivə

Məhkəmə fəaliyyətinə böyük əhəmiyyət verilərək dövlətimiz tərəfindən məhkəmə sisteminin beynəlxalq norma və prinsiplərə uyğun daha da təkmilləşdirilməsi sahəsində ardıcıl tədbirlər həyata keçirilmişdir. Qeyd olunmalıdır ki, qısa müddət ərzində ölkəmizin məhkəmə və hüquq sistemi demokratik prinsiplər əsasında tamamilə yenidən qurulmuş, müasir məhkəmə sistemi yaradılmış, Avropa standartlarına uyğun olan mütərəqqi qanun və məcəllələr qəbul edilmiş, habelə 2000-ci ildə dövlət orqanları sırasında ilk dəfə olaraq hakimlərin seçilməsi prosesində test üsulu ilə imtahan tətbiq olunmuş, müstəqil məhkəmə hakimiyyətinin yaradılması istiqamətində mühüm addımlar atılmış və yeni məhkəmə sistemi fəaliyyətə başlamışdır.

Görülmüş tədbirlər nəticəsində ədalət mühakiməsinin səmərəliliyinin artırılması, məhkəmə hakimiyyətinin müstəqilliyinə əlavə təminatların müəyyən olunmasını nəzərdə tutan yeni qanunvericilik layihələri hazırlanmış və Avropa Şurasında ekspertizadan keçirildikdən sonra qəbul olunmuşdur. Bununla da, “Məhkəmələr və hakimlər haqqında” Qanun əsaslı şəkildə yenilənmiş, “Məhkəmə-Hüquq Şurası haqqında” isə xüsusi Qanun qəbul edilmişdir.

İlk dəfə olaraq qanunvericilikdə hakimlərin müddətsiz təyinatı, onların fəaliyyətlərinin qiymətləndirilməsi qaydası təsbit edilmişdir.

Yeni təsisat - məhkəmə hakimiyyətinin özünüidarə orqanı olan Məhkəmə-Hüquq Şurası formalaşdırılmışdır. Hakimlərin fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi, iş yerinin dəyişdirilməsi, vəzifədə irəli çəkilməsi, intizam məsuliyyətinə cəlb edilməsi və onların fəaliyyəti ilə bağlı digər məsələlər bu orqanın müstəsna səlahiyyətinə aid edilmişdir.

Hakimliyə namizədlərin seçiminin ən mütərəqqi qaydaları hazırlanmış və Avropa Şurasında ekspertizadan keçirildikdən sonra Məhkəmə-Hüquq Şurası tərəfindən qəbul olunmuş, müstəqil qurum - Hakimlərin Seçki Komitəsinin fəaliyyəti təmin edilmişdir.

Çoxsaylı şəffaf imtahan və müsahibələrdən, habelə namizədlərin hakim vəzifələrinə hazırlanmaları üçün uzunmüddətli kurs və təcrübədən ibarət bu obyektiv seçim mexanizmi onların hakimlik fəaliyyəti zamanı müstəqilliyinə tam təminat verir.

Qeyd olunmalıdır ki, Azərbaycan Respublikası Prezidenti tərəfindən məhkəmə sisteminin müasirləşdirilməsi və ədalət mühakiməsinin səmərəliliyinin artırılması ilə bağlı 2006-cı ildə

imzalanmış Fərmanlar ölkəmizin məhkəmə sisteminin təkmilləşdirilməsində və inkişafında yeni mərhələ olmuşdur.

Həmin Fərmanlara müvafiq olaraq yeni məhkəmələr, o cümlədən, regional apellyasiya və iqtisad məhkəmələri yaradılmışdır. Bu məhkəmələrin yaradılması ilə əhalinin məhkəmələrə müraciət imkanları asanlaşmış, yeni məhkəmələrin fəaliyyət göstərdiyi bölgələrin sosial-iqtisadi inkişafı sürətlənmiş, bölgələrdə hüquqi yardım yaxşılaşmış, vəkillik xidməti üçün stimulyarlanmışdır.

Xüsusi qeyd olunmalıdır ki, Dünya Bankı ilə birgə icra olunan "Ədliyyə sisteminin müasirləşdirilməsi" layihəsinə uyğun olaraq müasir məhkəmə infrastrukturunun yaradılması üzrə məqsədyönlü işlər görülür. Bu istiqamətdə həyata keçirilən tədbirlər çərçivəsində əlillərin ədalət mühakiməsinə müraciət etmək imkanlarının artırılması, o cümlədən, məhkəmə binalarına daxil olması, məhkəmə prosesində tam həcmdə iştirak etməsi üçün əlverişli şərait yaradılır.

Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 92.3.2-ci maddəsinə əsasən şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs lal, kor, kar olduğuna, danışmaq, eşitmək, görmək funksiyalarında digər ciddi qüsurlar olduğuna, uzun sürən ağır xəstəliyinə, habelə kəmağıllığa, aşkar əqli zəifliyə və ya digər qüsuralara görə müdafiə hüququnu müstəqil həyata keçirə bilmədikdə cinayət prosesində müdafiəçinin iştirakı təmin olunmalıdır.

Məcəllənin 153.2.10-cü maddəsinə müvafiq olaraq cinayət prosesini həyata keçirən orqanın və müvəqqəti saxlama yerlərinin əməkdaşları tutulmuş şəxslə davranışda onun şəxsiyyətini və ləyaqətini alçaltmamalı, xəstələrə və əlillərə xüsusi diqqət yetirməlidirlər.

Məcəllənin 229-cu maddəsinə əsasən lal, kor və ya kor şahidin dindirilməsi onun işarələrini başa düşən və ya onunla işarələr vasitəsilə danışan şəxsin iştirakı ilə aparılır. Həmin şəxsin dindirilmədə iştirakı dindirmə protokolunda əks etdirilir. Şahidin ruhi və ya digər ağır xəstəlikdən əzab çəkdiyi halda onun dindirilməsi həkimin icazəsi və iştirakı ilə aparılır. Lal, kor, kor və ya digər ağır xəstəlikdən əzab çəkən şahidin dindirilməsində onun qanuni nümayəndəsi iştirak edə bilər. Şahidin fiziki qüsurları üzündən dindirmə protokolunu imzalaması mümkün olmadıqda, müstəqil bu halları protokolda əks etdirir və onu öz imzası ilə təsdiq edir. Lal, kor, kor və ya digər ağır xəstəlikdən əzab çəkən təqsirləndirilən şəxsin dindirilməsi Məcəllənin 229-cu maddəsində nəzərdə tutulmuş qaydada aparılmalıdır.

Bildirilməlidir ki, Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyinin Ədliyyə Akademiyasında ilk dəfə ədliyyə, prokurorluq orqanlarına qulluğa qəbul olunan, habelə vəkilliyə namizədlərin peşəyə buraxılışı məqsədilə keçirilən icbari təlimin, hakim vəzifəsinə namizədlərin ilkin uzunmüddətli, həmçinin hakimlərin davamlı tədris proqramlarına insan hüquqları sahəsində müxtəlif beynəlxalq sənədlərin, İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi presedentlərinin öyrənilməsinə geniş yer ayrılır.

Bununla yanaşı, penitensiar müəssisələrin işçi heyətinin peşəkarlığının artırılması məqsədilə Penitensiar xidmətin Təlim mərkəzində tədris olunan "İnsan hüquqları" fənninə iki akademik saat həcmində BMT-nin "Əlillərin hüquqları haqqında" Konvensiyanın müddəaları daxil edilmişdir.

Maddə 14. Azadlıq və şəxsi toxunulmazlıq

Bu maddə əlilliyi olan şəxslərin azadlıq və təhlükəsizlik hüquqlarından faydalanmasını və qanunsuz və ya məcburi şəkildə əlillik əsasında müstəqillikdən məhrum edilməməsini təmin edir.

Üzv ölkələr aşağıdakı məsələlərə üzrə məlumatlar təqdim etməlidirlər:

- Bütün əlillik formalarına malik şəxslərin insan müstəqilliyi və təhlükəsizliyi hüquqlarından faydalanması və əlillik səbəbindən müstəqillik hüququndan məhrum edilməməsi istiqamətində üzv ölkə tərəfindən həyata keçirilən tədbirlər
- Bütün əlillik formalarına malik şəxslərin institutlaşdırılmasına və ya müstəqillikdən məhrum edilməsinə rəvac verən qanunvericilik aktlarının ləğv edilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər
- Müstəqillikdən məhrum edilən əlilliyi olan şəxslərin tələb olunan müvafiq çərçivə ilə təmin edilməsi və digər şəxslər kimi qalan insan hüquqlarından faydalanması üçün həyata keçirilən hüquqi və digər tədbirlər

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 28-ci maddəsinə əsasən hər kəsin azadlıq hüququ vardır. Azadlıq hüququ yalnız qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada tutulma, həbsəalma və ya azadlıqdan məhrum etmə yolu ilə məhdudlaşdırıla bilər. Əsas qanunun 32-ci maddəsinə müvafiq olaraq isə hər kəsin şəxsi toxunulmazlıq hüququ vardır. Qeyd etmək lazımdır ki, əlilliyin mövcudluğu azadlıqdan məhrum etmə üçün əsas deyil.

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 53.5-ci maddəsinə əsasən azadlığın məhdudlaşdırılması birinci və ikinci qrup əlillərə təyin edilmir. Həmçinin, Məcəllədə qanunsuz azadlıqdan məhrum etməyə, psixiatriya xəstəxanasına yerləşdirməyə görə cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutulmuşdur.

Cəzaların icrası və çəkilməsi zamanı məhkumların qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş hüquq və azadlıqları təmin olunur. Məhkumların hüquq və azadlıqları yalnız qanunvericiliklə müəyyən olunmuş qaydada məhdudlaşdırıla bilər.

Ədliyyə Nazirliyinin məlumatına əsasən 2010-cu ilin ilk 9 ayına penitensiar müəssisələrdə 301 əlil məhkum saxlanılır.

Azərbaycan Respublikasının Cəzaların İcrası Məcəlləsinə uyğun olaraq cəzaçəkmə müəssisələrində məhkumlar nəzərdə tutulmuş sayda bağlama, banderol və sovqat alırlar. Birinci və ikinci qrup əlilliyi olan məhkumların bağlama, sovqat və ya banderol almalarına məhdudiyyət qoyulmur. Xəstə, birinci və ikinci qrup əlilliyi olan məhkumlara yaxşılaşdırılmış maddi-məişət şəraiti yaradılır və onlar üçün yeməyin xüsusi normaları müəyyən edilir. Məhkumlar nağdsız haqq-hesabla şəxsi hesablarında olan vəsaitlə ərzaq məhsulları və ən zəruri mallar əldə edə bilərlər. Birinci və ikinci qrup əlilliyi olan məhkumlara əlavə olaraq ayda on beş manat miqdarında ərzaq məhsulları və ən zəruri mallar əldə etməyə icazə verilir. Hər bir məhkum cəzaçəkmə müəssisəsinin müdiriyyəti tərəfindən müəyyən edilmiş yerdə və işlərdə əmək fəaliyyəti ilə məşğul olurlar. Birinci və ikinci qrup əlilliyi olan məhkumlara könüllülük əsasında işləməyə icazə verilir. Cəzaçəkmə müəssisələrində və həbsxanalarda məhkumların qazancından, pensiyalarından və digər gəlirlərindən tutulmalar aparılır. Birinci və ikinci qrup əlilliyi olan məhkumların şəxsi hesabına isə aylıq əmək haqqının, pensiyanın və digər gəlirlərin ən azı altmış faizi keçirilir. Birinci və ikinci qrup

əlilliyi olan məhkumlar peşə təhsilinə və ya hazırlığına, həmçinin ümumi orta təhsilə öz arzularına görə cəlb edirlər. Birinci və ikinci qrup əlilliyi olan məhkumlar öz ərizələri və cəzaçəkmə müəssisəsinin müdiriyyətinin təqdimatı ilə Azərbaycan Respublikası Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi tərəfindən əlillər və ya qocalar evinə göndərilirlər.

Cəzaçəkmə müəssisələrində məhkumlara tibbi xidmət göstərmək üçün tibbi sanitariya hissələri, həmçinin yoluxucu xəstələrin, alkoqolizm və narkomaniyaya düşər olanların, habelə vərəmli xəstələrin stasionar müalicəsi və saxlanması üçün müalicə müəssisələri təşkil edilir. Qanunvericilikdə məhkumların tibbi müayinəsinin cəzaçəkmə müəssisəsindən kənar tibb müəssisələrində aparılması və bu məqsədlə mülki sektorun tibb işçilərinin cəlb olunması nəzərdə tutulmuşdur. Məhkumlar tibbi məsləhət və müalicə almaq üçün pullu xidmət göstərən tibb müəssisələrinə müraciət etmək hüququna malikdirlər.

Məlumat üçün bildirilməlidir ki, bütün məhkumlara keyfiyyətli tibbi yardımın göstərilməsi və tibb ekspertlərinin müstəqilliyinin təmin olunması məqsədilə nazirliyin səhiyyə xidməti penitensiar sistemin tərkibindən çıxarılmış və onun bazasında birbaşa Ədliyyə Nazirliyinə tabe olan Tibb baş idarəsi yaradılmış, təcrübəli mütəxəssislərlə komplektləşdirilmişdir.

Eyni zamanda, İşgəncələrin qarşısının alınması üzrə Avropa Komitəsi, Beynəlxalq Qırmızı Xaç Komitəsi, Məhkumların islah olunmasında iştirak edən və penitensiar müəssisələrin fəaliyyətinə ictimai nəzarəti həyata keçirən İctimai Komitənin tövsiyələri, habelə Avropa Penitensiar Qaydaları nəzərə alınmaqla hazırlanmış və nazirliyin 24 sentyabr 2010-cu il tarixli kollegiya iclasında bəyənilmiş “Cəzaçəkmə müəssisələrinin Daxili İntizam Qaydaları”nın yeni mətnində məhkumların, o cümlədən, əlil məhkumların hüquqlarının, təhlükəsizliyinin daha etibarlı təmin edilməsi, saxlanma şəraitinin beynəlxalq normalara uyğunlaşdırılması, islah işinin müasirləşdirilməsi, görüş imkanlarının və həvəsləndirmə tədbirlərinin genişləndirilməsi, asudə vaxtlarını daha səmərəli keçirməsi və digər məsələlər ilə bağlı mütərəqqi müddəalar öz əksini tapmışdır.

Maddə 15. İşgəncələrdən və qəddar, qeyri-insani və ya insan ləyaqətini alçaldan rəftar və cəza növlərindən azad olma

Bu maddə əlilliyi olan şəxslərin işgəncədən, qəddar, qeyri-insani və alçaldıcı rəftardan və ya cəzadan müdafiəsini təmin edir.

Üzv ölkələr aşağıdakı məsələlər üzrə məlumat təqdim etməlidirlər:

- Müstəqil şəkildə və yazılı formada razılığı olmadan əlilliyi olan şəxslərin, o cümlədən, hüquqi potensialının həyata keçirilməsi üçün yardıma ehtiyacı olan şəxslərin tibbi və ya elmi təcrübələrdən səmərəli şəkildə müdafiə edilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər
- Əlilliyi olan şəxslərin işgəncələrin qarşısının alınması üzrə milli strategiyalara və mexanizmlərə daxil edilməsi

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 46-cı maddəsinə əsasən hər kəsin öz şərəf və ləyaqətini müdafiə etmək hüququ vardır. Şəxsiyyətin ləyaqəti dövlət tərəfindən qorunur. Heç bir hal şəxsiyyətin ləyaqətinin alçaldılmasına əsas verə bilməz. Heç kəsə işgəncə və əzab verilə bilməz. Heç kəs insan ləyaqətini alçaldan rəftara və ya cəzaya məruz qala bilməz. Özünün könüllü razılığı olmadan heç kəsin üzərində tibbi, elmi və başqa təcrübələr aparıla bilməz.

Azərbaycan BMT-nin “İşgəncə və digər qəddar, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəza əleyhinə” Konvensiyasına, həmçinin “İşgəncənin və qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftarın və ya cəzanın qarşısının alınması haqqında” Avropa Konvensiyasına qoşulmuşdur. Penitensiar sistemdə məhkumların, o cümlədən, əlillərin hüquqlarının təmin olunması, onlara qarşı işgəncə və pis rəftarın tətbiqinin qarşısının alınması daim diqqət mərkəzində saxlanılır, bu məqsədlə ictimai nəzarət mexanizmlərindən geniş istifadə olunur.

Qeyd olunmalıdır ki, bu sahədə ictimai nəzarətin gücləndirilməsi məqsədilə 2006-cı ildə Məhkumların islah olunmasında iştirak edən və penitensiar müəssisələrin fəaliyyətinə ictimai nəzarəti həyata keçirən İctimai Komitə formalaşdırılmışdır. Tərkibi QHT nümayəndələrindən ibarət olan Komitə tərəfindən cəzaçəkmə müəssisələrində aparılan müntəzəm monitorinqlər zamanı, o cümlədən, əlil məhkumlarla görüşlər keçirilir, həmin şəxslərlə rəftar məsələsinə, onların saxlanma şəraitinə, maddi-məişət, tibbi təminatına və sair məqamlara diqqət yetirilir, təklif və tövsiyələr verilir, bununla əlaqədar Ədliyyə Nazirliyi zəruri işlər həyata keçirir.

Həmçinin, məhkumların vəziyyətinin monitorinqi İşgəncələrin qarşısının alınması üzrə Avropa Komitəsi, Beynəlxalq Qırmızı Xaç Komitəsi, habelə müvafiq qeyri-hökumət təşkilatları tərəfindən aparılır.

Eyni zamanda, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 13 yanvar 2009-cu il tarixli Sərəncamına əsasən BMT-nin İşgəncələr əleyhinə Konvensiyasının Azərbaycan Respublikasının 2 dekabr 2008-ci il tarixli Qanunu ilə təsdiq edilmiş Fakültativ Protokolunun icrasını təmin etmək məqsədilə həmin Protokolda nəzərdə tutulmuş milli preventiv mexanizmin funksiyalarını yerinə yetirən təsisat qismində Azərbaycan Respublikasının insan hüquqları üzrə müvəkkili (Ombudsman) müəyyən edilmişdir.

Ombudsmanın Milli Preventiv Mexanizm qrupunun üzvləri tərəfindən mütəmadi olaraq müxtəlif penitensiar müəssisələrə həyata keçirmiş başçəkmələrin əsas məqsədi Fakültativ Protokolun tələblərinə uyğun olaraq, mövcud vəziyyətin öyrənilməsindən və qabaqlayıcı tədbirlərin görülməsindən ibarət olmuşdur.

Daxili İşlər Nazirliyinin (DİN) aidiyyəti xidmətləri insan hüquqlarının tərkib hissəsi kimi vətəndaşların, xüsusilə müdafiə mexanizmlərinə daha çox ehtiyac duyan əlil qadın və yetkinlik yaşına çatmayan şəxslərin qanunazidd əməllərdən müdafiə tədbirlərini Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına, "Polis haqqında" Qanununa, Cinayət və Cinayət-prosessual məəcəllələrinə, bu sahədə digər milli və beynəlxalq normativ hüquqi aktların tələblərinə uyğun kişi və qadınların hüquq bərabərliyi, uşaq hüquqlarının üstün mühafizəsi prinsipi əsasında həyata keçirir.

Həmin kateqoriyadan olan şəxslərin müraciətləri, şikayət və ərizələri ilə bağlı ilkin yoxlama, inzibati araşdırma və məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat hərəkətlərinə əlilliyi olmasından və ya gender göstəricilərinə fərq qoyulmadan bərabər əsaslarla baxılır. Əlilliyi olan qız və qadınlar qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş hüquqlarından bütünlüklə istifadə etmək imkanlarına malikdirlər.

Əlilliyi olan oğlan və qızlarla əlaqədar araşdırma materiallarının nəticələrinə görə çıxarılan rəy və qərarlarda hər hansı fərqli prinsiplərə istinad olunmasına yol verilmir, əlilliyi olan uşaqlara digər uşaqlar kimi bərabər və tam hüquqlu subyektlər kimi baxılır.

Cinsi mənsubiyyəti və yaş həddi nəzərə alınmaqla sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların digər yeniyetmələr kimi istismar, zorakılıq, təhqirin bütün formalarından həm ailə-məişətdə, həm də təlim-tərbiyə müəssisələrində müdafiəsi təmin olunur. Həmin tədbirlər, təbliğat və maarifləndirmə işləri "Uşaq hüquqları haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununa və həmin Qanuna uyğunlaşdırılmış DİN-in 27.02.2007-ci il tarixli əmri ilə təsdiq edilmiş təlimata əsasən həyata keçirilir.

Əlilliyi olan uşaqlara qarşı zorakılıq, ailə-məişət zəminində törədilən qanunazidd əməllərdən onların müdafiəsi, cinayət törədən və cinayətin qurbanı olan yeniyetmələrlə sosial-reabilitasiya tədbirlərinin təşkili, təkmilləşdirilməsi məsələləri ilə bağlı Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi, Ombudsman Aparatı və uşaq hüquqlarının müdafiəsi təşkilatları ilə qarşılıqlı iş qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydalara uyğun davam etdirilir, habelə Daxili İşlər Nazirliyinin əmr, təlimat və göstərişlərinə müvafiq olaraq həyata keçirilir.

Qeyd olunan qurumlarla mütəmadi seminar, dəyirmi masa, konfranslar keçirilir, BMT-nin və ATƏT-in Uşaq hüquqları institutlarının mütəxəssisləri ilə birgə təşkil olunan tədbirlərdə bu kateqoriyadan olan şəxslərlə müasir və faydalı iş metodları öyrənilərək xidməti fəaliyyətdə tətbiq olunur.

Maddə 16. İstismardan, təcavüzdən və təhqirdən azad olma

Bu maddə əlil uşaq və qadınlara xüsusi diqqət yetirməklə məişətdə və ondan kənarda əlilliyi olan şəxsləri istismar, zorakılıq və sui-istifadə hallarının bütün formalarından müdafiə edir.

Üzv ölkələr aşağıdakı məsələlərə üzrə məlumatlar təqdim etməlidirlər:

- Məişətdə və ondan kənarda əlilliyi olan şəxslərin istismar, zorakılıq və sui-istifadə hallarının bütün formalarından qorunması istiqamətində həyata keçirilən hüquqi, inzibati, sosial, təlim və digər xarakterli tədbirlər (gender və uşaq amilləri daxil olmaqla)
- Əlilliyi olan şəxslərə, onların ailə üzvlərinə və onlara qulluq göstərən şəxslərə yardım göstərən və onları dəstəkləyən sosial müdafiə tədbirləri və istismar, zorakılıq və sui-istifadə hallarının qarşısının alınması, müəyyən edilməsi və bu barədə məlumatın verilməsi (gender və uşaq amilləri daxil olmaqla)
- Əlilliyi olan şəxslər üçün nəzərdə tutulan bütün xidmət və proqramların müstəqil qurumlar tərəfindən səmərəli şəkildə monitorinqinin təmin edilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər
- Zorakılıq qurbanı olan bütün əlil şəxslərin səmərəli bərpa, reabilitasiya, sosial re-inteqrasiya xidmət və proqramlarına çıxış imkanının təmin edilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər
- Əlilliyi olan şəxslərin zorakılıq qurbanı olan şəxslərin dəstəklənməsi və bu cür halların qarşısının alınması üçün mövcud olan xidmət və resurslara çıxış imkanının təmin edilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər
- Əlilliyi olan şəxslərə qarşı törədilən istismar, zorakılıq və sui-istifadə hallarının müəyyən edilməsi, araşdırılması və lazımı olduğu təqdirdə cinayət işinin açılması üçün qanunvericilik aktları və siyasətlər (o cümlədən qadın və uşaqlara istiqamətlənən)

Azərbaycan Respublikasında gündəlik zorakılıqla mübarizəni beynəlxalq prinsiplər və milli qanunvericilik əsasında sistemli şəkildə təşkil etmək məqsədilə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 25 yanvar 2007-ci il tarixli Qərarı ilə “Demokratik cəmiyyətdə gündəlik zorakılıqla mübarizə üzrə Respublika Kompleks Proqramı” təsdiq edilmişdir. Proqramın həyata keçirilməsi üzrə Tədbirlər Planında əlillərin peşəkarlıq və təcrübə potensialından istifadə edərək fəallaşdırılması, zorakılığa məruz qalmış, xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların, o cümlədən, sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların cəmiyyətə reinteqrasiyası üçün müvafiq tədbirlərin görülməsi müəyyən olunmuşdur.

“Məişət zorakılığının qarşısının alınması haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu yaxın qohumluq münasibətlərindən, birgə və ya əvvəllər birgə yaşayışdan sui-istifadə etməklə törədilən zorakılığın, onun doğurduğu mənfi hüquqi, tibbi və sosial nəticələrin qarşısının alınması, zorakılıqdan zərər çəkmiş şəxslərin sosial müdafiəsi, hüquqi yardımla təmin edilməsi, habelə ona səbəb olan halların aradan qaldırılması istiqamətində həyata keçirilən tədbirləri müəyyən edir və tənzimləyir.

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində şəxsin, o cümlədən, əlilin öldürülməsinə, sağlamlığına zərər vurulmasına, döyülməsinə, işgəncə verilməsinə və s. görə cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutulmuş, cinayətin köməksiz vəziyyətdə olan və ya müqəssirdən asılı vəziyyətdə olan şəxsə qarşı törədilməsi cəzanı ağırlaşdıran hal kimi müəyyən edilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 35-ci maddəsinin III bəndinə əsasən heç kəs zorla işlədilə bilməz. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinə əsasən insan alverinə, məcburi əməyə görə cinayət məsuliyyəti müəyyən olunmuşdur.

Maddə 17. Şəxsi bütövlüyün qorunması

Bu maddə əlilliyi olan şəxslərin fiziki və əqli tamlığı ilə bağlı hüquqları təsbit edir:

Üzv ölkələr aşağıdakı məsələlər üzrə məlumatlar təqdim etməlidirlər:

- Müstəqil və məlumatlı şəkildə razılığı olmadan əlilliyi olan şəxsin tibbi (və ya digər) müalicədən müdafiəsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər
- Əlilliyi olan bütün şəxslərin zor gücü ilə sterilizasiyadan və qadınların zor gücü ilə abortlardan qorunması istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər
- Sözügedən hüquqların həyata keçirilməsi üçün müstəqil qiymətləndirmə qrupunun mövcud olması, tərkibi və rolu, eləcə də, bu qurum tərəfindən qəbul edilən proqram və tədbirlər

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya əsasən özünün könüllü razılığı olmadan heç kəsin üzərində tibbi, elmi və başqa təcrübələr aparıla bilməz.

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində qanunsuz süni mayalanma və embrionu implantasiya etməyə, tibbi sterilizasiyaya, qanunsuz olaraq biotibbi tədqiqatlar aparmağa və ya qadağan edilmiş diaqnostika və müalicə üsullarını, dərman vasitələrini tətbiq etməyə, qanunsuz abort etməyə görə cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutulmuşdur.

Maddə 18. Yerdəyişmə azadlığı və vətəndaşlıq

Bu maddə əlilliyi olan şəxslərin hərəkət azadlığını, müstəqil şəkildə yaşayış yerini və vətəndaşlığını seçmək hüququnu təsbit edir.

Üzvlər aşağıdakı məsələlər üzrə məlumat təqdim etməlidirlər:

- Əlilliyi olan şəxslərin vətəndaşlıq əldə etməsi və bu imkandan məhrum edilməməsi, eləcə də, hər hansı ölkəyə daxil olması və ya orada yaşaması hüquqlarının təmin edilməsi istiqamətində həyata keçirilən hüquqi və inzibati tədbirlər
- Hər bir yeni doğulmuş əlilliyi olan körpələrin doğuşdan dərhal sonra qeydiyyatla alınmasının, onlara ad və vətəndaşlıq verilməsinin təmin edilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 28-ci maddəsinə əsasən qanuni surətdə Azərbaycan Respublikasının ərazisində olan hər kəs sərbəst hərəkət edə, özünə yaşayış yeri seçə və respublikanın ərazisindən kənara gedə bilər. Azərbaycan Respublikası vətəndaşının hər zaman maneəsiz öz ölkəsinə qayıtmaq hüququ vardır.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 52-ci maddəsinə görə, Azərbaycan dövlətinə mənsub olan, onunla siyasi və hüquqi bağlılığı, habelə qarşılıqlı hüquq və vəzifələri olan şəxs Azərbaycan Respublikasının vətəndaşıdır. Azərbaycan Respublikasının ərazisində və ya Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarından doğulmuş şəxs Azərbaycan Respublikasının vətəndaşıdır. Valideynlərindən biri Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı olan şəxs Azərbaycan Respublikasının vətəndaşıdır.

Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı heç bir halda vətəndaşlığından məhrum edilə, qovula və ya xarici dövlətə verilə bilməz. Vətəndaşlıq hüququnun təminatı üçün Azərbaycan dövləti öz orqanlarının və vəzifəli şəxslərinin simasında Azərbaycan Respublikası vətəndaşları qarşısında məsuliyyət daşıyır.

“Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlığı haqqında” Qanuna əsasən Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlığı onun əldə edilməsi əsaslarından asılı olmayaraq hamı üçün bərabərdir. Qanunun 11-ci maddəsində şəxsin vətəndaşlığı aşağıdakı hallarda əldə edilməsi göstərilmişdir:

- 1) Azərbaycan Respublikasının ərazisində və ya Azərbaycan Respublikasının vətəndaşından doğulduqda;
- 2) Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlığına qəbul edildikdə;
- 3) Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq müqavilələrində nəzərdə tutulmuş əsaslar olduqda;
- 4) bu qanunda nəzərdə tutulmuş başqa əsaslar olduqda.

“Azərbaycan Respublikası vətəndaşının şəxsiyyət vəsiqəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununa əsasən şəxsiyyət vəsiqəsinin verilməsindən və ya dəyişdirilməsindən imtina edilməsi qəti qadağandır. Şəxsiyyət vəsiqəsi Azərbaycan Respublikasının hər bir vətəndaşının və ya onun qanuni nümayəndəsinin ərizəsi, doğum şəhadətnaməsi, 16 yaşına çatmış vətəndaşın fotosəkli, dövlət rüsumunun ödənilməsi barədə qəbz və zəruri hallarda Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlığını təsdiq edən sənədlər əsasında, yaşadığı yerin müvafiq dövlət orqanları tərəfindən vətəndaşın və ya onun qanuni nümayəndəsinin müraciətindən ən gec 10 gün keçənədək verilir.

“Ölkədən getmək, ölkəyə gəlmək və pasportlar haqqında” Qanuna əsasən hər bir vətəndaş, eləcə də əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər Qanunda nəzərdə tutulmuş qaydada xüsusi ayrılmış nəzarət məntəqələrindən keçib sərbəst surətdə ölkədən getmək və ölkəyə gəlmək hüququna malikdirlər. Onlar, bu hüquqdan məhrum edilə bilməzlər. Vətəndaşın ölkədən getmək və ya ölkəyə gəlmək hüququ bu Qanunla müəyyənləşdirilmiş qaydada yalnız Azərbaycan Respublikası vətəndaşının pasportu və beynəlxalq müqavilələrə uyğun olaraq xarici ölkəyə daxil olmaq üçün rəsmiləşdirilmiş icazə - viza əsasında həyata keçirilir. Ümumvətəndaş pasportu vətəndaş müraciət etdikdən sonra bir ay müddətində, Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş hallarda beş iş günü müddətində, müstəsna hallarda isə (Azərbaycan Respublikası vətəndaşının və ya onunla gedən şəxsin (şəxslərin) təcili müalicəsi, yaxud xaricdə yaşayan yaxın qohumunun ağır xəstəliyi, ölümü və ya digər müstəsna hallar) iki iş günü müddətində onun ərizəsi, şəxsiyyət vəsiqəsi, fotosəkli, dövlət rüsumunun ödənilməsi barədə qəbz və zəruri hallarda Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlığını təsdiq edən sənədlər əsasında yaşadığı yerin daxili işlər orqanı tərəfindən verilir.

“Uşaq hüquqları haqqında” Qanuna əsasən hər bir uşaq doğulduqdan sonra Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq qeydiyyatda alınır və vətəndaşlıq əldə edir. Uşağa ad valideynlərinin qarşılıqlı razılığı ilə, valideynləri olmadıqda isə qəyyumluq orqanlarının razılığı və ya göstərişi əsasında verilir.

Maddə 19. Müstəqil həyat tərzi və yerli icmaya cəlb olunma

Bu maddə əlilliyi olan şəxslərin müstəqil surətdə yaşamaq və icmanın həyatında iştirak etmək hüququnu təsbit edir.

Üzv ölkələr aşağıdakı məsələlər üzrə məlumatlar təqdim etməlidirlər:

- Müstəqil surətdə yaşamaq mexanizmlərinin mövcudluğu, o cümlədən ehtiyacı olan şəxslərə fərdi yardımın göstərilməsi
- Əlilliyi olan şəxslərin öz icmaları daxilində yaşamasına imkan verən evdə yardım xidmətlərinin mövcudluğu
- Əlillik formasını nəzərə alan yaşayış yerləri, birgə və ya müvəqqəti sığınacaq kimi istifadə edilən məkanlar ilə bağlı seçim imkanlarının olması və onların müxtəlifliyi
- Əlilliyi olan şəxslərin ictimai xidmətlərə və ümumi əhaliyə təklif olunan infrastruktura çıxış imkanı səviyyəsi

“Əlillərin və uşaqların sağlamlıq imkanları məhdudluğunun qarşısının alınması, əlillərin və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların reabilitasiyası və sosial müdafiəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununa əsasən kənardan qulluğa və yardıma ehtiyacı olan əlillərə, sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlara sosial yardım orqanları evdə, yaxud stasionar müəssisələrdə tibbi və məişət xidmətləri göstərilir.

Əlillərin və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların internat evdə və ya digər stasionar sosial yardım müəssisəsində olmasının şərtləri onların öz hüquqlarını və qanuni mənafələrini həyata keçirməsi imkanını təmin edir və şəxsiyyətin tələbatının maksimum ödənilməsinə kömək göstərir.

Reabilitasiya tədbirləri nəticəsində əlilin, sağlamlıq imkanları məhdud uşağın internat evdə və ya başqa stasionar sosial yardım müəssisəsində olması zərurətinin aradan qalxdığı halda müvafiq icra hakimiyyəti orqanı bu Qanunun 34-cü və 43-cü maddələrinin tələblərinə uyğun olaraq ona abad yaşayış sahəsi verir.

Valideynləri olmayan və ya valideynləri valideynlik hüquqlarından məhrum edilmiş, dövlət və ya başqa sosial müəssisələrdə yaşayan sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlar yetkinlik yaşına çatdıqda tibbi-sosial ekspertiza rəyinə görə özlərinə xidmət edə bilərsə və müstəqil yaşaya bilərsə, növbədənkənar mənzil almaq və onu abadlaşdırmaqdan ötrü maddi yardım almaq hüququna malikdirlər.

Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin nəzdində Ramana Gənc Əlillərin Əmək və İstirahət evi 200 yerlik nəzərdə tutulmaqla 1990-cı ildən fəaliyyət göstərir. Hal-hazırda burada 123 nəfər yaşayır. Əsasnaməsinə müvafiq olaraq buraya 18 yaşından 35 yaşa qədər dayaq-hərəkət aparatı pozulmuş əlillər qəbul olunurlar. Onlar dövlət təminatında yaşamaqla pensiyaları ilə tam təmin olunurlar.

Həmin müəssisə fəaliyyət göstərdikdən sonra orada yaşayan və təhsillərini davam etdirmək imkanına malik olanlar üçün Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin təşəbbüsü ilə Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyasının nəzdində onlar üçün xüsusi mühəndis- proqramçı fakültəsi yaradılmışdır və fakültə 2000-ci ilə qədər fəaliyyət göstərmişdir. Həmin fakültəni bitirmiş əlillər müxtəlif təşkilat, idarə və müəssisələrdə, o cümlədən 5 nəfəri Ramana Gənc əlillərin əmək və istirahət evində işləyirlər.

Ramana Gənc əlillərin əmək və istirahət evinin öz təyinatı üzrə fəaliyyət göstərməsi üçün Nazirlik tərəfindən görülən tədbirlərin nəticəsində burada 2009-cu ildən 5 peşəyönlü ixtisas kursları təşkil olunmuş və indiyə kimi həmin kurslar respublikanın müxtəlif regionlarından olan 171 nəfər əlil həmin kursları bitirmişlər, 40 nəfər isə hal-hazırda təhsillərini davam etdirirlər.

Maddə 20. Fərdi hərəkət etmək imkanı

Bu maddə əlilliyi olan şəxslərin mümkün qədər müstəqil şəkildə hərəkət etmək hüququnu təsbit edir.

Üzv ölkələr aşağıdakı məsələlər üzrə məlumat təqdim etməlidirlər:

- Əlilliyi olan şəxslərin fərdi şəkildə hərəkətinin asanlaşdırılması istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər, o cümlədən, siqnal göstəricilərindən və küçə nişanlarından öz bildiyi formada və ona lazım olan vaxtda istifadə etməsi, habelə, müvafiq qiymətlərlə yardım xidmətlərinə çıxış imkanı (insan, heyvan və ya yardımçı texnologiya və qurğular)
- Texnologiyaların yüksək keyfiyyətə, münasib qiymətə və istifadə imkanına malik olmasının təmin edilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər
- Əlilliyi olan şəxslərə və mütəxəssislərə hərəkət bacarıqlarına dair təlimlərin keçirilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər
- Hərəkət üçün yardımçı vasitələr, qurğular və texnologiyalar istehsal edən müəssisələrin əlilliyi olan şəxslərin hərəkətinin bütün amillərini nəzərə alması istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər

“Yol hərəkəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda hərəkət iştirakçısı olan əlil şəxslər üçün müvafiq yol nişanları və onların idarə etdiyi nəqliyyat vasitələrinin tanınma nişanları müəyyənləşdirilmişdir. Belə ki, “Yol hərəkəti haqqında” Qanunun 4 sayılı əlavəsində “Yol nişanları” bölməsinin 7-ci (əlavə məlumat nişanları) qrupunda “Kor piyadalar” 7.15, “Əlillər” 7.17 yol nişanları, həmin qanuna 7 sayılı əlavədə nəqliyyat vasitələrinin tanınma nişanları hissəsində “Kar və ya lal-kar sürücü tərəfindən idarə edilən avtomobilin tanınma nişanı” və “Əlil tərəfindən idarə edilən avtomobilin tanınma nişanı” nəzərdə tutulmuşdur.

Qanunun 37-ci maddəsinin 11-ci bəndində mexaniki nəqliyyat vasitələrinin sürücüləri tərəfindən əlillərin təhlükəsiz hərəkətini təmin etmək üçün mümkün olan bütün tədbirlərin görülməsi, küçəni keçən kor piyadanın siqnalı ilə (siqnal - ağ əsanın qaldırılmasıdır) nəqliyyat vasitəsinin dərhal dayandırılması təsbit olunmuşdur.

Bununla yanaşı, Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətlər Məcəlləsinin 28.2 maddəsində nəqliyyat vasitələrini sərxoş vəziyyətdə idarəetmə halları istisna olmaqla, nəqliyyat vasitələrindən əlilliyi ilə əlaqədar istifadə edən şəxslərin nəqliyyat vasitələrini idarəetmə hüququnun məhdudlaşdırılmaması öz əksini tapmışdır.

Maddə 21. Fikir və etiqadların sərbəst ifadə olunması və informasiyadan istifadə imkanları

Bu maddə əlilliyi olan şəxslərin fikir və söz azadlığını, o cümlədən, azad şəkildə və öz seçimlərinə müvafiq olaraq bütün kommunikasiya vasitələri ilə məlumatları və fikirləri axtarmaq, qəbul etmək və ötürmək hüququnu təsbit edir.

Üzv ölkələr aşağıdakı məsələlər üzrə məlumat təqdim etməlidirlər:

- Əlilliyi olan şəxslərin vaxtında və əlavə xərclər olmadan ümumi əhaliyə təklif olunan məlumatlara çıxış imkanının təmin edilməsi istiqamətində həyata keçirilən hüquqi və digər tədbirlər
- Əlilliyi olan şəxslərin rəsmi ünsiyyət və məlumatlara çıxış zamanı özləri üçün müvafiq olan kommunikasiya vasitələrindən (əl işarələri, Breyl, yüksəldici və alternativ kommunikasiya və digər bütün mümkün vasitələr) istifadə imkanının təmin edilməsi istiqamətində həyata keçirilən hüquqi və digər tədbirlər
- Özəl müəssisələri və kütləvi informasiya vasitələrini məlumatları əlilliyi olan şəxslərin də çıxış imkanına malik olduğu formada təqdim etməyə sövq etmək və bu istiqamətdə həyata keçirilən tədbirlər, o cümlədən, özəl sektor tərəfindən məlumatlara alternativ formada çıxış imkanının qarşısının alınması və məhdudlaşdırılması hallarının aradan qaldırılması istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər
- Kütləvi informasiya vasitələrinə çıxış imkanı səviyyəsi və Şəbəkəyə Çıxış İmkanı Təşəbbüsü (WAI) standartlarına cavab verən ictimai internet saytlarının nisbəti
- Əl işarələrinin rəsmi şəkildə qəbul edilməsi istiqamətində həyata keçirilən hüquqi və digər tədbirlər

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına əsasən hər kəsin fikir və söz azadlığı vardır. Heç kəs öz fikir və əqidəsini açıqlamağa və ya fikir və əqidəsindən dönməyə məcbur edilə bilməz. Hər kəsin qanuni yolla istədiyi məlumatı axtarmaq, əldə etmək, ötürmək, hazırlamaq və yaymaq azadlığı vardır. Azərbaycanda fikir, söz, məlumat və kütləvi informasiya azadlığı haqqında mötəbər beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən hüquqi ekspertizadan keçirilmiş qanunlar qəbul edilmişdir.

Eyni zamanda, söz və mətbuat azadlığı, vətəndaşların kütləvi informasiya vasitələrində öz fikir və əqidələrini ifadə etmək, məlumatı əldə etmək və yaymaq hüququ “Kütləvi informasiya vasitələri haqqında”, “İnformasiya əldə etmək haqqında” və Azərbaycan Respublikasının digər qanunlarında təsbit olunmuşdur.

Respublika Gözdən Əlillər Kitabxanası 1981-ci ildə yaranmışdır. Kitabxananın fondu 5 minə yaxın qabarıq nöqtə (brayl) şrifti ilə yazılan kitablar, habelə audio-kasetlər və CD-lər təşkil edir. Oxucuların tələbatını ödəmək məqsədilə kitabxananın fondu daima zənginləşdirilir. 2007-2010-cu illərdə Respublika Gözdən Əlillər Kitabxanası Rusiya Federasiyasından çoxlu sayda CD-lər üzərinə yazılmış elmi-populyar ədəbiyyat, habelə bestsellerlər və klassik ədəbiyyat almışdır.

Kitabxanada 20 işçi çalışır, onlardan 13 nəfər ali təhsillidir. Kitabxanada işləyən işçilərin əksəriyyəti gözdən əlildir. Sözügedən kitabxana Azərbaycan Gözdən Əlillər Cəmiyyəti ilə sıx əməkdaşlıq edir və birgə layihələr həyata keçirir.

Maddə 22. Şəxsi həyatın toxunulmazlığı

Bu maddə əlilliyi olan bütün şəxslərin öz şəxsi həyatını, şərəf və ləyaqətini qorumaq hüququnu təsbit edir.

Üzv ölkələr əlilliyi olan şəxslər ilə bağlı şəxsi, tibbi və reabilitasiya xarakterli məlumatların mühafizə edilməsi istiqamətində görülən tədbirlər barədə məlumat təqdim etməlidirlər.

Üzv ölkələr məxfiliyin təmin edilməsi adı altında əlilliyi olan şəxslərin gizlədilməməsi istiqamətində həyata keçirilən işlər barədə məlumat təqdim etməlidirlər.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına əsasən hər kəsin şəxsi toxunulmazlıq hüququ vardır. Hər kəsin şəxsi və ailə həyatının sirrini saxlamaq hüququ vardır. Qanunla nəzərdə tutulan hallardan başqa şəxsi və ailə həyatına müdaxilə etmək qadağandır. Hər kəsin şəxsi və ailə həyatına qanunsuz müdaxilədən müdafiə hüququ vardır. Öz razılığı olmadan kimsənin şəxsi həyatı haqqında məlumatın toplanılmasına, saxlanılmasına, istifadəsinə və yayılmasına yol verilmir. Qanunla müəyyən edilmiş hallar istisna olmaqla, heç kəs onun xəbəri olmadan və ya etirazına baxmadan izlənilə bilməz, video və foto çəkilişinə, səs yazısına və digər bu cür hərəkətlərə məruz qoyula bilməz. Hər kəsin yazışma, telefon danışıqları, poçt, teleqraf və digər rabitə vasitələri ilə ötürülən məlumatın sirrini saxlamaq hüququna dövlət təminat verir. Bu hüquq qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada cinayətin qarşısını almaqdan və ya cinayət işinin istintaqı zamanı həqiqəti üzə çıxarmaqdan ötrü məhdudlaşdırıla bilər. Qanunla müəyyən edilmiş hallar istisna olmaqla, hər kəs onun haqqında toplanmış məlumatlarla tanış ola bilər. Hər kəsin onun barəsində toplanmış və həqiqətə uyğun olmayan, tam olmayan, habelə qanunun tələbləri pozulmaqla əldə edilmiş məlumatların düzəldilməsini və ya çıxarılmasını (ləğv edilməsini) tələb etmək hüququ vardır.

Hər kəsin öz şərəf və ləyaqətini müdafiə etmək hüququ vardır. Şəxsiyyətin ləyaqəti dövlət tərəfindən qorunur. Heç bir hal şəxsiyyətin ləyaqətinin alçaldılmasına əsas verə bilməz.

Maddə 23. Evə və ailəyə hörmət

Bu maddə əlilliyi olan şəxslərin evlənmək və ailəyə sahib olmaq, dünyaya gətirmək istədikləri uşaqların sayını azad şəkildə seçmək və digər şəxslər ilə bərabər səviyyədə öz ailəsini saxlamaq hüquqlarını təsbit edir.

Üzv ölkələr aşağıdakı məsələlər üzrə məlumat təqdim etməlidirlər:

- Əlilliyi olan şəxslərin azad və sərbəst şəkildə evlənmək və ailə qurmaq hüquqlarının həyata keçirilməsi istiqamətində görülən işlər
- Əlilliyi olan şəxslərin ailə planlaşdırılması, yardımçı reproduktiv, qəyyumluq və ya övladlığa götürmək proqramlarından istifadə etməsini təmin edən tədbirlər
- Əlilliyi olan şəxslərin tələb olunduğu halda uşaqların tərbiyə edilməsi istiqamətində yardım almasını və valideyn-övlad münasibətlərinin təmin edilməsi istiqamətində görülən işlər
- Uşağın və ya valideynlərdən birinin və ya hər ikisinin əlil olması səbəbindən uşaqların öz valideynlərindən ayrılmamasının təmin edilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər
- Əlilliyi olan oğlan və ya qızların gizlədilməsi, atılması, baxımsız qalması və ya təcrid edilməsi hallarının qarşısının alınması üçün əlilliyi olan uşaqların ata və analarına, eləcə də, ailələrinə yardımın göstərilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər
- Valideynləri qayğısına qala bilmədikdə əlilliyi olan oğlan və qızların uşaq evlərinə verilməsi hallarının qarşısının alınması və onlara ailənin digər üzvləri, bu mümkün olmadıqda isə, icma daxilində seçilən ailə tərəfindən alternativ qayğının təmin edilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər
- Xüsusilə qadın və qızlar daxil olmaqla, əlilliyi olan şəxslərin zorla sterilizə olunması hallarının qarşısının alınması istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 34-cü maddəsinə əsasən hər kəsin qanunla nəzərdə tutulmuş yaşa çatdıqda ailə qurmaq hüququ vardır. Nikah könüllü razılıq əsasında bağlanılır. Heç kəs zorla evləndirilə (ərə verilə) bilməz. Nikah və ailə dövlətin himayəsindədir. Analıq, atalıq, uşaqılıq qanunla mühafizə edilir.

Habelə, Azərbaycan Respublikasının Ailə Məcəlləsində Azərbaycan Respublikası vətəndaşları arasında nikahın bağlanma qaydası və şərtləri geniş surətdə şərh edilmişdir. Belə ki, Məcəlləyə əsasən Azərbaycan Respublikasında nikah yaşı kişilər üçün 18 yaş, qadınlar üçün 17 yaş müəyyən olunmuşdur. Nikahın bağlanması üçün nikaha daxil olan şəxslərin yazılı razılığı və onların nikah yaşına çatmaları zəruridir. Nikaha daxil olmaq istəyən tərəflərdən biri və ya hər ikisi ruhi xəstəlik və ya kəməğillilik nəticəsində məhkəmə tərəfindən fəaliyyət qabiliyyəti olmayan hesab edilmişdirsə, bu, nikahın bağlanmasına mane olan hallar kimi qiymətləndirilir.

Nikaha daxil olan şəxslərdən biri özündə dəri-zöhrəvi xəstəliyinin və insanın immun çatışmazlığı virusunun törətdiyi xəstəliyin (AIDS) olmasını aşkar etdikdə və bunu o birindən gizlətdikdə, digər tərəf nikahın etibarsız sayılması tələbi ilə məhkəməyə müraciət edə bilər.

Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsinin 120-ci maddəsinə əsasən məhkəmə tərəfindən fəaliyyət qabiliyyəti olmayan və ya məhdud fəaliyyət qabiliyyətli hesab edilən şəxslər, o cümlədən, səhhətinə görə valideyn vəzifələrini həyata keçirə bilməyən şəxslər övladlığa götürən ola bilməzlər.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2000-ci il 15 avqust tarixli Qərarına əsasən əmək qabiliyyətini itirməklə I və II qrup əlilliyə gətirib çıxaran bütün travmalar və xəstəlikləri özündə daşıyan şəxslərə övladlığa götürməyə, qəyyum və ya himayə edilməyə imkan verilmir.

“Uşaq hüquqları haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 35-ci maddəsinə əsasən əlil, əqli və fiziki çatışmamazlıqları olan uşaqların növbədənənar, Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti tərəfindən müəyyən olunmuş qaydada tibbi, defektoloji və psixoloji yardım almaq hüququ vardır.

Dövlət bu uşaqların sosial və psixoloji reabilitasiyasına, imkanlarına uyğun təhsil almalarına, peşə seçmələrinə, əməyə cəlb olunmalarına köməklik göstərir, uşaqların sağlamlıq imkanları məhdudluğunun qarşısını almaq üçün müvafiq tədbirlər görür.

“Uşaq hüquqları haqqında” Qanunun 36-cı maddəsində sağlamlıq imkanları məhdud uşağa qulluq edən şəxslərə verilən güzəştlər şərh edilir. Belə ki, sağlamlıq imkanları məhdud 18 yaşınadək uşağa qulluq dövrü pensiya hüququ verən iş stajına daxil edilir və uşağa qulluq edən şəxsə yaşa görə əmək pensiyasının baza hissəsinin 10 faizi məbləğində əlavə ödənilir. Yetkinlik yaşına çatmayan şəxs postvaksinal fəsadla əlaqədar xəstəliyə tutulduqda ona qanunvericilikdə müəyyən edilən qaydada sağlamlıq imkanlarının məhdudluğu müəyyən ediləndək onun valideynlərindən biri və ya qanuni nümayəndəsi fasiləsiz iş stajından asılı olmayaraq, orta əmək haqqının 100 faizi miqdarında əmək qabiliyyətinin itirilməsinə görə müavinət almaq hüququna malikdir.

“Əlilliyin və uşaqların sağlamlıq imkanları məhdudluğunun qarşısının alınması, əlillərin və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların reabilitasiyası və sosial müdafiəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu Azərbaycan Respublikasında əlillər barəsində dövlət siyasətini müəyyən edir, əlilliyi doğuran səbəblərin aradan qaldırılmasına, əlillərin reabilitasiyasına, ictimai həyatın bütün sahələrində iştirak etmək üçün əlillərin bütün başqa vətəndaşlarla bərabər imkanlar almasına, öz fərdi qabiliyyətlərinə və maraqlarına müvafiq surətdə dolğun həyat sürməsinə kömək göstərən lazımı şəraitin yaradılmasına təminat verir.

“Sağlamlıq imkanları məhdud şəxslərin təhsili (xüsusi təhsil) haqqında” 5 iyun 2001-ci il tarixli Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul edilmişdir. Bu qanun sağlamlıq imkanları məhdud şəxslərin təhsili sahəsində yaranan münasibətləri tənzimləyir, xüsusi təhsilin təşkilati-hüquqi və iqtisadi əsaslarını müəyyən edir.

Azərbaycan Respublikasının “Tək ahıl vətəndaşlara və əlillərə evlərində sosial-məişət xidmətinin göstərilməsinə dair Təlimat”ına əsasən Rayon-şəhər Əhalinin Sosial Müdafiəsi Mərkəzinin sosial-məişət xidməti şöbəsi tərəfindən evlərdə tək yaşayan və həmin şəhərdə və rayonda (ayrı-ayrı yaşayış məntəqələrində yaşayıb-yaşamamalarından asılı olmayaraq) qanunla onları saxlamağa borclu övladları və ya valideynləri olmayan 1-ci qrup əlillər, 75 yaşına çatmış qocalar sosial-məişət xidmətinə götürürlər.

“Əlilliyin və uşaqların sağlamlıq imkanları məhdudluğunun qarşısının alınması, əlillərin və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların reabilitasiyası və sosial müdafiəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun 45-ci maddəsinə əsasən kənardan qulluğa və yardıma ehtiyacı olan əlillərə və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlara sosial yardım orqanları evdə, yaxud stasionar müəssisələrdə tibbi və məişət xidmətləri göstərilir. Sosial xidmət orqanları, habelə, fərdi qaydada sosial xidmət sahəsində peşəkar fəaliyyətlə məşğul olan şəxslər isə ahıl əlillərə (evdə, yarımstasionar, stasionar məssisələrdə) məhz sosial xidmət göstərilir.

“Əmək pensiyaları haqqında” 7 fevral 2006-cı il tarixli Azərbaycan Respublikası Qanununun 8-ci maddəsində sağlamlıq imkanları məhdud uşağı olan anaların əmək pensiyası hüququ əldə etmələri üçün güzəştlər nəzərdə tutulmuşdur.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2005-ci il 7 mart tarixli qərarı ilə “Əlillərə, sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlara, məcburi köçkünlərə, qaçqın və ya məcburi köçkün (ölkə daxilində köçürülmüş şəxsin) statusunu almış müvəqqəti yaşayış yerində və xəstəxanalarda olan

qocalara, uşaqlara, aztəminatlı və ailə başçısını itirmiş şəxslərə, fəvqəladə hallarda insanların xilas edilməsində və tibbi yardım göstərilməsində iştirak edərkən ziyan çəkmiş vətəndaşlara, İİV-lə yaşayan Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarına, Azərbaycan Respublikasında daimi yaşayan vətəndaşlığı olmayan şəxslərə və Azərbaycan Respublikası tərəfindən qaçqın statusu verilmiş şəxslərə, orqan (və ya) toxumaların götürülməsi zamanı əməliyyatla bağlı donorlara, tibbi və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlara tibbi, defektoloji və psixoloji yardımın (xidmətin) göstərilməsi Qaydası təsdiq edilmişdir.

Azərbaycan Respublikasında sosial müavinətlərin təyin olunması və verilməsinin hüquqi əsaslarını müəyyən edən və bu sahədə yaranan digər münasibətləri tənzimləyən 7 fevral 2006-cı il tarixli “Sosial müavinətlər haqqında Qanun”un 9 və 10-cu maddələrində həmçinin, əlillər və sağlamlıq imkanları məhdud 18 yaşınadək uşaqlar barəsində müavinətlərin təyin edilməsi və ödənilməsi qaydaları göstərilmişdir.

Eləcə də, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 03 fevral 2005-ci il tarixli qərarına əsasən “Azərbaycan Respublikasında xüsusi qayğıya ehtiyacı olan (sağlamlıq imkanları məhdud) uşaqların təhsilinin təşkili üzrə İnkişaf proqramı” təsdiq edilmişdir. Proqramda əqli və fiziki cəhətdən qüsurlu, sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların sosial müdafiəsi, onların təhsil aldığı xüsusi təhsil müəssisələrinin inkişafı, həmin uşaqların qeydiyyatının aparılması və təhsilə cəlb edilməsi əsas məqsədlərdəndir.

“Azərbaycan Respublikasında dövlət uşaq müəssisələrindən uşaqların ailələrə verilməsi (De-institusionalizasiya) və alternativ qayğı (2006-2015-ci illər) Dövlət Proqramı”nda müvafiq mövzu ilə bağlı məsələlər öz əksini tapmışdır.

Proqramın əsas məqsədlərindən biri sosial-iqtisadi vəziyyətin yaxşılaşması zəminində uşaqların dövlət uşaq müəssisələrinə düşməsinin qarşısının alınması üçün preventiv tədbirlər görülməsi və belə müəssisələrdə olan uşaqların sayının tədricən azaldılmasıdır.

Dövlət uşaq müəssisələrinə uşaqların düşməsi hallarının qarşısının alınması üçün risk qruplarından olan uşaqlar arasında və onların ailələrində sistemli preventiv tədbirlərin görülməsi Proqramın tədbirlər planına daxil edilmişdir.

“Uşaq hüquqları haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 31-ci maddəsinə əsasən valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların müdafiəsi onların övladlığa, qəyyumluğa, himayəçiliyə, digər ailəyə verilməsi, bunlar mümkün olmadıqda isə uşaqlarabaxan müvafiq müəssisələrdə yerləşdirilməsi üsulu ilə təmin edilir.

Əhalinin sağlamlığının qorunmasına, hər bir insanın fiziki və ruhi sağlamlığının mühafizəsinə, onun fəal uzun ömürlüyünün artırılmasına, tibbi yardımla təminatına yönəldilmiş siyasi, iqtisadi, hüquqi, elmi, tibbi, sanitariya-gigiyena xarakterli tədbirlərin məcmusunu özündə birləşdirən Azərbaycan Respublikasının 26 iyun 1997-ci il tarixli “Əhalinin Sağlamlığının Qorunması haqqında Qanun”unun 31-ci maddəsinə əsasən tibbi sterilizasiya insanı nəsil artımı vermək qabiliyyətindən məhrum etmək, yaxud qadını hamiləlikdən qorumaq məqsədi ilə tətbiq edilir. Tibbi sterilizasiya yalnız müdaxilə olunan şəxsin yazılı ərizəsinə və tibbi göstərişlərə əsasən həyata keçirilir.

Tibbi sterilizasiyaya dair göstərişlər müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir və dövlət, yaxud qeyri-dövlət tibb müəssisələrində aparılır.

Tibbi sterilizasiyanın qeyri-qanuni aparılmasına görə təqsirli olan şəxslər qanunvericilikdə müəyyən edilmiş qaydada məsuliyyət daşıyır.

Maddə 24. Təhsil

Bu maddə əlilliyi olan şəxslərin bərabər imkanlar şəraitində təhsil almaq hüququnu, bütün səviyyələrdə birgə təhsil sistemini və həyat-boyu təhsil sistemində çıxış imkanının dəstəklənməsini təsbit edir.

Üzv ölkələr aşağıdakı məsələlər üzrə məlumat təqdim etməlidirlər:

- Əlilliyi olan bütün uşaqların məktəbəqədər, eləcə də, icbari ibtidai, orta və ali təhsilə çıxış imkanının təmin edilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər
- Məktəbəqədər təhsil sistemində olan əlil oğlan və qızların sayına dair məlumat
- Təhsilin müxtəlif pillələrində oğlan və qızların təhsili arasında mövcud olan əhəmiyyətli fərqlərə və bu fərqlərin aradan qaldırılması istiqamətində siyasətlərin mövcud olub-olmadığına dair məlumat
- Səmərəli və birgə təhsilin təmin edilməsi üçün məktəblərə və dərslər vəsaitlərinə çıxış imkanının təmin edilməsi və tələb olunduğu təqdirdə əlilliyi olan şəxslər üçün müvafiq uyğunlaşdırılmış məkanın təmin edilməsi istiqamətində həyata keçirilən hüquqi və digər tədbirlər
- Tələb olunduğu təqdirdə uşaqlar, böyüklər və müəllimlər üçün əl işarələri, Breyl, yüksəldici və alternativ kommunikasiya, hərəkət və digər sahələrdə xüsusi bilik-təlim xidmətlərinin mövcudluğu;
- Eşitmə qabiliyyəti olmayan şəxslər üçün dilçilik istiqamətinin təşviq edilməsi üçün həyata keçirilən tədbirlər
- Təhsilin ən münasib dildə, üsulda, kommunikasiya vasitəsilə və mühitdə təşkilinin təmin edilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər
- Təhsil sistemində çalışan mütəxəssislərin əlillik üzrə müvafiq təlim keçməsinin təmin edilməsi və əlilliyi olan şəxslərin təhsil qrupuna daxil edilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər
- Ali təhsil pilləsində olan əlil tələbələrin sayı və nisbəti
- Gender və ixtisas üzrə əlil tələbələrin sayı və nisbəti
- Həyat-boyu təhsilə çıxış imkanının təmin edilməsi üçün müvafiq şərait və bu istiqamətdə görülən işlər
- Əlilliyi olan şəxslərin və onların təhsil ehtiyaclarının erkən müəyyən edilməsi istiqamətində üzv ölkə tərəfindən həyata keçirilən tədbirlər

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 42-ci maddəsinə əsasən hər bir vətəndaşın təhsil almaq hüququ vardır.

“Əlilliyin və uşaqların sağlamlıq imkanları məhdudluğunun qarşısının alınması, əlillərin və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların reabilitasiyası və sosial müdafiəsi haqqında” Qanuna əsasən dövlət onların təhsil alması və peşə hazırlığı keçməsi üçün lazımi şəraitin yaradılmasına təminat verir.

19 iyun 2009-cu il tarixdə qəbul olunmuş “Təhsil haqqında” Qanun vətəndaşların Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında təsbit olunmuş təhsil hüququnun təmin edilməsi sahəsində dövlət siyasətinin əsas prinsiplərini və təhsil fəaliyyətinin tənzimlənməsinin ümumi şərtlərini müəyyən edir.

Qeyd edilməlidir ki, 5 iyun 2001-ci il tarixdə “Sağlamlıq imkanları məhdud şəxslərin təhsili (xüsusi təhsil) haqqında” Qanun qəbul edilmişdir. Xüsusi təhsilin məqsədi sağlamlıq imkanları məhdud şəxslərə zəruri bilik, bacarıq və vərdişlər aşılamaqla onların cəmiyyətə uyğunlaşmasını, o cümlədən, özünəxidmət vərdişlərinin yaradılmasını, əmək fəaliyyətinə və ailə həyatına hazırlanmasını təmin etməkdən ibarətdir.

Bununla yanaşı, 3 fevral 2005-ci il tarixdə Nazirlər Kabineti “Azərbaycan Respublikasında xüsusi qayğıya ehtiyacı olan (sağlamlıq imkanları məhdud) uşaqların təhsilinin təşkili üzrə İnkişaf Proqramı (2005 - 2009-cu illər)”ni təsdiq etmişdir.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 29 aprel 2002-ci il tarixli Qərarına əsasən “Sağlamlıq imkanları məhdud şəxslərin peşə-ixtisas təhsili müəssisələrinə qəbul Qaydaları” müəyyən edilmişdir. Burada sağlamlıq imkanları məhdud şəxslərin peşə-ixtisas təhsil müəssisələrinə qəbul qaydaları, yaş hədləri, təqdim etməli olduqları sənədlərin siyahısı göstərilmişdir.

Həmçinin, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 29 may 2002-ci il tarixli Qərarına əsasən “Sağlamlıq imkanları məhdud şəxslərin pulsuz xüsusi təhsil almaq Qaydaları” da müəyyən edilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2002-ci il 10 may tarixli Qərarına əsasən “Evdə təhsil almaq hüququ verən xəstəliklərin siyahısı və evdə təhsilin təşkili Qaydaları”nda evdə təhsil almaq hüququ verən xəstəliklərin siyahısı göstərilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 4 mart 2004-cü il tarixli Qərarına əsasən “Sağlamlıq imkanları məhdud şəxslər üçün məktəbəqədər xüsusi təhsil müəssisələri haqqında Əsasnamə” tərtib edilmişdir. Məktəbəqədər xüsusi təhsil müəssisələrində xüsusi təhsilin məqsədi sağlamlıq imkanları məhdud olan şəxslərin hərtərəfli inkişafını və tərbiyəsini, məktəbə hazırlığını, zəruri bilik, bacarıq və vərdişlərinin aşılmasını, onların cəmiyyətə uyğunlaşdırılmasını, o cümlədən özünəxidmət vərdişlərinin yaradılmasını, sağlamlığının bərpasına şərait yaratmağı təmin etməkdən ibarətdir.

Müvafiq şəhər (rayon) icra hakimiyyəti orqanları və Təhsil Nazirliyi sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların və 18 yaşından yuxarı əlillərin məktəbəqədər təhsilini, dərscənkənar vaxtlarda tərbiyəsini, məktəbəqədər, ümumi, ilk peşə-ixtisas, orta ixtisas və ali təhsil almasını təmin edirlər. Bu şəxslərin təhsili və peşə hazırlığı müxtəlif formalarda, o cümlədən, evdə təhsil və fərdi təhsil formalarında həyata keçirilir.

Təhsil Nazirliyi məktəbəqədər yaşlı sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların təlim-tərbiyəsinə və onlara reabilitasiya yardımı göstərilməsinə daha əlverişli imkanlar yaratmaq məqsədilə ümumi məktəbəqədər uşaq tərbiyə müəssisələrində xüsusi qrupların açılmasına şərait yaradır.

Ümumtəhsil məktəblərində oxumaq imkanı olmayan sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların təhsili onların və valideynlərinin arzusu ilə ev şəraitində təşkil edilir. Evdə təhsilə cəlb edilmiş sağlamlıq imkanları məhdud uşağın valideynlərindən birinə, yaxud onu əvəz edən şəxsə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilən qaydada və şərtlərlə maddi təminat və güzəştlər verilir. Belə uşağa qulluq vaxtı əmək stajına daxil edilir.

Sağlamlıq imkanları məhdud uşaqları hərtərəfli və ahəngdar inkişaf etdirmək, onlarda ictimai fəallıq oyatmaq, onları əməyə, elmə, texnikaya, incəsənətə və idmana cəlb etmək məqsədilə təhsil orqanları, digər dövlət orqanları sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların məktəbdənkənar tərbiyəsi üçün lazımi şəraiti təmin etməlidirlər.

Əlillərin və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların ümumi, orta ixtisas və ali təhsili ümumi tipli tədris müəssisələrində, zərurət olduqda isə xüsusi tədris müəssisələrində həyata keçirilir, onlar üçün ilk peşə-ixtisas, orta ixtisas və ali təhsil müəssisələrinin ixtisaslaşdırılmış fakültələri və ya şöbələri təşkil edilir.

Stasionar müalicə-profilaktika və ya reabilitasiya müəssisələrində (mərkəzlərində) müalicə kursu keçən sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlar üçün də dərscənkənar təhsil təşkil edilir.

İstedadlı sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların ümumi tədris müəssisələrində və ya xüsusi məktəbdənkənar tədris müəssisələrində pulsuz musiqi təhsili almaq, təsviri, bədii-tətbiqi sənətlərə yiyələnmək hüququ vardır.

I və II qrup əlil və ya sağlamlıq imkanları məhdud 18 yaşınadək tələbələrə, şagirdlərə aldıkları təqaüdün 50 faizi məbləğində əlavə ödənc verilir.

Əlillərin və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların peşə hazırlığı və ixtisasının artırılması fərdi reabilitasiya proqramına və onların reabilitasiyası haqqında dövlət proqramına uyğun olaraq təhsil ocaqlarında, o cümlədən, dövlət məşğulluq xidmətinin tədris mərkəzlərində, müəssisələrdə və təşkilatlarda (ixtisaslaşdırılmış və ya ümumi tipli) bu şəxslərə sosial yardım göstərən idarələr və onların ictimai təşkilatları ilə birlikdə təmin edilir.

Dövlət məşğulluq xidməti əmək qabiliyyətli əlillərə və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlara onların peşə hazırlığı, yeni peşə öyrədilməsi və məşğulluq imkanlarını müəyyən etmək məqsədilə peşə yönümü xidməti göstərilməsini təmin edir.

Görməyən və zəif görən uşaqlar Brayl yazı sistemi ilə çap olunmuş dərsliklərlə, danışan kitablarla, əyani vəsaitlərlə, xüsusi maqnitofonlarla, lupalar, əl ağacları, karlar eşitmə cihazları və digər tiflo-surdotexniki vasitələri ilə təmin olunur, onlar üçün xüsusi məktəblər və səsyzma studiyası yaradılır, xüsusi kitabxanalar təşkil edilir.

Bakı şəhər gözdən əlil uşaqlar üçün 38 nömrəli Uşaq Musiqi Məktəbi 1980-ci ildən fəaliyyətə başlamış və 2009-cu ildə onbirillik təhsil sisteminə keçirilmişdir. Məktəbdə I və II qrup əlilliyi olan uşaqlar təhsil alırlar. Məktəbin kontingenti əsasən Gözdən əlil uşaqlar üçün respublika orta internat məktəbinin şagirdlərindən ibarətdir. Burada fortepiano, tar, kamança, qarmon, nağara, xanəndəlik ixtisasları üzrə 200-ə yaxın şagird təhsil alır.

Uşaqlarda fiziki çatışmazlıqların, əqli və (və ya) psixi ləngimələrin diaqnostikasını aparmaq, bunun əsasında onların xüsusi təhsilə cəlb olunması barədə qərar qəbul etmək, valideynlərinə və ya digər qanuni nümayəndələrinə müvafiq məsləhətlər vermək, mübahisəli məsələlərə baxmaq məqsədi ilə Təhsil Nazirliyinin əmri ilə Bakı şəhəri və Respublika üzrə psixoloji-tibbi-pedaqoji komissiyalar (PTPK) yaradılır və tərkibi təsdiq edilir. Psixoloji-tibbi-pedaqoji komissiyaların əsasnaməsi isə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti tərəfindən təsdiq olunmuşdur.

“Azərbaycan Respublikasında xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların təhsilinin təşkili ilə əlaqədar İnkişaf Proqramı (2005-2009-cu illər)” çərçivəsində Təhsil Nazirliyi ilə UNESCO tərəfindən 2005-ci ildən etibarən Azərbaycanda birgə inkluziv təhsil layihələri həyata keçirilməyə başlanmışdır. “İnkluziv təhsil” modeli sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqların təhsili ilə yanaşı, onların cəmiyyətə adaptasiyasını və hərtərəfli inkişafını da əhatə edir. Layihənin əhatə etdiyi 13 bağça və 16 ümumtəhsil məktəblərdə əlverişli təlim və inkişaf mühiti yaradılmış, təhsil müəssisələrinə zəruri avadanlıqlar, o cümlədən uşaqların problemlərinə müvafiq xüsusi vasitələr (aparatlar, cihazlar, əlil arabaları və s.) alınmışdır. UNESCO ilə Təhsil Nazirliyinin birgə həyata keçirdiyi layihə çərçivəsində müəllimlər, tərbiyəçilər və psixoloqlar üçün “İnkluziv təhsil”, valideynlər üçün “İnkluziv təhsil sistemində ailə-məktəb, valideyn-müəllim münasibətləri” adlı vəsaitlər hazırlanıb paylanmışdır. Layihə çərçivəsində 12-13 iyun 2006-cı il tarixlərdə UNESCO-nun, Rusiya və Ukraynanın inkluziv təhsil üzrə ekspertlərinin iştirakı ilə “Azərbaycanda inkluziv təhsil təcrübəsi” mövzusunda beynəlxalq konfrans keçirilmişdir.

Sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların təhsilə alma imkanlarının yaxşılaşdırılması ilə yanaşı, onların kompyuter və ya elektron resurslarından istifadə bacarıqlarının artırılması, internetə çıxış imkanlarının yaradılması məqsədilə ilkin olaraq Səbail rayonu 219 sayılı evdə məktəbin fiziki cəhətdən əlilliyi olan 7-ci sinif şagirdləri distant təhsil layihəsinə cəlb edilmişlər. Layihəyə cəlb edilmiş hər bir şagirdə “Apple” kompüterləri verilərək ümumi şəbəkəyə çıxışla təmin edilmişlər. Şagirdlər xüsusi proqram təminatından və hazır proqram paketlərindən istifadə etmək imkanına malikdirlər.

Təhsil Nazirliyinin məlumatına əsasən respublika üzrə inkluziv təhsilin təşkil edildiyi 16 ümumtəhsil məktəbi fəaliyyət göstərir. Inkluziv təhsilin təşkil edildiyi məktəbəqədər müəssisələrin ümumi sayı 13-dür. Respublika üzrə 7 xüsusi məktəb fəaliyyət göstərir. Respublika üzrə evdə təhsilə cəlb edilmiş uşaqların sayı 7750 nəfərdir. Respublika ərazisindəki 13 məktəbəqədər müəssisədə inkluziv təhsilə cəlb edilmiş uşaqların sayı 78 nəfər, inteqrasiyalı təhsilə cəlb olunmuş uşaqların sayı 78 nəfərdir. Loqopedik xidmətə məktəbəqədər yaşlı 609 uşaq cəlb edilmişdir. Həmçinin nitqi qüsurlu uşaqlar üçün fəaliyyət göstərən 2 internat məktəbində 555 nəfər uşaq təhsil alır.

Gözdən əlil uşaqlar üçün orta ümumtəhsil internat məktəbində 281 nəfər şagird təhsil alır. Loqopedik xidmətin təşkil olunduğu məktəbəqədər müəssisələrin sayı 3, ümumi təyinatlı uşaq bağçalarında loqopedik xidmətin təşkil olunduğu qrupların sayı 16, loqopedik xidmətin təşkil olunduğu ümumtəhsil müəssisələrin sayı 4 və loqopedik xidmətin təşkil olunduğu internat məktəblərinin sayı 8-dir. Respublikada müxtəlif dərəcədə eşitmə qüsuru olan uşaqlar üçün fəaliyyət göstərən 3 internat məktəbində ümumilikdə 847 nəfər təhsil alır.

Maddə 25. Sağlamlıq

Bu maddə əlilliyi olan şəxsin ən yüksək səviyyədə mövcud olan səhiyyə xidmətlərindən istifadə hüququnu təsbit etməklə bu cür şəxslərin icmaları daxilində və heç bir əlavə xərc olmadan səhiyyə xidmətlərinə, o cümlədən, sağlamlıq ilə bağlı reabilitasiya xidmətlərinə çıxış imkanını təmin edir (gender baxımından həssas olmaqla).

Üzv ölkələr aşağıdakı məsələlər üzrə məlumat təqdim etməlidirlər:

- Diskriminasiya hallarından müdafiə edən və əlilliyi olan şəxslərin seksual və reproduktiv sağlamlıq sahələri də daxil olmaqla bütün növ yüksək keyfiyyətli tibbi xidmətlərə çıxış imkanına malik olmasını təmin edən hüquqi və digər tədbirlər
- Əlilliyi olan şəxslərin azad şəkildə və əlavə xərc olmadan icma daxilində mövcud olan əlilliklə bağlı reabilitasiya xidmətlərinə çıxış imkanını təmin edən tədbirlər
- Tibbi xidmətlər, erkən aşkarlanma və müdaxilə proqramları, müvafiq olduğu təqdirdə ikinci dərəcəli əlillik hallarının yaranmasının mümkün qədər qarşısının alınması, xüsusilə kənd yerlərində uşaqlara, qadınlara və yaşlılara diqqətin yetirilməsi
- Əlilliyi olan şəxslərin ictimai səhiyyə xidmətlərinə çıxış imkanının təmin edilməsi istiqamətində həyata keçirilən hüquqi və digər tədbirlər
- Xüsusilə kənd yerlərində həkimlərin və digər tibb işçilərinin əlilliyi olan şəxslərin hüquqlarına dair təlimlər keçməsi
- Hər hansı bir tibbi xidmətin əlilliyi olan şəxsə onun razılığı ilə və azad şəkildə göstərilməsinin təmin edilməsi üçün görülən hüquqi və digər tədbirlər
- Qanunvericiliklə tələb olunduğu təqdirdə tibbi və digər sığorta formalarına çıxış baxımından ayrı-seçkilik hallarının qarşısının alınması istiqamətində həyata keçirilən hüquqi və digər tədbirlər
- Sanitar qurğuların təkə mövcud olmasını deyil, eyni zamanda onlara asan çıxış imkanının təmin edilməsi istiqamətində görülən işlər
- İİÇV/QİÇS və malyariyanın qarşısının alınması üçün məlumatlılığın artırılması və informasiyanın müxtəlif formalarda (o cümlədən Breyl) çatdırılmasının təmin edilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər

Azərbaycan Respublikasında əlillər BMT Baş Məclisinin qəbul etdiyi əlillərin hüquq bəyannaməsində, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında, “Əhalinin sağlamlığının qorunması haqqında”, “Əlilliyin və uşaqların sağlamlıq imkanları məhdudluğunun qarşısının alınması, əlillərin və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların reabilitasiyası və sosial müdafiəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunlarında və bu qanunlardan irəli gələn qanunvericilik aktlarında qeyd olunmuş bütün sosial-iqtisadi, siyasi, şəxsi hüquq və azadlıqlara malikdirlər. Əlillər barəsində ayrı-seçkilik qadağandır və qanunla təqib edilir.

“Əlillərin hüquqları haqqında” Konvensiyaya qoşulmaq barəsində” 02 oktyabr tarixli 686-IIIQ nömrəli Azərbaycan Respublikası Qanunu və “Əlillərin hüquqları haqqında” Konvensiyanın Fakültativ Protokoluna qoşulmaq barəsində 02 oktyabr 2008-ci il tarixli 687-IIIQ nömrəli Azərbaycan Respublikası Qanunu əlillərin hüquqlarının qorunması, onlara qarşı hər hansı ayrı-seçkiliyə yol verilməməsi, qanun qarşısında bərabərliyin təmin olunması, onların reabilitasiyası,

potensialının artırılması, sosial müdafiəsi və cəmiyyətə inteqrasiyasının artırılması istiqamətində vəzifələr müəyyən edir.

Əlil olan vətəndaşların dövlət tibb müəssisələrində büdcə vəsaiti hesabına pulsuz ixtisaslı tibbi xidmətdən istifadə etmək, güzəştli şərtlərlə apteklərdən dərman almaq və sanator-kurort müalicəsi ilə təmin olunmaq hüququ vardır.

Son illər ərzində dövlət rəhbərinin təşəbbüsü və bilavasitə dəstəyi ilə səhiyyənin prioritet sahələri üzrə qəbul edilmiş və Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti tərəfindən təsdiq edilmiş 7 Dövlət Proqramının həyata keçirilməsində əhaliyə göstərilən tibbi yardım çərçivəsində seksual və reproduktiv sağlamlıq sahələri də daxil olmaqla əlilliyi olan şəxslər bu səhiyyə xidmətlərindən istifadə etmək hüququna malikdirlər:

- “Şəkərli diabet üzrə Dövlət Proqramı” (Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 7 iyun 2005-ci il tarixli 101 nömrəli Qərarı);
- “Ana və uşaqların sağlamlığının qorunması üzrə Tədbirlər Proqramı” (Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 15 sentyabr 2006-cı il tarixli 211 nömrəli Qərarı);
- “Qanın, qan komponentlərinin donorluğu və qan xidmətinin inkişafına dair Dövlət Proqramı” (Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 6 mart 2006-cı il tarixli 61 nömrəli Qərarı);
- “Hemofiliya və talassemiya irsi qan xəstəlikləri üzrə Dövlət Proqramı” (Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 18 yanvar 2006-cı il tarixli 15 nömrəli Qərarı);
- “Xroniki böyrək çatışmazlığı üzrə Tədbirlər Proqramı” (Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 19 iyul 2006-cı il tarixli 179 nömrəli Qərarı);
- “Yoluxucu xəstəliklərin immunoprofilaktikasına dair Tədbirlər Proqramı” (Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 19 iyul 2006-cı il tarixli, 177 nömrəli Qərarı);
- “Onkoloji xəstələrin şiş əleyhinə əsas preparatlarla təminatı üzrə Tədbirlər Proqramı” (Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 19 iyul 2006-cı il tarixli 178 nömrəli Qərarı).

Səhiyyə Nazirliyinin 15.01.2008-ci il tarixli 3 sayılı əmrinə uyğun olaraq, Səhiyyə Nazirliyinin strukturuna daxil olan və dövlət büdcəsindən maliyyələşən müalicə-profilaktika müəssisələrində əhaliyə və o cümlədən də əlilliyi olan şəxslərə pulsuz tibbi xidmət göstərilir.

Əhaliyə göstərilən zəmanətli tibbi yardımın növləri, həcmi və stasionar müalicədə olan xəstələr üçün 115 adda ən vacib dərman preparatları və eləcə də imtiyazlı qruplara daxil olan ambulator xəstələr üçün 141 adda dərman preparatlarının siyahısı təsdiq olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 7 mart 2005-ci il tarixli 37 və 38 N-li qərarlarına əsasən imtiyazlı qrupa daxil olan vətəndaşlara dövlət tibb müəssisələri tərəfindən tam pulsuz tibbi və dərman yardımı göstərilir.

Əlilliyin müəyyən edilməsi, bu işdə obyektivliyin təmin olunması və neqativ halların aradan qaldırılması məsələləri, vətəndaşların müvəqqəti və dayanıqlı əmək qabiliyyətinin itirilməsinin ekspertizası sahəsində Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi və Səhiyyə Nazirliyi tərəfindən bir sıra məqsədyönlü işlər görülmüşdür.

Görülən tədbirlərin təzahürü olaraq, respublikada əlilliyin azalması dinamikası nəzərə çarpır. Belə ki, Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin məlumatına əsasən 2003-cü ildə ilkin əlilliyə çıxanların sayı 36861 nəfər olduğu halda, 2009-cu ildə bu rəqəm 18514-ə bərabər olmuşdur.

Əlilliyin qarşısının alınması və əlillərin reabilitasiyası sahəsində dövlət siyasətinə uyğun olaraq əhalinin sağlamlığının mühafizəsi, xəstəliklərin profilaktikası, onların erkən aşkarlanması və əlilliyin baş verməsi, yaxud ağırlaşması hallarının qarşısının alınması Dövlət Proqramları ilə həyata keçirilir.

Uşaqlarda əqli inkişafın gizli qüsurlarını, hiss üzvlərinin, hərəkət sisteminin pozulmalarını erkən aşkar etmək məqsədilə səhiyyə müəssisələri bir yaşa qədər bütün uşaqların ixtisaslaşdırılmış uşaq diaqnostika mərkəzlərində və uşaq poliklinikalarında müayinə olunmasını və dispanser müşahidəyə götürülməsini təmin edirlər.

Respublikada Səhiyyə Nazirliyinin tabeliyində olan 4 körpələr evi fəaliyyət göstərir. Onlardan ikisi Bakı şəhərində, biri Gəncə şəhərində, biri isə Naxçıvan MR-dadır. Bu körpələr evlərindən üçü sağlam uşaqlar, biri isə psixonevroloji xəstəliyi olan (Bakı şəhəri) uşaqlar üçündür.

Körpələr evi erkən yaşlarından valideyn himayəsindən məhrum olmuş, yetim, həmçinin sosial vəziyyətləri ağır olan tək anaların uşaqlarını saxlamaq, tərbiyə etmək, tibbi yardım göstərmək üçün nəzərdə tutulmuş səhiyyə ocağıdır.

Körpələr evində olan uşaqlar bütün mütəxəssislər tərəfindən müayinədən keçirirlər, helmintozla yoxlanırlar, onlara mantu sınağı olunur və profilaktik vaksinasiya aparılır. Uşaqlar xəstələndikdə onlar üçün ayrılmış izolyatorda, orta və ağır xəstə olanlar isə uşaq xəstəxanasında müalicə olunurlar. Səhhətində, fiziki, yaxud əqli inkişafında hər hansı pozulma olan uşaqlara dövlət tərəfindən lazımı tibbi, pedaqoji, psixoloji, defektoloji və digər kömək göstərilir. Bu cür köməyin metodları, forması, həcmi və müddəti fərdi reabilitasiya proqramı ilə müəyyən edilir.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 7 mart 2005-ci il tarixli 38 nömrəli Qərarı ilə 20 Yanvar əlillərinin, milli münafişə zəminində əlil olanların, sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların və digər kateqoriyalardan olan I və II qrup əlillərin, Çernobıl AES-də qəza nəticəsində əlil olmuş şəxslərin və sağlamlıq imkanları məhdud olmuş uşaqların, İİV/QİÇS-lə xəstələnmiş vətəndaşların dərman preparatları ilə pulsuz təmin edilməsi qaydası müəyyənləşdirilmişdir.

Azərbaycan Respublikası ərazisində HIV-infeksiyasının yayılmasının qarşısının alınması məqsədilə Səhiyyə Nazirliyinin HIV/AIDS-lə Mübarizə xidməti və onun baş tibb müəssisəsi olan Respublika QİÇS-lə Mübarizə Mərkəzi HIV-ə yoluxmaların vaxtında aşkar olunmasını, epidemioloji nəzarətin gücləndirilməsini, profilaktik məqsədlə maarifləndirmə tədbirlərinin aparılmasını və HIV/AIDS-li xəstələrə hərtərəfli yardımın göstərilməsini təmin edir.

Xəstəliyin vaxtında aşkar olunması məqsədilə əhalinin HIV-ə müayinə ilə əhatə olunması genişləndirilmişdir. Belə ki, 2005-ci ildə 261875, 2006-cı ildə 265804, 2007-ci ildə 330020, 2008-ci ildə 364367, 2009-cu ildə 385745 HIV-ə müayinə aparılmışdır.

HIV-infeksiyasının yayılmasının qarşısının alınması üçün ən vacib tədbirlərdən biri əhalinin, xüsusən də risk qruplarına aid olan insanların maarifləndirilməsidir ki, bu istiqamətdə də Respublika QİÇS-lə Mübarizə Mərkəzi tərəfindən bir sıra təşkilatlarla əməkdaşlıq etməklə fəal işlər aparılmışdır. Əhali arasında HIV–infeksiyasına yoluxma yolları və bu xəstəlikdən qorunma üsullarına, HIV-infeksiyasının profilaktikasına dair geniş maarifləndirmə tədbirləri aparılmış, QİÇS problemləri ilə bağlı metodiki vəsaitlər nəşr edilmiş və yayılmışdır.

Mərkəzin əməkdaşları HIV/AIDS və narkomaniyaya qarşı gənclər arasında maarifləndirmə işlərini aparmış, orta və ali məktəblərdə şagird və tələbələr üçün HIV-infeksiyasının və narkomaniyanın profilaktikasına həsr olunmuş məruzə, seminar, təlim və tamaşalar təşkil etmişlər.

Malyariya xəstəliyinə qarşı geniş miqyaslı təşkilatı, müalicə–profilaktik və kompleks əksepideмик tədbirlərin aparılması və xəstəliklə mübarizədə düzgün strategiyanın seçilməsi nəticəsində malyariya ilə xəstələnmə halları azalaraq, son illərdə respublikada epidemioloji sabitlik yaranmışdır.

Qazanılmış nailiyyətləri saxlamaq və gələcəkdə malyariyanın ləğv edilməsi məqsədilə “2008-2013-cü illər üçün Azərbaycan respublikasında malyariyanın eliminasiyası üzrə Milli Strategiya”ya və “Milli Fəaliyyət Planı”na uyğun olaraq profilaktik tədbirlər həyata keçirilmişdir.

Nəzərdə tutulmuş tədbirlərin həyata keçirilməsinə yardım məqsədilə “Davamiyyətli malyariya nəzarəti və profilaktikası uğrunda yeni təşəbbüslər” layihəsi çərçivəsində 1700 nəfər ilkin səhiyyə və parazitoloji xidmət mütəxəssisləri malyariyanın laborator diaqnostikası, müalicəsi, mübarizə və profilaktikası üzrə treninqlərə cəlb olunmuşdur. Eyni zamanda, kifayət qədər malyariya

əleyhinə profilaktik və müalicə preparatları, avadanlıqlar və reaktivlər və s. alınmış və respublikanın şəhər və rayonlarına göndərilmişdir.

Səhiyyə Nazirliyi tərəfindən əliliyi doğuran səbəblərin aradan qaldırmasına, əlillərin reabilitasiyasına, ictimai həyatın bütün sahələrində iştirak etmək üçün əlillərin bütün başqa vətəndaşlarla bərabər imkanlar almasına, öz fərdi qabiliyyətlərinə və maraqlarına müvafiq surətdə dolğun həyat sürməsinə kömək göstərən lazımi şəraitin yaradılması istiqamətində məqsədyönlü tədbirlər davam etdiriləcəkdir.

Maddə 26. Abilitasiya və reabilitasiya

Bu maddə əlilliyi olan şəxslərin səhiyyə, məşğulluq, təhsil və sosial xidmətlər sahəsində potensialın artırılması və reabilitasiya üzrə müfəssəl proqramlar vasitəsilə maksimum səviyyədə müstəqillik əldə etməsini və onu saxlamasını, tam fiziki, əqli, sosial və peşə bacarığına malik olmasını, eləcə də, həyatın bütün sahələrinə tam şəkildə inteqrasiya etməsini təsbit edir.

Üzvlər ölkələrdə aşağıdakı məsələlər üzrə məlumatlar təqdim etməlidirlər:

- Əlilliyi olan şəxslər üçün səhiyyə, məşğulluq, təhsil və sosial xidmətlər sahəsində potensialın artırılması və reabilitasiya üzrə ümumi proqramlar, o cümlədən erkən müdaxilələr, qarşılıqlı yardım və sözügedən proqramların kənd yerlərində mövcudluğu
- Potensialın artırılması və reabilitasiya proqramlarında iştirakın könüllü əsasda həyata keçirilməsinin təmin edilməsi
- Potensialın artırılması və reabilitasiya proqramlarında çalışan mütəxəssislərin və işçi heyətinin ilkin və mütəmadi təlimi
- Əlilliyi olan şəxslər üçün nəzərdə tutulan yardımçı alətlərin və texnologiyaların təşviq edilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər (onlar potensialın artırılması və reabilitasiya proqramları ilə əlaqəlidir)
- Xüsusilə üçüncü dünya ölkələri ilə yardımçı texnologiyaların mübadiləsində beynəlxalq əməkdaşlığın təşviq edilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər

“Əlilliyin və uşaqların sağlamlıq imkanları məhdudluğunun qarşısının alınması, əlillərin və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların reabilitasiyası və sosial müdafiəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununa müvafiq olaraq əlillərin və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların tibbi, peşə və sosial reabilitasiyası müvafiq icra hakimiyyəti orqanları, əlillərin və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların ictimai təşkilatlarının nümayəndələrinin iştirakı ilə tibbi-sosial ekspert komissiyasının rəyi əsasında müəyyən edilmiş fərdi reabilitasiya proqramı üzrə həyata keçirilir. Fərdi reabilitasiya proqramı reabilitasiya tədbirlərini, habelə sosial yardımın növlərinin konkret həcmi, növünü və icrası müddətini müəyyən edir. Bununla əlaqədar hazırda ölkədə 14 Əlillərin bərpa mərkəzi fəaliyyət göstərir. Əlillərin bərpa mərkəzlərində reabilitasiya potensialı olan bütün dərəcələrdən olan əlillər tibbi reabilitasiya müalicəsi alırlar. Əlillərin bərpa mərkəzlərinə əlillərin qəbulu səhiyyə müəssisələri və tibbi-sosial ekspert komissiyalarının göndərişi əsasında həyata keçirilir. Əlillərin bərpa mərkəzlərində əlillər şəxslər dərman müalicəsi, fizioterapevtik müalicə, palçıq müalicəsi, müalicəvi bədən tərbiyəsi, su prosedurları və digər müalicə üsulları ilə müalicə edilirlər. Protez-ortopedik bərpa mərkəzində əlillər istər ambulator, istərsə də stasionar şəraitdə protez-ortopedik məmulatlarla, eləcə də əlillər arabaları, eşitmə aparatları və digər reabilitasiya vasitələri ilə təmin edilir. Bununla yanaşı, Əmək və Əhəlinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi tərəfindən ildə bir dəfə dayaq-hərəkət aparatının xəstəliyi olan əlillərin Ukraynanın Saki şəhərində yerləşən sanatoriyada bərpa müalicəsi təşkil edilir.

Əmək və Əhəlinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin 28 iyul 1999-cu il tarixli qərarına əsasən “Əhəlinin protez-ortopedik məmulatları, eşitmə aparatları, kreslo-veloarabalar və digər reabilitasiya vasitələri ilə təmin edilməsi Qaydaları” təsdiq edilmişdir. Bu qaydalar Azərbaycan Respublikasında əhəlinin protez-ortopedik məmulatları, eşitmə aparatları, kreslo-veloarabalar və digər reabilitasiya vasitələri ilə təmin edilməsini tənzimləyir.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 8 iyul 2002-ci il tarixli qərarında isə “İkinci dünya müharibəsi iştirakçılarının protez-ortopediya məmulatları, əlillərin, sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların, fəvqəladə hallarda insanların xilas edilməsində və tibbi yardım göstərilməsində iştirak edərək ziyan çəkmiş vətəndaşların protez-ortopediya məmulatları, əlil kreslo-veloarabaları, texniki və başqa reabilitasiya vasitələri ilə təmin edilməsi Qaydaları” müəyyən edilmişdir.

Əlillərin və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların xarici ölkələrdə müayinə və müalicələrinin təşkilinə köməklik göstərilir. Dövlət vəsaiti hesabına 2008-ci ildə 185 nəfər, 2009-cu ildə 205 nəfər, 2010-cu ildə 135 nəfər respublikadan kənar müalicəyə göndərilmişdir. Bununla yanaşı, 2008-ci ildə 144 nəfər, 2009-cu ildə 42 nəfər, 2010-cu ildə 30 nəfərin ölkə daxilində müalicəsinə vəsait ödənilmişdir. Dayaq-hərəkət sistemi qüsurlu olan əlillərdən 2008-ci ildə 65 nəfəri, 2009-cu ildə 75 nəfəri, 2010-cu ildə 80 nəfəri eyni vaxtda qrup şəklində Saki şəhərinə müalicəyə göndərilmişlər.

Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi tərəfindən “Sosial Xidmətlər Təşəbbüsü” qeyri-hökumət təşkilatı ilə birlikdə 2009-cu ilin yanvar ayından etibarən ölkəmizdə ilk dəfə olaraq seçilmiş pilot rayonlar olan İsmayilli və Qubada səyyar reabilitasiya xidmətləri modelinin yaradılmasına başlanılmışdır. “Reabilitasiya xidmətlərinin gücləndirilməsi layihəsi” adlanan bu model xidmət respublikanın ucqar kənd yerlərində yaşayan əqli və ya yüngül psixi problemləri olan uşaqların reabilitasiyasının təmin edilməsi sahəsində yeni siyasətin formalaşdırılmasında vacib rol oynayır. Bu Layihə 3-12 yaşlarında olan 700-dən çox uşağa xidmət etmək imkanı yaradır. Layihənin xidmət komponentinin icra olunduğu dövr ərzində artıq 21 uşaq və onların ailələri bu layihədən yararlanaraq müxtəlif növ reabilitasiya və sosial xidmət almışdır. Paralel olaraq bu modelin bütün ölkə üzrə tətbiq olunması üçün müvafiq standartların hazırlanmasına başlanılmışdır ki, bu da bu sahədə hüquqi bazanın yaradılmasına dəstək olacaqdır.

Qanunun 21-ci maddəsinə əsasən əlillərin peşə hazırlığı və ixtisasının artırılması fərdi reabilitasiya proqramına və əlillərin reabilitasiyası haqqında dövlət proqramına uyğun olaraq təhsil ocaqlarında, o cümlədən dövlət məşğulluq xidmətinin tədris mərkəzlərində, müəssisələrdə və təşkilatlarda (ixtisaslaşdırılmış və ya ümumi tipli) əlillərə sosial yardım göstərən idarələr və onların ictimai təşkilatları ilə birlikdə təmin edilir. Dövlət məşğulluq xidməti əmək qabiliyyətli əlillərə onların peşə hazırlığı, yeni peşə öyrənilməsi və məşğulluq imkanlarını müəyyən etmək məqsədilə peşə yönümü xidməti göstərilməsini təmin edir. Görməyən və zəif görən uşaqlar Brayl yazı sistemi ilə cap olunmuş dərsliklərlə, danışan kitablarla, əyani vasitələrlə, xüsusi maqnitafonlarla, lupalar, əl ağacları, karlar eşitmə cihazları və digər tiflo-surdotexniki vasitələri ilə təmin olunur, onlar üçün xüsusi məktəblər və səsyazma studiyaları yaradılır, xüsusi kitabxanalar təşkil edilir.

Peşə hazırlığı və ixtisasartırma dövründə əlillərin maddi təminatı Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilən qaydada və şərtlərlə həyata keçirilir.

Məşğulluq Xidməti orqanlarına 2007, 2008, 2009 və 2010-cu ilin 9 ayı ərzində 1479 nəfər əlil vətəndaş müraciət etmiş, onlardan 858 nəfər, o cümlədən 720 nəfəri kvota üzrə olmaqla işlə təmin edilmiş, 51 nəfər isə haqqı ödənilən ictimai işlərə cəlb olunmuş, 180 nəfəri isə peşə hazırlığı kurslarına göndərilmişdir.

Qeyd olunan dövr ərzində Bakı, Gəncə, Mingəçevir və Sumqayıt şəhərlərində fəaliyyət göstərən “Əmək Birjalari” vasitəsilə 137 nəfər əlil vətəndaş müvəqqəti xarakterli işlərə göndərilmiş, “Əmək Yarmarkası” vasitəsilə isə 199 nəfər əlil vətəndaş münasib işlə təmin edilmişdir.

Potensialın artırılması və reabilitasiya proqramlarında iştirak könüllü əsasda aparılır.

“Əhalinin sağlamlığının qorunması haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 48-ci maddəsinə əsasən (Səhiyyə mütəxəssislərinin peşə, bilik və bacarığının təkmilləşdirilməsi) səhiyyə müəssisələrinin mütəxəssisləri peşə seçdikdə, peşələrini dəyişdikdə və fəaliyyət göstərdiyi peşə üzrə beş ildə bir dəfədən az olmayaraq ixtisasartırma və kadrların hazırlığı müəssisələrində müəyyən proqram üzrə təhsil aldıqdan və imtahan verdikdən sonra müvafiq sertifikat almalıdırlar.

Respublikada Protez-ortopedik xidmətə ehtiyacı olan əlillərə və digər vətəndaşlara göstərilən xidmətin yaxşılaşdırılması və bu sahədə əlillərin reabilitasiyası işinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi məqsədi ilə Almaniyanın “Otto-Bok” firması ilə 1990-cı ildən sıx əməkdaşlıq edilir. Hazırda, Respublika əhalisinə yüksək ixtisaslı protez-ortopedik xidməti göstərən Protez-Ortopedik Bərpa Mərkəzi “Otto-Bok” firmasının layihəsi və yaxından köməyi ilə tikilib istifadəyə verilmişdir. Bu Mərkəz “Otto-Bok” firmasının texnologiyası əsasında işləyir və əhaliyə müasir tələblər səviyyəsində protez-ortopedik xidməti göstərir. Protez-Ortopedik məmulatların hazırlanması üçün yarımfabrikatların alınması ilə bağlı “Otto-Bok” firması ilə Protez-Ortopedik Bərpa Mərkəzi arasında işgüzar əlaqələr mövcuddur.

Maddə 27. Əmək və məşğulluq

Bu maddə əlilliyi olan şəxslərin, o cümlədən, əmək fəaliyyəti zamanı əlil olan şəxslərin açıq, inkluziv və hamı üçün çıxış imkanlarına malik əmək bazarında və iş mühitində iştirak etməklə işləmək və yaşayışını təmin etmək hüququnu təsbit edir.

Üzv ölkələr aşağıdakı məsələlər üzrə məlumatlar təqdim etməlidirlər:

- Əmək fəaliyyətinin bütün mərhələlərində və məşğulluğun bütün formalarında diskriminasiya hallarının qarşısının alınması və əlilliyi olan şəxslərin digər insanlar ilə bərabər səviyyədə işləmək və xüsusilə də, eyni həcmdə işə görə eyni miqdarda əmək haqqı almaq hüququnu təsbit edən qanunverici tədbirlər
- Konvensiyanın 1-ci bəndinə (a-g bölmələri) uyğun olaraq əlilliyi olan şəxslər arasında tam və məhsuldar məşğulluğa nail olmaq üçün ünvanlı məşğulluq proqramları və siyasətlərinin təsiri
- Konvensiyanın 1-ci bəndinə (e bölmə) uyğun olaraq dövlət və özəl müəssisələrdə aparılan özəlləşmə, struktur dəyişikliyi və fəaliyyətin azaldılması tədbirləri nəticəsində işsiz qalan əlil şəxslərin məşğulluğunun təmin edilməsi istiqamətində görülən işlərin təsiri
- Müvafiq çərçivənin təmin edilməsi üçün texniki və maliyyə yardımının mövcudluğu, o cümlədən, sahibkarlığın təşviq edilməsi üçün kooperativlərin yaradılmasının və yeni yaradılan müəssisələrin dəstəklənməsi
- Əlilliyi olan şəxslərin əmək bazarında məşğulluğunun təmin edilməsi üçün həyata keçirilən səmərəli və konstruktiv tədbirlər
- Əlilliyi olan şəxslərə qarşı iş yerində qısnama hallarının qarşısının alınması istiqamətində səmərəli və pozitiv tədbirlər
- Əlilliyi olan şəxslərin açıq məşğulluq və peşə təlimi, o cümlədən, özünüməşğulluğu təşviq edən xidmətlərə çıxış imkanı
- Əlilliyi olan kişi və qadınların məşğulluğu arasında mövcud olan əhəmiyyətli fərqlərə, eləcə də, əlilliyi olan qadınların yüksək vəzifələrə çəkilməsinin təşviq edilməsi üçün sözügedən fərqlərə dair siyasətlərin və qanunvericilik aktlarının olub-olmadığına dair məlumat
- Əlilliyi olan şəxslər arasında ən həssas qrupların (nümunələr gətirməklə) və onların əmək bazarına inteqrasiyası üçün mövcud olan siyasət və qanunvericilik aktlarının müəyyən edilməsi
- Əlilliyi olan şəxslərin həmkarlar ittifaqı ilə bağlı hüquqlarının təşviq edilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər
- Əlillik ilə nəticələnən əmək qəzası keçirən və əvvəlki əmək funksiyalarını yerinə yetirə bilməyən şəxslərin iş yerində saxlanılması və təlim keçməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər
- Üzv ölkənin qeyri-leqal iqtisadiyyatında çalışan əlilliyi olan şəxslərə dair məlumatın təqdim edilməsi və onların qeyri-leqal iqtisadiyyatdan çıxarılması, eləcə də, əsas xidmətlərə və sosial müdafiə sistemində çıxış imkanının təmin edilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər
- Əlilliyi olan şəxslərin əsassız olaraq işdən azad edilməsi və 27-ci maddənin 2-ci bəndinə uyğun olaraq məcburi və zor gücü ilə əmək fəaliyyətinə cəlb edilməsi hallarının qarşısının alınması üçün qüvvədə olan qanunvericilik aktları
- 1-ci bölməyə (k) uyğun olaraq texniki-peşə təhsilinə malik əlilliyi olan şəxslərin əmək bazarına daxil və yenidən daxil olmaq imkanının təmin edilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər

- Əlilliyi olan tələbələrin ümumi əmək bazarına eyni səviyyədə çıxış imkanının təmin edilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər
- Evdə iş, onlayn rejimdə iş, sub-podrat iş, yeni kommunikasiya texnologiyaları tərəfindən təklif edilən yeni iş növləri və s. bu kimi müxtəlif əmək fəaliyyəti formalarının təmin edilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər

“Məşğulluq haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu məşğulluğa kömək sahəsində dövlət siyasətinin hüquqi, iqtisadi və təşkilatı əsaslarını, eləcə də vətəndaşların əmək və işsizlərin sosial müdafiəsi sahəsində dövlət təminatlarını müəyyən edir. Qanunun 6.2.1-ci maddəsinə uyğun olaraq, məşğulluq sahəsində dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri, irqindən, milliyyətindən, dinindən, dilindən, cinsindən, ailə vəziyyətindən, ictimai-sosial mənsəyindən, yaşayış yerindən, əmlak vəziyyətindən, əqidəsindən, siyasi partiyalara, həmkarlar ittifaqlarına və digər ictimai birliklərə mənsubiyyətindən asılı olmayaraq bütün vətəndaşlara əmək və məşğulluğu sərbəst seçmək hüququnun həyata keçirilməsi üçün bərabər imkanların təmin edilməsidir.

Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsinin 16-cı maddəsinin 1-ci hissəsinə əsasən Əmək münasibətlərində işçinin işgüzar keyfiyyətləri, peşəkarlıq səriştəsi, əməyinin nəticələri ilə bağlı olmayan amillərə görə işçilər arasında hər hansı ayrı-seçkiliyə yol verilməsi, habelə hüquqlarının məhdudlaşdırılması qəti qadağandır.

Sosial müdafiəyə xüsusi ehtiyacı olan və işə düzəlməkdə çətinlik çəkən vətəndaşların, məşğulluğunun təmin edilməsi, sosial müdafiəsinin gücləndirməsi məqsədilə “Məşğulluq haqqında” Qanununun 9-cu maddəsində dövlət tərəfindən əlavə iş yerləri və ixtisaslaşdırılmış müəssisələr, təşkilatlar (o cümlədən, əlillərin əməyi üçün müəssisə və təşkilatlar) yaratmaq yolu ilə, xüsusi proqramlar üzrə təlim təşkil etməklə və başqa tədbirlər görməklə sosial müdafiəyə xüsusi ehtiyacı olan və işə düzəlməkdə çətinlik çəkən vətəndaşların kateqoriyaları (20 yaşadək gənclərə, yetkinlik yaşına çatmamış uşaqları tərbiyə edən tək və çoxuşaqlı valideynlərə, sağlamlıq imkanları məhdud uşaqları tərbiyə edən qadınlara, pensiya yaşına 2 ildən az qalmış şəxslərə, əlillərə, cəzaçəkmə yerlərindən azad edilmiş vətəndaşlara, məcburi köçkünlərə, müharibə veteranlarına, şəhid ailələrinə) üçün əlavə təminatlar nəzərdə tutulmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin 2005-ci il 22 noyabr tarixli 213 nömrəli qərarı ilə “Sosial müdafiəyə xüsusi ehtiyacı olan və işə düzəlməkdə çətinlik çəkən vətəndaşlar üçün kvota tətbiq edilməsi Qaydası” və “Kvota şamil edilməyən müəssisələrin Siyahısı” təsdiq edilmişdir. Qaydaların 1.2-ci bəndinə uyğun olaraq kvota ərazi əmək bazarındakı vəziyyətdən asılı olaraq müəssisələrdəki işçilərin orta siyahı sayının 5 faizindən çox olmamaq şərti ilə aşağıdakı kimi müəyyən edilir:

- işçilərinin sayı 25-dən 50-dək olan müəssisələrdə işçilərin orta illik siyahı sayının 3 faizi (bir iş yerindən az olmamaqla) miqdarında; bu halda həmin iş yerlərindən biri əlillər və ya sağlamlıq imkanları məhdud 18 yaşınadək şəxslər üçün nəzərdə tutulur;
- işçilərinin sayı 50-dən 100-dək olan müəssisələrdə işçilərin orta illik siyahı sayının 4 faizi miqdarında (işçilərin orta illik siyahı sayının 2 faizi əlillər və ya sağlamlıq imkanları məhdud 18 yaşınadək şəxslər üçün nəzərdə tutulmaqla);
- işçilərinin sayı 100-dən çox olan müəssisələrdə işçilərin orta illik siyahı sayının 5 faizi miqdarında (işçilərin orta illik siyahı sayının 2,5 faizi əlillər və ya sağlamlıq imkanları məhdud 18 yaşınadək şəxslər üçün nəzərdə tutulmaqla).

“Azərbaycan Respublikasının Məşğulluq Strategiyasının həyata keçirilməsi üzrə Dövlət Proqramı (2007-2010-cu illər)”nda sosial müdafiəyə xüsusi ehtiyacı olan insanların məşğulluğunun inkişaf etdirilməsi ilə bağlı bir sıra tədbirlər öz əksini tapmışdır. O cümlədən, əlillərin cəmiyyətə inteqrasiyasının təmin edilməsi, onların məşğulluq səviyyəsinin artırılması məqsədi ilə müvafiq şəraitin yaradılması, əlillərin səmərəli məşğulluğunun təmin edilməsi üçün psixoloji və peşəyönümü testlərin hazırlanması, bu kateqoriyadan olan vətəndaşlar üçün qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş qaydada kvota üzrə iş yerlərinin müəyyən edilməsi və bu kvotaların yerinə yetirilməsində işəgötürənlərin həvəsləndirilməsi, bu sahədə qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi üzrə müvafiq işlər aparılmışdır. Hal-hazırda Proqramın 2011-2015-ci illər üzrə Tədbirlər Planının layihəsi üzrə işlər davam etdirilir.

Eyni zamanda işaxtaran və işsiz vətəndaşların sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi məqsədi ilə beynəlxalq təcrübəyə əsaslanaraq “İşsizlikdən icbari sığorta haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanun layihəsinin hazırlanması üzrə işlər aparılır.

2006-cı ilin noyabr ayında Cenevrədə Azərbaycan Respublikasının üçtərəfli nümayəndə heyəti və BƏT-in səlahiyyətli nümayəndələri tərəfindən “Beynəlxalq Əmək Təşkilatı ilə əməkdaşlıq çərçivəsində Layihəli Əməyin Təminatı üzrə Ölkə Proqramı (2006-2009-cu illər)” imzalanmışdır. Ölkə Proqramı çərçivəsində əlillərin məşğulluğu və layihəli əmək məsələləri ilə bağlı beynəlxalq təcrübə nəzərə alınmaqla xüsusi təlim proqramlarının hazırlanıb tətbiq edilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Tədbirlərin davamı olaraq üçtərəfli əməkdaşlıq əsasında Azərbaycan Həmkarlar İttifaqları Konfederasiyası və Azərbaycan Respublikasının Sahibkarlar (İşəgötürənlər) Təşkilatları Milli Konfederasiyasının dəstəyi ilə 2015-ci ilə qədər Layihəli Əməyin Təminatı üzrə Ölkə Proqramının layihəsi hazırlanmış və Beynəlxalq Əmək Təşkilatına təqdim edilmişdir.

“Kiçik sahibkarlığa dövlət köməyi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununa əsasən (Kiçik sahibkarlığa kömək proqramları) əhalinin sosial cəhətdən daha az təmin olunan təbəqələrinin, o cümlədən işsizlərin, qaçqınların və məcburi köçkünlərin, əlillərin, şəhid ailələrinin, təqaüdçülərin, qadınların və gənclərin sahibkarlıq fəaliyyətinə cəlb edilməsi kimi proqramların həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsinin 311, 312, 313-cü maddələrinə əsasən istər işçilər, istər işəgötürənlər Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsi ilə və əmək qanunvericiliyi sisteminə daxil olan digər normativ-hüquqi aktlarla müəyyən olunmuş hüquqları pozmağa görə qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada maddi, intizam, inzibati və cinayət məsuliyyəti daşıyırlar.

“Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı” üzrə Tədbirlər Planının 4.1.56.-4.1.58.-ci maddələrində Məşğulluq Xidməti orqanları nəzdində müasir tədris texnologiyalarının tətbiqi ilə Regional Peşə Tədrisi Mərkəzlərinin yaradılması və onların əlillər üçün müvafiq tədris vəsaitləri ilə təmin edilməsi, respublikanın böyük şəhərlərində əlillərin texniki vəsaitlərinin təmiri üçün xüsusi emalatxanaların yaradılması, həmçinin əlillər və görməyənlər üçün xüsusi informasiya texnologiyaları mərkəzlərinin yaradılması nəzərdə tutulmuşdur.

Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsinin 78-ci maddəsinin 2-ci hissəsinə əsasən işəgötürən ixtisasları (peşələri) və ya peşəkarlıq səviyyələri eyni olduqda, həmin müəssisədə əmək şikəstliyi almış və ya peşə xəstəliyinə tutulmuş şəxslərin işdə saxlanmasına üstünlük verir.

“Əlilliyin və uşaqların sağlamlıq imkanları məhdudluğunun qarşısının alınması, əlillərin və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların reabilitasiyası və sosial müdafiəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 29-cu maddəsinə əsasən işçilərin sayı və ya ştatı ixtisar edilərkən, ixtisas dərəcəsi eyni olduqda, həmin müəssisədə, idarədə, təşkilatda əmək şikəstliyi almış və ya peşə xəstəliyi nəticəsində əlil, 18 yaşınadək sağlamlıq imkanları məhdud olmuş işçilərin işdə saxlanmaq üçün üstünlük hüququ vardır. Əmək vəzifələrini yerinə yetirərkən xəsarət alıb şikəst olmuş və bu

səbəbdən əmək qabiliyyətini itirmiş I və II qrup əlillərin və ya sağlamlıq imkanları məhdud 18 yaşınadək şəxslərin işləmədiyi müddət onların ümumi və fasiləsiz iş stajına daxil edilir.

“Məşğulluq haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun 7-ci maddəsinə əsasən vətəndaşlar fəaliyyət növü, peşə, məşğuliyyət və iş yerini sərbəst seçmək hüququna malikdirlər. Qanunvericiliklə müəyyən edilmiş xüsusi hallardan başqa (məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş qərarı ilə, hərbi xidmət, hərbi və fəvqəladə vəziyyət zamanı) vətəndaşların məcburi əməyə cəlb edilməsinə yol verilmir.

Texniki və peşə bacarıqları olan əlillərin əmək bazarına inteqrasiyasının asanlaşdırılması məqsədi ilə Məşğulluq Xidməti Orqanları tərəfindən onlar fiziki imkanlarına uyğun olmaqla müvafiq peşə hazırlığı kurslarına cəlb olunurlar. 2007, 2008, 2009 və 2010-cu ilin 9 ayı ərzində Məşğulluq Xidməti orqanlarına müraciət edən əlillərdən 180 nəfəri peşə hazırlığı kurslarına cəlb olunmuşlar (“kompüter dizayneri”, “kompüter istifadəçisi”, “alüminium və plastik materiallardan məmulatların yığıcı çilingəri”, “tikişçi”, “cildçi” və s). Bununla yanaşı, Azərbaycan Gözdən Əlillər Cəmiyyətinin müraciətinə əsasən cari ilin noyabr ayında 15 nəfər gözdən əlil şəxs xüsusi (Brayl) proqramı üzrə 2 aylıq “Kompüter istifadəçisi” peşə hazırlığı kursuna cəlb olunmuşdur.

“Əlilliyin və uşaqların sağlamlıq imkanları məhdudluğunun qarşısının alınması, əlillərin və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların reabilitasiyası və sosial müdafiəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 30-cu maddəsinə əsasən müvafiq yerli icra hakimiyyəti orqanları qeyri-yaşayış otaqlarını vermək, habelə xammal əldə edilməsində və məhsulun satışında kömək göstərmək yolu ilə əlillərin və sağlamlıq imkanları məhdud 18 yaşınadək şəxslərin evdə əməyinin və sahibkarlıq fəaliyyətinin təşkili üçün lazımı şərait yaradırlar.

Maddə 28. Kafi həyat səviyyəsi və sosial müdafiə

Bu maddə əlilliyi olan şəxslərin layiqli həyat səviyyəsinə və sosial müdafiəyə olan hüququnu təsbit edir.

Üzv ölkələr aşağıdakı məsələlər üzrə məlumatlar təqdim etməlidirlər:

- Əlilliyi olan şəxslərin təmiz suya, müvafiq qidaya, geyim və mənzil şəraitinə çıxış imkanının təmin edilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər və bu barədə müvafiq nümunələr
- Əlilliyi olan şəxslərin münasib qiymətli xidmətlərə, obyektlərə və digər müvafiq yardım sistemində çıxış imkanının təmin edilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər, o cümlədən əlillik ilə bağlı əlavə maliyyə xərclərini əhatə edən proqramların mövcudluğu
- Əlilliyi olan şəxslərin, xüsusilə qadınların, qızların və yaşlıların sosial müdafiə və yoxsulluğun azaldılması proqramlarına çıxış imkanının təmin edilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər
- Əlilliyi olan şəxslər üçün ictimai mənzil, təqaüdlər və digər proqramlar istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər
- Yoxsulluq ilə əlillik arasında əlaqənin müəyyən edilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər

Ölkəmizdə əhalinin rifah halının yaxşılaşdırılması istiqamətində əldə olunmuş nailiyyətlərin davam etdirilməsinə, yoxsulluğun səviyyəsinin daha da azaldılmasına xüsusi diqqət yetirilərək bu sahədə mütərəqqi addımlar atılır. Belə ki, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına edilmiş əlavə və dəyişikliklər nəticəsində Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarına layiqli həyat səviyyəsinin təmin edilməsi dövlətin ali məqsədi kimi müəyyən olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 38-ci maddəsinə əsasən hər kəsin sosial təminat hüququ vardır. Hər kəs qanunla müəyyən edilmiş yaş həddinə çatdıqda, xəstəliyinə, əlilliyinə, ailə başçısını itirdiyinə, əmək qabiliyyətini itirdiyinə, işsizliyə görə və qanunla nəzərdə tutulmuş digər hallarda sosial təminat almaq hüququna malikdir. Dövlət xeyriyyəçilik fəaliyyətinin, könüllü sosial sığortanın və sosial təminatın başqa növlərinin inkişafı üçün imkanlar yaradır.

“2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf Dövlət proqramı”nda əlillərin yaşayış şəraitinin yaxşılaşdırılması məqsədilə onların yeni yaşayış yerləri ilə təmin edilməsi, onların yaşayış şəraitinin yaxşılaşdırılması üçün müvafiq mexanizmin təkmilləşdirilməsinə dair təkliflərin hazırlanması, əlillərin, sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların sosial-müdafiəsi tədbirlərinin həyata keçirilməsi müəyyən olunmuşdur.

“Ünvanlı dövlət sosial yardımı haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 4-cü maddəsində təsbit edilmiş sosial yardımın əsas prinsiplərindən biri bərabərlik prinsipidir, başqa sözlə sosial yardım bütün aztəminatlı ailələrə təyin edilir. Sosial yardımın təyin olunması zamanı ailə tərkibində heç bir milli və etnik mənsubiyyətindən, irqindən, dini etiqadından, sağlamlıq imkanlarının məhdud olub olmamasından asılı olmayaraq Azərbaycan Respublikası vətəndaşları, respublikada daimi yaşayan əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər nəzərə alınır.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarları ilə hər il əlillərin sosial müdafiəsi ilə bağlı tədbirlərin maliyyələşdirilməsinin Dövlət Proqramları təsdiq olunur. Proqramın başlıca məqsədi ölkədə uğurla həyata keçirilən sosial-iqtisadi islahatlar nəticəsində əldə olunmuş dinamik inkişafa, davamlı tərəqqiyə əsaslanaraq, əhalinin xüsusi qayğıya ehtiyacı olan təbəqəsinin - əlillərin və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların tibbi-sosial reabilitasiyasını kompleks şəkildə həll etməklə, onların sosial müdafiəsinin və son nəticədə cəmiyyətə fəal inteqrasiyasının təmin olunmasından ibarətdir. Bu Proqram “Əlilliyin və uşaqların sağlamlıq imkanları məhdudluğunun qarşısının alınması, əlillərin və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların reabilitasiyası və sosial

müdafiəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunundan, “Əlillərin hüquqları haqqında” Konvensiyadan və Azərbaycan Hökumətinin bu sahə ilə bağlı öhdəliklərindən, qərar və sərəncamlarından irəli gələn vəzifələri əhatə edir. Proqrama əsasən əlillərin texniki-bərpa və nəqliyyat vasitələri ilə təmin edilməsi, onların sanatoriya-kurort müalicələrinin təşkili, əlillər üçün ixtisaslaşdırılmış internat evləri və bərpa mərkəzlərinin saxlanması xərcləri hər il dövlət büdcəsindən ayrılan vəsait daxilində, digər tədbirlərin maliyyələşdirilməsi isə məcburi dövlət sosial sığorta vəsaiti hesabına aşağıdakı istiqamətlər üzrə həyata keçirilir:

- əlillərin sağlamlığının mühafizəsi və tibbi bərpası üçün onların müalicəsinə maliyyə yardımının göstərilməsi, dərman preparatları ilə təmin edilməsi, xarici ölkələrdə reabilitasiyasına şəraitin yaradılması, mövcud reabilitasiya sisteminin inkişafı;
- əlillik problemi ilə bağlı informasiya təminatının təşkili, beynəlxalq təşkilatlarla əlaqələrin yaradılması, seminar və konfransların keçirilməsi, istedadlı əlillərin aşkar edilməsi, onların asudə vaxtlarının təşkili, əlilləri bədən tərbiyəsi və idmana cəlb etməklə, onların beynəlxalq yarışlarda iştirakı üçün şərait yaradılması;
- əlamətdar günlərlə bağlı keçirilən tədbirlərdə əlillərə yardım göstərilməsi, onların problemlərinə cəmiyyətin diqqətinin cəlb edilməsi, sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların təhsili ilə bağlı onlara texniki yardım göstərilməsi.

Yuxarıda göstəriləyi kimi, sağlamlıq vəziyyətinə görə müstəqil surətdə öz hüquqlarını həyata keçirməyə və müdafiə etməyə, öz vəzifələrini icra etməyə qadir olmayan yetkinlik yaşına çatmış fəaliyyət qabiliyyətli fiziki şəxsin xahişi ilə onun üzərində patronaj təyin edilə bilər, bu hal onun hüquqlarının məhdudlaşdırılmasına səbəb olmur.

“Əmək pensiyaları haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununda əlillərə dövlət qayğısı xüsusi ifadə olunmuşdur. Bu qanunda əlilliyə görə əmək pensiyası növü xüsusilə fərqləndirilmiş, əlillərin müdafiəsi ilə bağlı mühüm müddəalar əks olunmuşdur. Bu müddəalar ilk növbədə əlilliyə görə əmək pensiyasının təyin edilməsi şərtləri ilə bağlıdır.

“Əmək pensiyaları haqqında” Qanunun 11-ci maddəsinə əsasən əlilliyə görə əmək pensiyası sığorta olunanın xəstəlik və ya xəsarət nəticəsində yaranan əqli və ya fiziki qüsurlara görə əmək qabiliyyətinin məhdudlaşması ilə əlaqədar təyin edilir. Əlilliyə görə əmək pensiyası əlil və ya sağlamlıq imkanları məhdud sığorta olunana ümumilikdə sığorta stajı 5 ildən az olmamaq şərtlə əmək qabiliyyətli yaş dövrünün hər tam ili üçün 4 ay sığorta stajı olduqda təyin edilir.

Qanunun müvafiq müddələri ilə I qrup əlilə və ya sağlamlıq imkanları məhdud 18 yaşınadək uşağa qulluq edilməsi müddəti, əmək vəzifələrini yerinə yetirərkən xəsarət alıb şikəst olmuş və bu səbəbdən, eləcə də peşə xəstəliyi nəticəsində işləməyən I və II qrup əlillərin və ya 18 yaşınadək sağlamlıq imkanları məhdud şəxslərin yaşa görə pensiya hüququ çatanadək pensiyada olduqları müddət sosial sığorta haqqının ödənilməsindən asılı olmayaraq sığorta stajına daxil edilmişdir.

Bundan əlavə, əlilliyə görə əmək pensiyasının baza hissəsinin məbləği yaşa görə əmək pensiyasının baza hissəsinin məbləğinin I qrup əlillərə 120 faizi (I qrup gözdən əlillərə və sağlamlıq imkanları məhdud 18 yaşınadək şəxslərə 200 faizi) həcmində müəyyənləşdirilmişdir. Həmçinin Qanunda əlilliyi olan şəxslərə münasibətdə əmək pensiyasının baza hissəsinə bir sıra əlavələr nəzərdə tutulmuşdur. Belə ki, Qanunun 19-cu maddəsinə əsasən, öhdəsində əmək qabiliyyətli olmayan ailə üzvləri olan işləməyən I və II qrup əlillərə və ya sağlamlıq imkanları məhdud 18 yaşınadək şəxslərə ailənin əmək qabiliyyəti olmayan hər üzvü üçün yaşa görə əmək pensiyasının baza hissəsinin 5 faizi məbləğində, I qrup əlillərə və sağlamlıq imkanları məhdud 18 yaşınadək şəxslərə qulluq üçün yaşa görə əmək pensiyasının baza hissəsinin 10 faizi məbləğində, I qrup müharibə əlillərinə yaşa görə əmək pensiyasının baza hissəsinin 100 faizi məbləğində (I qrup Böyük Vətən müharibəsi əlillərinə 140 faizi məbləğində), II qrup müharibə əlillərinə yaşa görə əmək pensiyasının baza hissəsinin 70 faizi məbləğində (II qrup Böyük Vətən müharibəsi əlillərinə 110 faizi

məbləğində), III qrup müharibə əlillərinə yaşa görə əmək pensiyasının baza hissəsinin 50 faizi məbləğində (III qrup Böyük Vətən müharibəsi əlillərinə 90 faizi məbləğində) əlavələr hesablanır.

“Sosial müavinətlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu ilə əlillərə və sağlamlıq imkanları məhdud 18 yaşınadək uşaqlara müavinətlər təyin edilir.

Sosial-məişət problemlərinin həllinə köməklik məqsədi ilə Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin müvafiq komissiyasının qərarına əsasən 2008-ci ildə 1071 nəfər, 2009-cu ildə 1037 nəfər, 2010-cu ilin cari dövründə isə 552 nəfər əlilə birdəfəlik maddi yardım göstərilmişdir.

Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin məlumatına əsasən respublika üzrə 01 oktyabr 2010-cu il tarixə ünvanlı sosial yardım alan 127634 ailənin 442-si müharibə əlilinin, 15048-i digər səbəblərdən əlil olanların ailələridir. Yardım alan ailələrin 577445 üzvündən 24807 nəfərini əlillər və sağlamlıq imkanları məhdud 18 yaşınadək uşaqlar təşkil edir.

Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin sifarişi ilə 1997-ci ildən etibarən Bakı şəhərində və respublikanın digər şəhər və rayonlarında 2418 mənzil, rayon (şəhər) İcra Hakimiyyətləri tərəfindən isə 1052 mənzil inşa olunaraq əlil və şəhid ailələrinin istifadəsinə verilmişdir, beləliklə respublika üzrə cəmi 3470 nəfər bu kateqoriyadan olan şəxslər mənzillə təmin olunmuşdur. 75 çox mərtəbəli yaşayış binası, 287 fərdi yaşayış evi inşa olunaraq bu kateqoriyadan olan şəxslərin istifadəsinə verilmişdir. 2000-ci ildən bu günədək 287 nəfər Qarabağ müharibəsi əlillinə fərdi yaşayış evi tikilib istifadəyə verilmişdir.

“Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramının (2009-2013-cü illər)” icrası ilə əlaqədar, 2009-2010-cu illərdə Böyük Vətən, Qarabağ müharibəsi, 20 yanvar, Çernobil əlilləri reabilitasiya vasitəsi kimi 857 ədəd minik avtomobili ilə təmin edilmişdir.

Maddə 29. Siyasi və ictimai həyatda iştirak

Bu maddə əlilliyi olan şəxslərin siyasi hüquqlarını təsbit edir.

Üzv ölkələr aşağıdakı məsələlər üzrə məlumatlar təqdim etməlidirlər:

- Əlilliyi olan şəxslərin, xüsusilə də, əqli və intellektual cəhətdən qüsurları olan şəxslərin siyasi hüquqlarını təsbit edən qanunvericilik və digər tədbirlər və lazım olduğu təqdirdə, mövcud məhdudyyətlər və onların aradan qaldırılması üçün görülən işlər
- Əlilliyi olan bütün şəxslərin müstəqil surətdə və ya öz seçimləri əsasında kənar şəxslərin yardımını ilə səsvermə hüququnun təmin edilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər
- Səsvermə proseduralarına, obyektlərinə və materiallarına tam çıxış imkanının təmin edilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər
- Əlilliyi olan şəxslərin siyasi və ictimai həyatda öz hüquqlarından tam şəkildə istifadə etdiyini qiymətləndirən göstəricilər
- Yerli, regional və ölkə səviyyəsində əlilliyi olan şəxslərin hüquq və maraqlarını təmsil edən təşkilatların yaradılması və fəaliyyətinin dəstəklənməsi

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 56-cı maddəsinə əsasən Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının dövlət orqanlarına seçmək və seçilmək, habelə referendumda iştirak etmək hüququ vardır. Məhkəmənin qərarı ilə fəaliyyət qabiliyyətsizliyi təsdiq olunmuş şəxslərin seçkilərdə, habelə referendumda iştirak etmək hüququ yoxdur.

Seçki Məcəlləsinə əsasən seçkilərin (referendumun) təşkili və keçirilməsi zamanı seçki (referendum) komissiyaları və onların üzvləri, digər vəzifəli şəxslər öz fəaliyyətlərində səs vermək üçün xüsusi şəraitin yaradılması tələb olunan əlil və ya digər fiziki qüsuru olan seçicilərin seçki prosesində iştirakı üçün bütün imkanları yaratmalıdırlar. Hər bir seçici şəxsən və təklikdə səs verir. Başqa şəxslərin əvəzinə səs verməyə icazə verilmir. Seçki bülleteni seçicidən başqa heç kəsin daxil olmasına icazə verilməyən, gizli səsvermə üçün xüsusi avadanlıqla təchiz edilmiş otaqda və ya kabinetdə doldurulur. Seçki bülletenini müstəqil yazıb doldurmaq imkanı olmayan əlil seçici, məntəqə seçki komissiyasının üzvlərindən və müşahidəçilərdən başqa, istədiyi şəxsi kömək üçün otağa və ya kabinetə çağıra bilər. Bu şəxsin soyadı və inisialı seçicilər siyahısında seçki bülleteni alınması barədə seçicinin imzası ilə birgə göstərilir.

“Əlilliyin və uşaqların sağlamlıq imkanları məhdudluğunun qarşısının alınması, əlillərin və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların reabilitasiyası və sosial müdafiəsi haqqında” Qanunun 50-ci maddəsinə əsasən öz hüquqlarını və mənafeələrini qorumaq, qarşılıqlı yardım və xidmət göstərmək məqsədilə əlillər və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlar və onları təmsil edən şəxslər qanunvericilikdə müəyyən edilən qaydada ictimai təşkilatlar, o cümlədən, müxtəlif fondlar yaratmaq hüququna malikdirlər.

Dövlət əlilliyi olan şəxslərin ictimai təşkilatlarının hüquqlarına və qanuni mənafeyinə əməl olunmasını təmin edir və qanunvericiliyə uyğun olaraq onların öz nizamnamə vəzifələrini yerinə yetirməsi üçün şərait yaradılmasına təminat verir, onlara hərtərəfli yardım göstərir. Qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla əlillərin və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların ictimai təşkilatlarının fəaliyyətinə dövlət orqanlarının və vəzifəli şəxslərin qarışmasına yol verilmir.

Mətbuat, radio və televiziya əlillərin və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların həyatından bəhs edən xüsusi rubrika hazırlayır. Dövlət əlilliyi olan şəxslərin cəmiyyətlərinin mətbuat orqanlarının nəşrinə maliyyə yardımı və texniki yardım göstərir.

Əlillərin və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların ictimai təşkilatlarının yerli orqanları, habelə onların müəssisələrinin (birliklərinin), idarələrinin və təşkilatlarının əmək kollektivləri əlillərin və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların sosial müdafiəsi məsələləri barəsində müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarına təkliflər verə bilərlər. Bu təşkilatlar mədəni-kütləvi, idman klubları, mədəniyyət evləri, kitabxanalar və s. yerləşən binalar üçün icarə haqqını ödəməkdən azad edilirlər.

Qeyd olunmalıdır ki, əlillərin hüquqlarının müdafiəsi ilə məşğul olan 118 qeyri-hökumət təşkilatı dövlət qeydiyyatına alınmışdır.

Maddə 30. Mədəni həyatda iştirak, asudə vaxtın və istirahətin təşkili və idmanla məşğul olma

Bu maddə əlilliyi olan şəxslərin digər şəxslər ilə bərabər səviyyədə mədəni həyatda iştirak etməsi, yaradıcı, bədii və intellektual potensialının inkişaf etdirməsi və ondan istifadə etməsi, eləcə də, istirahət, əyləncə və idman tədbirlərində iştirak etməsi hüququnu təsbit etməklə onların xüsusi mədəni və dilçilik xüsusiyyətlərini qəbul edir.

Üzv ölkələr aşağıdakı məsələlər üzrə məlumat təqdim etməlidirlər:

- Əlilliyi olan şəxslərin digər insanlar ilə bərabər səviyyədə mədəni həyatda iştirak etmək hüquqlarının, eləcə də, yaradıcı, bədii və intellektual potensialının inkişaf etdirilməsi və ondan istifadə edilməsi imkanlarının qəbul və təşviq edilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər
- Əlil uşaqlara xüsusi diqqət yetirməklə və ictimai satınalmalar və maliyyələşmə vasitəsilə əlilliyi olan şəxslərin mədəniyyət, istirahət, turizm və idman obyektlərinə çıxış imkanının təmin edilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər
- İntellektual mülkiyyət haqqında qanunvericiliyin əlilliyi olan şəxslərin mədəniyyət materiallarına çıxışı, o cümlədən, müvafiq beynəlxalq səylərdə iştirakı istiqamətində maneə olmamasının təmin edilməsi
- Kar mədəniyyətinin inkişaf etdirilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər
- Əlilliyi olan şəxslərin idman tədbirlərində iştirakının dəstəklənməsi, o cümlədən, medal və mükafatların verilməsində əlilliyi olan şəxslərə diskriminasiya və fərqli yanaşmaların aradan qaldırılması istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər
- Əlilliyi olan uşaqların digər uşaqlar ilə bərabər səviyyədə oyun, istirahət, əyləncə və idman qurğularına, o cümlədən məktəb sistemi çərçivəsində yaradılan obyektlərə çıxış imkanının təmin edilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər

“Əlilliyin və uşaqların sağlamlıq imkanlarının məhdudluğunun qarşısının alınması, əlillərin və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların reabilitasiyası və sosial müdafiəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununa əsasən əlillərin və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların cəmiyyətə inteqrasiyasının təmin edilməsi, onların sağlam insanlara bərabər tutulması, əlillərin istedad və qabiliyyətlərinin aşkara çıxarılması məqsədi ilə mütəmadi olaraq rəssamlıq – tətbiqi sənət, idman, musiqi və bədii yaradıcılıq sahələrində respublika tədbirləri keçirilir. Artıq ənənəyə çevrilmiş bu tədbirlərin keçirilməsi əlillərin və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların mənəvi dünyalarının zənginləşməsi, həyata inamın artırılması, ümumiyyətlə onların cəmiyyətə inteqrasiya olunmasında böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Bu tədbirlər sırasında 2008-ci ildə keçirilən Əlillərin stolüstü idman oyunları üzrə II Ümumrespublika yarışında 800-dək əlil və sağlamlıq imkanları məhdud uşaq iştirak etmişdir. 2009-cu ildə keçirilən əlillərin VII Ümumrespublika sərgi-müsabiqəsində rəssamlıq, tətbiqi sənət sahəsində istedad və qabiliyyəti olan 251 nəfər əlil və sağlamlıq imkanları məhdud uşağın 1100-dək yaradıcılıq işi nümayiş etdirilmişdir.

Əlil və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlarla yuxarıda qeyd olunan tədbirlərin yekununda qaliblərə bir qayda olaraq diplom və pul mükafatları verilir. 18 yaşadək sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlara xüsusi mükafatlar təsis olunur.

Tədbirlərin təşkili zamanı iştirakçılar mehmanxana şəraiti, yemək və nəqliyyatla təmin olunurlar.

Keçirilən müsabiqələrdə qaliblərin müəyyənləşdirilməsi məqsədi ilə respublikanın tanınmış musiqiçi və incəsənət xadimlərindən ibarət münəşiflər heyəti təşkil olunur.

Təşkil olunan tədbirlərin televiziya kanalları və digər kütləvi informasiya vasitələri ilə işıqlandırılması və qaliblərin fərdi qaydada müxtəlif telekanallarda çıxışları təşkil edilir.

Əlil qadınların cəmiyyətə inteqrasiyası sahəsində müəyyən işlər görülmüşdür. 2009-cu ildə Türkiyənin Ankara şəhərində keçirilmiş “Dünya əlillərinin gözəllik müsabiqəsi”ndə ölkəmizin layiqincə təmsil olunması üçün Bakı şəhərində əlil qadınların gözəllik müsabiqəsi keçirilmiş, onun iki nəfər qalibi yuxarıda qeyd edilən müsabiqədə iştirak etmişdir. Həmin müsabiqədə respublikamızın təmsilçilərindən biri 3-cü yerə, digəri isə “Miss model” tituluna layiq görülmüşdür.

Sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların mənəvi tələbatlarının ödənilməsi də diqqət mərkəzində olmuşdur. Sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların Novruz, Yeni il bayramları, 1 iyun “Uşaqların Beynəlxalq Müdafiəsi Günü” münasibəti ilə keçirilən şənliklərdə iştirakları təmin edilmiş, onların vaxtaşırı uşaq tamaşalarına baxmaları üçün şərait yaradılmışdır.

“Azərbaycan Gəncliyi Dövlət Proqramı”nda (2005-2009-cu illər) nəzərdə tutulan 3 dekabr əlillərin Beynəlxalq müdafiəsi günü ilə əlaqədar “Lotos” əlilliyin dərki və təlim mərkəzi ilə birgə 3 dekabr 2007-ci il tarixdə Uşaq Rəsm Qalereyasında gənc əlil rəssam və fotoqrafların sərgisi keçirilmişdir. Sərgidə 50-yə yaxın əlilin foto və rəsm əsərləri nümayiş etdirilmişdir. Sonda bütün iştirakçılara simvolik hədiyyələr və şəhadətnamələr paylanmışdır.

15 may 2009-cu il tarixdə “Müstəqil həyat” İnkişaf və Dəstək Mərkəzi ilə birgə “Reallığın aynası-4” foto və video sərgi keçirilmişdir. Sərgidə Bakı şəhərində fəaliyyət göstərən reabilitasiya mərkəzindən olan uşaq və gənclər fəaliyyətləri haqqında təqdimatla çıxış etmişlər.

“Bədən tərbiyəsi və idman haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununa əsasən dövlət və bələdiyyə orqanları tərəfindən bədən tərbiyəsi-idman təşkilatlarında sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlara və əlillərə bədən tərbiyəsi-idman xidmətləri pulsuz göstərilir.

Azərbaycan Respublikasının Gənclər və İdman Nazirliyinin vahid təqvim planına uyğun müvafiq respublika və beynəlxalq yarışlarda əlillərin iştirakları tam təmin olunur.

Hər ilin sonunda paralimpiya, deflimpiya, xüsusi olimpiya oyunlarında, dünya və Avropa çempionatlarında və onlara bərabər tutulan digər beynəlxalq yarışlarda iştirakın nəticələrinə görə mükafatlar müəyyən edilir.

Pekində 2008-ci ildə keçirilən Paralimpiya Oyunlarında Azərbaycan Respublikasını əlilliyi olan 18 idmançı təmsil etmiş və 10 medal qazanılmışdır.

Maddə 31. Statistika və məlumatların toplanılması

Bu maddə üzv ölkə tərəfindən məlumatların toplanılması prosesini tənzimləyir.

Üzv ölkələr aşağıdakı məsələlər üzrə məlumat təqdim etməlidirlər:

- Konvensiyada nəzərə tutulan insan haqlarının təmin edilməsi üçün müvafiq siyasətlərin hazırlanması və icra edilməsi məqsədilə qruplar üzrə bölünmüş məlumatların, o cümlədən statistik və tədqiqat məlumatlarının toplanılması, habelə, fundamental azadlıqlar, etika, hüquqi təminat, məlumatların mühafizəsi və məxfilik sahəsində həyata keçirilən tədbirlər
- Bu statistik məlumatların paylanması və əlilliyi olan şəxslərin sözügedən məlumatlara çıxış imkanının təmin edilməsi istiqamətində görülən işlər
- Əlilliyi olan şəxslərin məlumatların toplanılması proseslərində və tədqiqatlarda tam şəkildə iştirakının təmin edilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər

Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin müvafiq strukturlarında qeydiyyatdan keçən sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlar və əlillərin sağlamlığı, təhsili, məşğulluğu, sosial vəziyyəti haqqında məlumatlar toplanır. Bu məlumatların məxfiliyinə təminat verilir.

Respublika üzrə tibbi və sosial sahələrdə əlillərlə aktiv iş aparmaq və onlar haqqında dolğun informasiya toplamaq məqsədilə əlillər haqqında vahid məlumat bazası yaradılır. Hazırda bazada 50 minədək əlil haqqında məlumat toplanmışdır.

Maddə 32. Beynəlxalq əməkdaşlıq

Bu maddə konvensiyanın məqsəd və hədəflərinin həyata keçirilməsi istiqamətində üzv ölkənin beynəlxalq əməkdaşlığının əhəmiyyətini təsbit edir.

Beynəlxalq əməkdaşlıq çərçivəsində donor və ya benefisiar qismində çıxış edən üzv ölkələr aşağıdakı məsələlər üzrə məlumatlar təqdim etməlidirlər:

- Beynəlxalq əməkdaşlığın ümumi və əlilliyi olan şəxslər üçün əlyətərli olmasının təmin edilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər
- Donor vəsaitlərinin onları alan üzv ölkə tərəfindən lazımi şəkildə istifadə olunmasının təmin edilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər (müvafiq nümunələr, uğurla icra olunan maliyyə vəsaitlərinin məbləği və nisbəti)
- Xüsusilə əlilliyi olan şəxslərə ünvanlanan proqram və layihələr, eləcə də, onlar üçün ayrılan ümumi büdcənin nisbəti
- Əlilliyi olan şəxslər arasında qadın və uşaqlar kimi ən həssas qrupların inteqrasiyasının təmin edilməsi istiqamətində həyata keçirilən konstruktiv tədbirlər
- Əlilliyi olan şəxslərin proqram və layihələrin hazırlanması və qiymətləndirilməsi proseslərində iştirakı səviyyəsi
- Hazırlanan ümumi proqram və layihələr çərçivəsində əlilliyi olan şəxslərə ünvanlanan tədbirlərin səviyyəsi
- Məlumat, təcrübə mübadiləsi, təlim proqramları və qabaqcıl praktikanın tətbiqi vasitəsilə potensialın artırılması prosesinin dəstəklənməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər
- Minilliyin İnkişaf Məqsədlərinin (MMİ) əldə olunması istiqamətində həyata keçirilən siyasət və proqramların əlilliyi olan şəxslərin hüquqlarını nəzərə alıb-almaması
- Əlilliyi olan şəxslərə yardımın göstərilməsi məqsədilə texniki nailiyyətlərin və təcrübələrin mübadiləsi üçün proqramların hazırlanması, həyata keçirilməsi və onların səmərəliliyi

BMT-nin Uşaq Fondunun (UNİCEF) Azərbaycan Nümayəndəliyi BMT-nin “Əlillərin hüquqları haqqında” Konvensiyasının təşviqi, tətbiqi, hesabatın hazırlanması və monitorinqi prosesində iştirak edən qurumlara texniki yardım və potensialın artırılması istiqamətində fəal iş aparır.

BMT-nin “Əlillərin hüquqları haqqında” Konvensiyasının həyata keçirilməsi istiqamətində beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığın genişləndirilməsi xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Avropa Şurasının “Əlil insanların hüquqlarının və cəmiyyətdə tam iştirakının dəstəklənməsi: 2006-2015-ci illər ərzində əlil şəxslərin həyat səviyyəsinin yaxşılaşdırılması üzrə Avropa Şurasının Fəaliyyət Planı” üçün Avropa Əlaqələndirmə Forumu (CAHPAH) çərçivəsində qurulan əməkdaşlıq əlaqələri qabaqcıl təcrübənin öyrənilməsi baxımından faydalıdır.

Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi “Sosial Müdafiənin İnkişafı” Layihəsi çərçivəsində əlilliyin qiymətləndirilməsi meyarlarının müəyyənləşdirilməsi komponentinin icrasında Dünya Bankı ilə əməkdaşlıq edir. Komponentin məqsədi əlillik dərəcəsinin müəyyən olunması qaydalarına yenidən baxılması, Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin Tibbi-Sosial Ekspertiza Komissiyalarının işinin təkmilləşdirilməsi, əlillərin tibbi reabilitasiyası işinin yaxşılaşdırılmasından ibarətdir.

“Sosial Müdafiənin İnkişafı” Layihəsi çərçivəsində Modul tipli təlim proqramlarının hazırlanması komponenti əhalinin digər kateqoriyaları ilə yanaşı, xüsusi ilə əlilliyi olan şəxslər üçün əmək bazarında tələb olunan peşə vərdişlərinin aşılmasına məqsədini daşıyır.

Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi əlillərin reabilitasiyası sahəsində Almaniya Federativ Respublikası, Avstriya Respublikası, Türkiyə Respublikası, Koreya Respublikası, Ukrayna, Rusiya Federasiyası və digər ölkələrin müvafiq qurumları ilə əməkdaşlıq edir.

Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin tabeliyində olan internat evlərində əlilliyi olan uşaqların inkişafı və hüquqlarının müdafiəsi üçün Azərbaycanda bu sahədə fəaliyyət göstərən təşkilatlar ilə fəal əməkdaşlıq əlaqələri yaradılmışdır. Nazirliyin Almaniya Federativ Respublikasının Bakıdakı səfirliyi, “Azərbaycana Birgə Yardım” təşkilatı (UAFA), Norveç təşkilatı, Açıq Cəmiyyət İnstitutu Psixi Sağlamlıq Təşəbbüsünün Azərbaycan nümayəndəliyi ilə icra etdiyi layihələr çərçivəsində sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların reabilitasiyası və sosial iş sahəsində təlimlər keçirilir, mütəxəssislərin bilik və bacarıqları artırılır.

Maddə 33. Milli səviyyədə həyata keçirilmə və monitoring

Bu maddə konvensiyanın ölkə səviyyəsində tətbiq edilməsini və icrasını tənzimləyir.

Üzv ölkələr aşağıdakı məsələlər üzrə məlumatlar təqdim etməlidirlər:

- Konvensiyanın icrası ilə bağlı hökumət səviyyəsində bir və ya daha çox məsul şəxslərin müəyyən edilməsi, müxtəlif sektorlarda və səviyyələrdə həyata keçiriləcək tədbirlərin dəstəklənməsi üçün hökumət çərçivəsində müvafiq əlaqələndirmə mexanizmlərinin yaradılması və təmin edilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər
- İnsan hüquqlarının müdafiəsi və dəstəklənməsi ilə bağlı milli təsisatların statusunu və funksiyasını nəzərə almaqla konvensiyanın icrasının təşviq, təmin və monitoring edilməsi məqsədilə çərçivənin və müvafiq olduğu təqdirdə bir və ya daha çox müstəqil mexanizmlərinin yaradılması istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər
- Gender məsələləri nəzərə alınmaqla, vətəndaş cəmiyyətinin, xüsusilə əlilliyi olan şəxslərin hesabatların hazırlanması və monitoringi proseslərinə cəlb olunması istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər
- Müxtəlif bölmələrin əlilliyi olan şəxslərin hüquqları barədə eyni səviyyədə məlumatlı olmasını və onların təşviqi istiqamətində fəaliyyət göstərməsini təmin etmək məqsədilə əlillik məsələlərinin bütün dövlət qurumlarının gündəliyinə daxil edilməsi
- Əlilliyi olan şəxslər ilə bağlı hökumət qurumlarının müvafiq proqramlar çərçivəsində gördüyü işlər və tədbirlər
- Ölkə səviyyəsində icra və monitoring məqsədilə ayrılan büdcə vəsaitləri

Konvensiyanın müddəalarının həyata keçirilməsinin əlaqələndirilməsi məqsədi ilə Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin nəzdində aidiyyəti dövlət qurumları və əlilliyi olan şəxslərin qeyri-hökumət təşkilatlarının nümayəndələrindən ibarət İşçi Qrup yaradılmışdır. İşçi Qrupun əsas vəzifəsi Konvensiyadan irəli gələn vəzifələrin icrasını təmin etmək məqsədi ilə Qrupun üzvlərinin təmsil etdikləri qurumların fəaliyyət planları və inkişaf strategiyalarında əlillərin hüquqlarının müdafiəsi üzrə müddəaların müvafiq şəkildə əks etdirilməsini və həyata keçirilməsini təmin etməkdən ibarətdir.

Azərbaycan Respublikasının İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkili (Ombudsman) Konvensiyanın icrası ilə bağlı müstəqil nəzarəti həyata keçirir.

Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi və digər aidiyyəti dövlət qurumları əlillərin və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların reabilitasiyası, sosial müdafiəsi və cəmiyyətə inteqrasiyası sahəsində yerli və beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatları ilə fəal əməkdaşlıq edir, birgə layihələr həyata keçirirlər.

Konvensiyanın icrası istiqamətində əlillərin sosial müdafiəsi ilə bağlı tədbirlərə dövlət büdcəsindən ümumilikdə 2009-cu ildə 55733087 manat, 2010-cu ildə isə 82048390 manat vəsait xərclənmişdir. Bunlardan əlillərin texniki bərpa və nəqliyyat vasitələri ilə təmin edilməsinə 2009-cu ildə 6147000 manat, 2010-cu ildə 5170000 manat, əlillər üçün ixtisaslaşdırılmış internat evlərinin və bərpa mərkəzlərinin saxlanmasına 2009-cu ildə 8417120 manat, 2010-cu ildə 8527290 manat, əlillərin sanatoriya-kurort müalicəsinin təşkili üçün yollayışların alınmasına 2009-cu ildə 950000 manat, 2010-cu ildə 950000 manat, əlillərin yaşayış səviyyəsinin yaxşılaşdırılması ilə bağlı tədbirlərə 2009-cu ildə 37084176 manat, 2010-cu ildə 65383100 manat, əlillərin sağlamlığının

mühafizəsi və tibbi bərpasına 2009-cu ildə 524000 manat, 2010-cu ildə 603000 manat, əlillik problemi ilə bağlı informasiya təminatının, əlillərin yaradıcılıq və asudə vaxtının, idman və bədən tərbiyəsi üzrə tədbirlərin təşkilinə 2009-cu ildə 672000 manat, 2010-cu ildə 715000 manat, əlillərə maddi və texniki yardımın təşkilinə 2009-cu ildə 800000 manat, 2010-cu ildə 700000 manat, əlillər üçün regional bərpa mərkəzlərinin tikintisinə 2009-cu ildə 1138791 manat vəsait xərclənmişdir.